

Українська трагедія. Запах танго (третя книга)

Анатолій Власюк

АНАТОЛІЙ ВЛАСЮК
УКРАЇНСЬКА ТРАГЕДІЯ
ТРЕТЯ КНИГА
ЗАПАХ ТАНГО

Володимирові ГРИЩУКУ-старшому

Сьома копа

1

Коли Віолетта сказала, що їде до мами у Київ, військовий комісар спокійно сприйняв цю новину. Їде – то й їде. Ніби між іншим запитав, коли вона повернеться. Дружина ошелешила зустрічним запитанням:

– А навіщо?

Віолетта ще остаточно не вирішила, чи повертатиметься до Дрогослава, чи вже залишиться народжувати в Києві, а там і розлучиться з чоловіком. Тут, здається, вже її ніщо не тримало. І ніхто не тримав.

Якщо раніше Андрій Чернюк телефонував їй мало не щодня, то тепер великою розкішшю було для неї поговорити з ним хоча би раз на тиждень. Про те щоб зустрітися, навіть не йшлося. Та й Віолетта сама відчувала, що поволі відвикає від батька своєї дитини. Ні, вона ще думала про нього доволі часто, але дні, проведені без нього, вже не були такими болючими, як раніше.

А ще їй дуже допомагали книжки. Читала аби читати. Сам процес убивав час. Намагалася вникнути в той чи інший текст, хоча не завжди це вдавалось.

Коли одного разу військовий комісар не прийшов додому ночувати, Віолетта вирішила, що все-таки треба їхати до Києва. І чим швидше, тим краще.

2

Дивним чином колотнеча навколо Комітету порятунку України оминула Івана Андрійовича. Він сам висував дві версії: або СБУ не докопалася до його участі у спробі фізичного усунення від влади Порошенка, або затіяли якусь цікаву гру саме з ним. Якщо вони сподіваються на його співпрацю з нинішньою владою, то глибоко помиляються. Цього не буде за жодних обставин.

Третього вересня 2014 року Іванові Андрійовичу стукнуло шістдесят дев'ять. Він не очікував привітань ні від кого. Дружина померла. Син не підтримував з ним жодних стосунків. Після того як накрили Комітет порятунку України, навряд чи хтось з колишніх членів організації зателефонує йому. Безперечно, вважають його зрадником,

хоча, бачить Бог, він не причетний до провалу.

Іван Андрійович святкував сам. Перед ним стояла пляшка правдивого закарпатського коньяку. Закушував чорним хлібом. Це була новація від одного з колишніх керівників українського КГБ. Якось Іван Андрійович побував у нього на дачі. Саме там і засмакував йому коньяк з чорним хлібом.

По телевізору показували новини. Українські військові відступили з луганського аеропорту. Франція відмовилася надавати Росії "Містраль". Члени моніторингової місії ОБСЄ вперше підтвердили факт обстрілу України з території Російської Федерації.

Іван Андрійович слухав і, здається, нічого не чув, думаючи щось своє. Але якби у нього в той момент запитали, що саме він думає, навряд чи зміг би відповісти.

Поруч з пляшкою коньяку і чорним хлібом на столі лежав пістолет. Іван Андрійович пам'ятав чекістські традиції: заарештовують на день народження.

Коли у двері хтось подзвонив, Іван Андрійович криво посміхнувся, допив коньяк, який залишався у склянці, заїв скибкою чорного хліба, зробив гучнішим звук у телевізорі і вистрелив собі у скроню.

3

Коли Єлена зрозуміла, що новий коханець натякає їй на сприяння у його кар'єрному рості на фабриці, різко охолонула до нього. Здається, він зрозумів свою помилку, але задурити голову коханці вже не міг.

Єлена все частіше кидала погляди на Зенона, і він це відчував, хоча вдавав, що нічого не бачить і взагалі це його не стосується. Забавки з нею занадто дорого обійшлися йому. З фабрики він, звичайно, не вилетів, але втратив Христину і, можливо, своє майбутнє. Саме так, по-філософськи, формулював тепер цю проблему. Хоча дружина казала, що не зустрічалась із Зоряном, а кохання до нього у неї віртуальне, через Інтернет, – Зенон думав про те, що хлопчик, який мав народитися, буде саме від цього несподіваного супротивника. Ця думка не давала йому спокою ні вдень, ні вночі.

Зенон відчував, що власник фабрики потрохи змінює ставлення до нього у кращий бік. Коли дізнався, що українець спить з його дружиною, був злий, як пантера. Зрештою, змушений був віддавати належне Зенону як незамінному працівникові, а пригоди зі своїми коханками давали можливість забувати про завданий йому удар. До Єлени в нього вже давно не було тих почуттів, що при їхньому знайомстві. Якби не спільні фінансові зобов'язання, завдяки чому була можливою робота фабрики і саме її існування, вже давно би кинув цю жінку. Тепер він навіть жалкував, що тоді не стримався й накинувся на Зенона. Хай би краще Єлена була з цим українцем, ніж має волочитися не знати з ким. План повернення Зенона до Єлени, аби їх тримати в полі свого зору, зрів у голові, але треба було все досконало продумати.

4

Генералові інфаркту було затишно й тепло на душі. Ліля вдома, не переживаєш, що з нею щось може трапитись. Щоправда, сумна. Але, може, це зосередженість на роботі? Адже проводить якесь журналістське розслідування. Вона молодчинка. В неї все буде гаразд.

Він з цікавістю стежить за історією, яку світові засоби масової інформації вже охрестили труднощами перекладу. П'ятий канал розповідає про телефонну розмову Порошенка і Путіна. Ніби домовились про постійне припинення вогню. Генерала інфаркту насторожує те слово - "постійне". Постійне припинення вогню - це кінець війни? Хто ж в це повірить, знаючи вовчий апетит Росії?

Вмикає РТР, а там говорять лише про телефонну розмову між президентами і спростовують будь-які домовленості, бо їх не могло бути в принципі, адже Росія не є учасником конфлікту. Ага, злорадно думає генерал інфаркту, шахтарі й трактористи Донбасу беззбройні воюють з озброєною до зубів київською хунтою, Росія тут ні до чого!

Зі злістю клацає каналами. На 1+1 кажуть, що домовилися про режим припинення вогню. А Путін із Монголії уточнює, що мова йде про план із семи пунктів. ICTV розшифровує: головне, що бойовики припиняють наступ, а Україна відмовляється від використання авіації. Генерал інфаркту прицмокує язиком: у нас є авіація? Що за маячня? Невже Порошенко втрапить у путінську пастку?

Далі - більше. Україна має відвести війська від великих міст на віддаль артилерійського залпу. Це десь до Красноармійська на заході і до Новоайдару на півночі. Нічого собі! А хто ж контролюватиме оголені величезні території? Путін каже про якісь міжнародні організації. Про це, мовляв, говоритимуть на черговому засіданні контактної групи.

У генерала інфаркту складалося враження, що Путін і Порошенко розмовляли між собою китайською, тому й виникли труднощі перекладу. Невже Петро Олексійович забув шкільну програму з російської? Чому ж так хибно витлумачив слова Володимира Володимировича? Чи це Путін обнадіяв Порошенка, але не сподівався, що той про все розкаже?

На "Інтері" переказують слова Барака Обами. Американський президент знаходиться з візитом в Естонії. Він не вірить у щирість Путіна. Перемир'я вже було, але нічого не дало.

"Україна" передає пряму мову єврокомісара з питань енергетики Гюнтера Етингера. Він прямо звинувачує президента Російської Федерації у брехні. За його словами, вона поза межами уявлень. Етингер каже, що Росія може пробивати собі шлях до Криму і Придністров'я.

Ліля кличе генерала інфаркту вечеряти. Він із задоволенням вирубує телевізор, який йому набрид за цілий день.

5

Аж тепер усім стає очевидним, що політичні партії в Києві домовились між собою, і народним депутатом України від Дрогославщини має стати представник Блоку Петра Порошенка. Звісно, були шоковані тим, що це не перший заступник міського голови, який раніше працював директором готелю "Дрогослав". Знайшли бійця АТО, місцевого підприємця, який нічим особливим раніше не вирізнявся. Йому нема ще й тридцяти. У засобах масової інформації його фотографії. На Майдані. В бліндажі з каскою на голові.

А ось хвацько стоїть з автоматом в руках. Далі – більше. Фотографія з Аваковим. Фотографія з Турчиновим. Тепер стає зрозумілим, звідки ростуть ноги.

Передвиборча кампанія у нього нахабна. Його підтримують молоді хлопці, які невідомо звідки приїхали до Дрогослава. Ходять у військовій формі. Видно, що фінансування на вищому рівні. Висять бігборди із зображенням воїна АТО. Роздають листівки і газети. Блок Петра Порошенка у Дрогославі має свою газету. На час виборів. Наклад – солідний. Всі інші місцеві засоби масової інформації можуть позаздрити. Але й їх не забувають. Постійно вміщують агітаційні матеріали кандидата в народні депутати України. Платять вчасно. А ще готівкою головним редакторам. За сприяння. За розуміння. За розміщення на першій сторінці. За друк у п'ятницю, коли найбільший тираж.

Серед місцевих партій, здається, лише Конгрес українських націоналістів підтримує новоявленого воїна АТО, який має стати народним депутатом України від Дрогославщини. Особисто секретар міської ради агітує за нього. Не соромиться. Адміністративний ресурс? Ви про що?

На цьому тлі інші кандидати, здається, наперед змирилися з поразкою. Ведуть свої кампанії ялово. Лише нині діючий народний депутат України від "Батьківщини" все ще вірить у свою перемогу. Не хоче зрозуміти, що Юля здала його Петрові, як Петро здав багатьох на інших округах на угоду Юлі. І не лише їй. Домовленість – основний козир політики. Міняйли. Ти мені – я тобі.

До виборів півтора місяці. Люди думають, що це вони вирішують долю України. Наївні. За них уже давно все вирішили. Треба лише проголосувати. Досвідчені психологи вивчають настрої людей. Коригують у потрібне русло. У Дрогославі має перемогти воїн АТО. Значить, він і переможе. Помилки бути не може. Все для України. Все в ім'я України. Зрештою, слава Україні!

6

Карцер був довгий, але низький – на повний зріст не станеш. Долівка цементна – не лежиш. Постійно хочеться спати й їсти. Лампочка світить над головою цілодобово. Замість води – якесь пійло, замість їжі – якась гнила суміш.

А ще щурі. Варвара не боїться. Лише вибирає момент і копає найближчого в голову. Оглушила. Бере за хвіст і з розмаху б'є об бетонну стіну. Мозок з кров'ю розлітається по всьому карцеру. Трупика складає в куточку. Щурі – мудрі істоти. Тепер тримаються від неї подалі, а потім взагалі десь щезають.

Тут можна втратити не лиш лік часу, а й розум. На це розраховано. Варвара згадує приємне в своєму житті. З чоловіком їй поталанило. Донечка – найцінніший її скарб. Не хоче думати про те, що вже ніколи не побачить рідних. Що ж ти робиш, Путін? Своїми б руками задушила, як Соню.

Варварі здається, що три доби давно минули. Що ж її тут тримають? Хочуть замордувати до смерті? Хто вони такі, щоб розпоряджатися її життям?

Щоб не збожеволіти, найкраще все-таки думати про щось хороше. Але його в неї було не так багато. Все відібрали, навіть минуле. Примушують змиритися з долею.

Хочуть дати зрозуміти, що в неї не буде майбутнього.

Чи не вперше у Варвари з'являється думка про втечу. Вона лише народжується десь там, у глибині її свідомості, але з кожним днем усе наростатиме, і жодний карцер не в змозі зупинити волю до життя. Варвара ще не знає як втікатиме. Це потребує математичного розрахунку. Але є ідея, яку необхідно втілити у життя. А це вже половина успіху.

7

Студент став для волонтерки лише безкоштовною робочою силою. У неї більше не було до нього інтимного потягу. Складалося враження, що чоловіків вона використовує лише одноразово. Кількість, а не якість – ось девіз її сексуального життя.

Волонтерка цього й не приховувала. Студент бачив, що вона чіплялася до чоловіків, потім десь ненадовго з ними зникала і вже полювала на інших.

Це, мабуть, був інстинкт ще з часів первіснообщинного ладу, коли люди жили в печерах і бігали за мамонтами. Тільки цей інстинкт у двадцять першому столітті дав явний збій. Первісні люди, хотіли цього чи ні, але продовжували свій рід. Волонтерка ж не вагітніла, хоча презервативами не користувалась і протизаплідних пігулок не вживала.

Якось напівжартома-напівсерйозно сказала Студенту, що завагітніє тоді, коли захоче, а зараз на це нема часу, та й чоловіка ще такого не знайшла, який був би гідним стати батьком її дитини. Студент не образився, бо ці слова його не стосувались, він не хотів мати з волонтеркою спільного майбутнього, але у такому ж напівжартівливому-напівсерйозному тоні запитав у неї, чи був хоч один чоловік, який відмовився від її запрошення займатися сексом. Волонтерка щиро розсміялась, що мало би означати: відповідь зрозуміла. Тоді він нагадав їй священика, з яким їхали у поїзді. Регіт був ще більшим. Волонтерка сказала, що якби Студент менше спав, то побачив би цікаві речі. А потім різко перевела розмову на інше.

8

Батько Андрія знову напився. Бундючний і похмурий, сидів у трусах перед телевізором і слухав новини.

Диктор сказав, що четвертого вересня 2014 року заарештовано командира батальйону "Прикарпаття", який забрав свій підрозділ з-під Іловайська.

Порошенко прибув на саміт НАТО у Великобританії.

Верховна Рада України створила слідчу комісію щодо Іловайська.

Генеральний секретар НАТО Расмуссен каже, що мова йде про відкриту військову агресію Росії в Україні.

Порошенко заявив, що готовий віддати наказ про припинення вогню, якщо в Мінську розпочнуться мирні переговори.

Батько Андрія зривається на ноги і починає гасати по кімнаті. Він щось викрикує. Слова важко розібрати, але Марина вслухалась. Усе зводиться до того, що Порошенко – дурень. Замість того щоби дотиснути сепаратистів, бавиться з ними у перемир'я. Це якщо перекласти нормальною мовою його матюки.

Старий трохи заспокоюється й сідає далі до телевізора.

Дикторка каже, що під Маріуполем відбита чергова спроба атаки бойовиків на місто.

Саміт НАТО не приніс очікуваних результатів. Інформація про надання Україні високоточної летальної зброї не підтвердилась.

Батько Андрія знову гасає по кімнаті, але від нього чути лише матюки. Марина не витримує й каже свекрові, аби не матюкався у присутності внуків. Старий дивиться на неї, але ніби не помічає. Сили його майже вичерпані. Ледве дійшов до ліжка і впав, як підкошений. За мить із спальні долинає його могутній храп.

9

Нишпорка розуміє, що Віталік підсунув йому Любка з Грушевського, аби відстали від нього. Проте єдина фраза, що той любить ножі, змушує задуматись. Ножем убили маму і дружину Олега Чернишова. Причому почерк убивства однаковий і ножі такі ж – великі мисливські, з якими йдуть на кабана. Нишпорка не дуже розуміється в мисливстві, але якось по телевізору бачив саме таке знаряддя вбивства. Він і досі не може второпати, навіщо було демонстративно залишати ці ножі на місці злочину. Тепер до нього трохи доходить логіка вбивці. Хтось підказує, чиї це ножі? А те, що Віталік вказав на Любка, може вивести на вбивцю.

Нишпорка свого часу в міліції займався вбивствами, тому Любко був не його клієнтом. Знав лише, що той двічі сидів за дрібні крадіжки. Причому складалося враження, що спеціально залишав на місці злочину сліди, щоби його негайно взяли. Так і було. Не минало й двох годин, як Любко вже був арештований. Це ж у нас, якщо вкрадеш цистерну нафти, то орден дадуть чи народним депутатом України зроблять. А якщо винесеш відро картоплі, припаяють декілька років. Так було і з Любком.

Злодійчука вдома не виявилось. Сусідка сказала, що годину тому його взяли поліцейські.

– Щось знову вкрав? – запитав Нишпорка.

– А ти, мабуть, разом з ним сидів, – підозріло дивлячись на Нишпорку, сказала сусідка. – Ану, дуй звідси, бо поліцію викличу!

Нишпорка усміхнувся, підняв руки, ніби здавався, і пішов геть.

10

Тільки-но секретарка принесла пошту, він одразу вихопив поглядом цей конверт. Хотілося відразу розпечатати його і прочитати зміст. Ледве стримував себе, аби не зробити цього при жінці, яка, здавалося, уважно дивилася на нього, спостерігаючи за його реакцією. Навіть коли секретарка зачинила за собою двері, міський голова спочатку переглянув інші листи, навіть не доторкаючись до того, на який найперше звернув увагу, ніби боявся, що за ним спостерігають. Розумів, що в кабінеті не може бути потаємних відеокамер. Але хіба можна вірити есбеушникам, якщо вони затіяли таємну спецоперацію проти нього? Чомусь ця думка останнім часом декілька разів навідувалася до його бідної голівоньки. Ніби не мав свіжих гріхів. Хіба що вчепилися за щось старе?

Міського голову аж розпирало, щоби розпечатати той злочасний конверт, але він змусив себе піти у захрестя, як називали кімнатку позаду його кабінету, налив собі у склянку трішки мінеральної води, ледь доторкнувся губами до неї. Трохи постояв, подивився у вікно. Якби в нього запитали, що він там побачив, не зміг би відповісти напевне. Увага була зосереджена на чомусь іншому, яке знаходилось усередині нього. Відтак пішов до кабінету, сів у крісло. Коли, на його думку, минуло достатньо часу, щоби його могли звинуватити у поспішності, з якою він розпечатує злочасний конверт, приступив таки до екзекуції.

Відчуття справді не підманули його. Перші рядки вкладеного надрукованого документу змусили серце битися чи не вдвічі частіше, ніж зазвичай. Це був так званий компромат на його батька. Невідомий обіцяв це оприлюднити, якщо... Втім, завжди можна домовитись Вони йому зателефонують. А зараз він не повинен робити дурниць і не бігти куди не слід.

Перша думка, яка обпекла його, – есбеушники. Звичайна провокація з їхнього боку. Звідки ж компромат на батька, якщо не з їхньої контори? Але потім подумав, що там працюють нові люди. Навряд чи вони мають доступ до архівів. Та й батько завжди знаходився на особливому обліку. Спочатку в Москві. Потім у Києві. Місцеві навряд чи мали про це знати. Може, здогадувались. Так цього до справи не пришиєш.

Думки змішались у голові. Соломія, Дзвінка, тепер це. Де ж він так нагрівив, щоби все водночас звалилося на нього?

Вже ближче до вечора подумав, що це шантаж. Залишалося дочекатися, кому і навіщо знадобилася його посада міського голови. Гроші чи щось інше? Стало легше дихати. Неприємно, але хоч знаєш, на чому стоїш. Батькові вирішив поки що нічого не казати. І в СБУ, звичайно, теж не побіг.

11

Моніка сидить у розкішному номері київського готелю в центрі міста і слухає виступ Порошенка. Той у валійському Ньюпорті. Говорить доволі зрозумілою англійською, хоча Моніці здається, ніби просочується китайський акцент. Чого б це?

– Панове, як ви знаєте, у Мінську було підписано протокол з імплементації мого мирного плану, – каже Порошенко. – У цьому протоколі передбачені конкретні кроки зі встановлення миру та стабільності в частині Донецької та Луганської областей. Базуючись на цьому протоколі, я дав вказівку керівнику моєї армії оголосити перемир'я, починаючи з вісімнадцяти нуль-нуль за київським часом, тобто за півгодини. Дуже важливо, щоби це перемир'я тривало довго. Це дасть нам можливість продовжити політичний діалог, який принесе мир і стабільність у Донбас. Я хочу також надати вам інформацію, що це включає дорожню карту, де мають бути прописані практичні кроки по кожному пункту з протоколу. Ми очікуємо, що найближчим часом будуть звільнені заручники. Найбільш можливо, що це відбудеться завтра. Ми готові забезпечити значні кроки, які включатимуть децентралізацію влади, особливий статус окремих регіонів Донецької та Луганської областей щодо їхньої економічної свободи, гарантію вільного використання будь-яких мов на цій території, а також культурних

традицій. Також це включатиме амністію, тобто все, що є в моєму мирному плані. Я можу сказати, що сьогодні я дуже задоволений результатами саміту і дуже задоволений, що перемир'я досягнуто саме під час саміту. Я можу також підтвердити, що це перемир'я ґрунтується на домовленостях, які було досягнуто під час моєї телефонної розмови з президентом Путіним, і це є важливим з огляду того, що це перемир'я триватиме довго. Тепер це наша спільна відповідальність. Я можу запевнити, що з українського боку ми зробимо все можливе, щоби зберегти мир та стабільність у східній частині України. Також хочу запевнити, що це перемир'я досягнуто на засадах мого мирного плану, тобто на засадах поваги до суверенітету та цілісності України.

Моніка далека від українських проблем. Вона неухважно слухає Порошенка. Їй саме зараз хочеться шалено кохатись. Моніка телефонує головному редакторові газети. Операторка байдужим голосом повідомляє, що абонент знаходиться поза зоною досяжності.

Моніка лягає на ліжку і знімає трусики. Її пальчики уміло роблять свою роботу. Порошенко із телевізора здивовано спостерігає за цим. Задовольнити себе не вдається, бо несподівано перед очима виринає картина, коли вгору здіймається хвиля з кривавого місива. Це все, що залишилося від молодого бійця.

Порошенко дивиться на Моніку. Але їй все одно. Пальчики завмерли і не рухаються.

12

Гнітюче відчуття чогось невідомого і неприємного не покидало Дональда вже другий день. Він подумав, що це Греція так діє на нього. Ніколи раніше не був у цій країні. Тепер відчував дискомфорт. Мабуть, пора вшиватися звідси. Але Дональд не встиг.

У готельний номер хтось постукав і сказав щось на кшталт: "Обслуговування номерів". Коли Дональд відчинив двері, перед ним стояв китаєць. Ось чому в нього така ламана англійська.

Китаєць ледь помітно посміхнувся і витягнув уперед руку. Доторк був ніби повітряний, але від цього у Дональда все поплигло перед очима.

Коли він прийшов до тями, то відчув, що сидить, а руки і ноги міцно зв'язані. Навпроти нього в широке крісло ледве вмістився товстий китаєць. Раніше Дональду видавалося, що всі китайці неодмінно мають бути худими. Подібний екземпляр він бачив уперше.

Товстий щось запитав, і той, кого Дональд бачив у своєму готельному номері, переклав ламаною англійською:

- Назвіть, будь ласка, своє ім'я та прізвище.

Дональд уважно подивився на товстого і почав помпувати свої права. Мовляв, він вільна людина, живе у цивілізованому світі й не дозволить знущатися з себе.

Китаєць кинувся перекладати, але товстий махнув рукою: мовляв, усе й так зрозуміло. Він, здавалося, наскрізь пронизав Дональда поглядом, доволі легко, як на свою вагу, підвівся з крісла і щось рвучко сказав.

Дональд відчував, що за кріслом у нього ще хтось стоїть, але не міг озирнутися. Тепер китайці схопили його за руки й ноги і кудись понесли. За якусь хвилину він уже лежав на невисокому підвищенні. Один китаєць сів йому на ноги, а інший накинув рушник на голову. Що за маячня?

Дональд радше відчув, ніж зрозумів, що на рушник ллють воду. Він намагався відхилитись, але з цього нічого не виходило. Бракувало повітря. Здавалося, що він тоне. Якби ця езекуція тривала ще хоча би декілька секунд, Дональд міг би захлинутись. Але він мав справу з професіоналами, які знають, до якої межі можна дійти у своїх катуваннях.

Коли з голови зняли рушник, Дональд побачив над собою схилене обличчя китайця – того, з готелю. Той запитав, чи готовий він до продовження розмови.

Звісно, це було зайвим, бо Дональд зараз зробив би все, аби більше не було відчуття, що ти безнадійно тонеш.

13

Коли Студент прощався з волонтеркою, та несподівано розплакалась. Він грішним ділом подумав, що вона була таємно закохана в нього, а тепер не хоче з ним розлучатись. Але все виявилось набагато складнішим.

– Ти думаєш, що я проститутка, – казала волонтерка, схлипуючи у нього на плечі. Студент хотів заспокоїти дівчину, бо повії займаються коханням, заробляючи собі на життя, а вона просто любить чоловіків і не бере за це грошей. Добре, що він не встиг це промовити.

З'ясувалося, що волонтерка була сильно закохана в одного хлопця, але той загинув на цій клятій війні. Тепер вона постійно шукатиме йому заміну, але знає, що вже ніколи не знайде. Звісно, Студент уперше бачив перед собою людину, яка відверто каже про таке. Він не розумів волонтерку, бо сам би, мабуть, так не робив, але нічого їй не говорив. Зрештою, у схожих ситуаціях люди поступають по-різному.

Студент нарешті прилаштував свою тисячу доларів і міг зі спокійною совістю їхати на війну. Він нікого не знайшов зі своїх бойових побратимів. У госпіталі та лікарнях поранені були забезпечені всім необхідним. Гроші він віддав старому, який возив його з волонтеркою. Той бідкався, що скоро повернеться додому, треба синові ставити пам'ятник, а нема за що. Здавалося, він не дуже й пручався, коли Студент дав йому тисячу доларів, хоча, мабуть, у своєму житті старий ніколи не мав такої суми грошей.

14

Перше, що побачив Петя Онищенко, коли перед в'язнями знову з'явився світ Божий, – чималу кількість охоронців. Раніше їх не було так багато. Вуха різав собачий гавкіт. Вівчарки, здавалося, готові розтерзати на шмаття кожного, хто вистрибував із вагонів.

З нещасних, які ніяк не могли зігрітись, швидко сформували колону і погнали вперед. Петя Онищенко був скраю. Здавалося, пес прагне вкусити саме його. Не вистачало якихось декількох сантиметрів. Охоронець пильно стежив за своїм вихованцем і ніби спеціально то наближав його, то віддаляв від ув'язнених.

Йшли довго. З незвички всі задихались. Було незрозуміло, куди їх женуть. Всюди поля, на яких острівцями лежав сніг. Жодних будівель не видно. Дурна думка про масовий розстріл знову прийшла Петі Онищенку до голови. Це ж треба було їх везти через всю Росію, щоби тут здійснити свій намір.

Проте вже за декілька хвилин, коли несподівано обірвалася залізнична колія, здалеку почало вимальовуватися містечко. В'язні прикипіли поглядами. Десь усередині кожного з них не усвідомлено росло розуміння того, що незабаром там їм доведеться жити – не знати скільки і чи взагалі вдасться повернутися додому.

Чим ближче вони підходили до містечка, тим похмурішими ставали їхні погляди. Вже неозброєним оком було видно, що вся територія обнесена колючим дротом. Концтабір? У Росії двадцять першого століття?

15

Вдома було пекло. Мама вмирала. Її кололи. Вона або спала, або лежала з розплющеними очима і дивилася в одну точку.

Діанка була жорстокою дівчинкою. Здається, в неї ніколи не було жодних почуттів до мами. Тепер вона хотіла, щоби мама померла. Можна буде спокійно виспатись і займатися своїми справами.

Не хотілося бути в чотирьох стінах. Батько сидів сумний і гойдався, мов маятник. Малі, здається, не усвідомлювали, що коїться. Мабуть, їм здавалося, що мама ще трішки похворіє, а потім її вилікують, вона стане на ноги, і все буде так, як раніше.

Діанка сиділа на лавочці перед під'їздом. Жахливо хотілося палити. Хоч у тата вициганюй.

Незчулась, як поруч сів Віталік. Ходив нечутно, мов кіт.

– Мала, твоя мама вмирає, – сказав. Стверджував. Знаку запитання не було.

Мовчки дав їй цигарку. Припалив.

– Пішли, щоб ніхто не бачив.

Вона була слухняною. Він обійняв її за плечі. Холодно надворі не було, але Діанка трусилася від збудження.

В його квартирі був страшенний бардак, і Діанка подумала, що як все закінчиться з мамою, наведе тут порядок.

Віталік підніс їй склянку. Занюхала. Горілка. Намочила губи.

– Пий, – сказав. – Заспокоїшся.

Діанка була слухняною. Випила. Запекло в грудях. Закашлялась. Віталік бив її по плечах. Обіймав. Цілував. Роздягав. Поспішав, ніби боявся, що вона буде проти. Але Діанка була слухняною. Вона цього хотіла, хоча не думала, що все буде так просто і буденно.

– Мала, йди додому, – сказав Віталік, коли все скінчилося. – Нікому не кажи. Не зрозуміють.

Вона мовчки кивнула головою. Хотіла сказати, що їй сподобалось, коли він цілував її в груди. Але тепер це зайве. Віталік холодний.

Боляче не було. Здавалося, що кров капає крізь трусики на землю. Але це лише

здавалося.

Надворі падав дощ. Це добре. Краплі замість сліз. Темно. Ніхто не бачить, що Діанка посміхається.

16

Любко з вулиці Грушевського молів усіляку фігню, як це окреслив Нишпорка, але головне було зрозумілим, хоча й видавалося неправдоподібним.

З'ясувалося, що йому час від часу робили замовлення, від яких він не міг відмовитися. Проте на волі Любко не майстрував подібних ножів, бо не мав відповідного обладнання. Доводилося щось вкрати, щоби потрапити до в'язниці.

Там начальство відразу дізнавалося про його умілі руки й завантажувало по саму зав'язку роботою, постачаючи необхідні матеріали та інструменти. Роблячи ножі для начальства в'язниці, Любко з вулиці Грушевського виконував і ті замовлення, які йому давали на волі.

Коли Нишпорка, користуючись своїми давніми зв'язками, добрався до Любка з вулиці Грушевського і показав йому фотографії ножів, якими були вбиті мама і дружина Олега Чернишова, той визнав свою роботу, але тут же прикусив язика, бо наступним було запитання про замовника. Здавалося, навіть перед загрозою смерті Любко з вулиці Грушевського не здасть вбивцю. Боявся його на волі й у в'язниці.

17

Він виконував дивну роль. Поруч була Маша. Здається, простягни руку – і вона твоя. Виконає будь-яке бажання. Її зухвалі очі, відверті натяки у словах – все говорило про це.

А він не смів. Полковник ФСБ попередив, що знищить його, якщо бодай доторкнеться до Маші.

Звичайно, він боявся за свої статки. Нажив їх більш-менш чесно, наскільки це було можливо у Росії. Тут, в Австрії, взагалі поводив себе чемно. На чуже не зазіхав. Та й і з їхнім законодавством це було би неможливим.

І все ж олігарх розумів, що з ФСБ краще не сваритися. Відберуть усе й посадять. Приклад Ходорковського стояв перед очима. Той теж на початках вдавав із себе героя. Але у країні, де герой може бути лише один, інших не потерплять.

Ось уже місяць полковник ФСБ не давав про себе чути. Але олігарх розумів, що тут, в Австрії, той має свої вуха. Станеш на крок ближче до Маші – опинишся на Луб'янці, а там і Сибір недалеко.

Йому здавалося, що інтерес Маші до нього поволі згасав. Вона, мабуть, думає, що він імпотент. Виключно й аж занадто вільно поводить себе з тілоохоронцем. Все це робить відверто, аби дошкульніше вжалити свого покровителя, який не цікавиться нею як жінкою. Мабуть, уже давно стала коханкою цього симпатичного хлопця. Ех, Маша, Маша, – три рублі, і наша. А він навіть не сміє назвати причину, чому змушений саме так ставитися до неї.

18

Коли товстий китаєць знову запитав його ім'я та прізвище, Дональд смиренно

назвав те, яке значилося зараз у його фальшивих документах. Здається, перекладу вже не потрібно було. Товстий китаєць скрушно похитав головою: мовляв, ми з тобою, як з рідним, а ти знову коника викидаєш.

Китайці ззаду накинулися на Дональда і понесли. Поклали на невелике підвищення. Один всівся йому на ноги, інший наклав рушника на обличчя.

Дональд зібрав усі сили, щоби гідно витримати цю екзекуцію. Але вода вже, здається, наповнила легені. Він захлинається. Жахливо бракує повітря. Серце, мабуть, зараз вистрибне із грудей.

У цю мить йому знімають із обличчя рушник. Дональд гучно кашляє, аж різнокольорові кола пливуть перед очима. Залишки води виливаються з нього на підлогу. Китаєць гучно б'є його по плечах. Здається, зараз відвалиться голова.

Дональда несуть назад. Він гарячково думає, яке ім'я й прізвище має назвати, але нічого путнього до голови не йде.

Товстого китайця на звичному місці нема. Для Дональда це добрий знак. Китаєць, який був тоді у нього в готельному номері, ламаною англійською каже, що для них не має принципового значення справжнє ім'я та прізвище Дональда. Рано чи пізно він сам скаже про це або вони дізнаються з власних джерел.

Китаєць вичікувально дивиться йому в очі, а Дональд усе ще не розуміє, чому він опинився тут і що ці люди від нього хочуть.

19

Коли Петя Онищенко зрозумів, куди потрапив, відразу згадав розповіді діда. Той побував спочатку в гітлерівському, а потім у сталінському концтаборах. Запам'ятав його слова: "У німців була надія вижити, свої такої надії не залишали".

Добре, що дід давно помер. Інакше він би не витримав, якби дізнався, що в сучасній Росії можливе існування концтаборів.

Їх вели на роботу – і здалеку Петя Онищенко побачив ... дружину. Від несподіванки він на мить зупинився, і той, хто йшов за ним, змушений був підштовхнути його. Коли Петя Онищенко повернув голову, аби поглядом простежити за дружиною, отримав удар під ребра автоматом від конвоїра.

Ну, звичайно, це не була дружина. Така ж руда, коротко підстрижена. Фігура теж її. Але очі... Очі сумні-сумні, а в його дружини завжди веселі. Він казав, що в неї бісики грають, а кохана сміялась, підставляючи шию для поцілунків. О, як він любив цілувати її саме туди, шукаючи губами любимі родимки.

Петі Онищенку здавалося, що руденька незнайомка дивиться лише на нього. Він готовий був отримати ще один удар під ребра автоматом, аби бачити її, але чоловіча колона звернула наліво, тоді як жіноча пішла прямо, і вже не було змоги бачити одне одного.

20

Колишній директор готелю "Дрогослав", а тепер перший заступник міського голови затаїв глибоку образу. Його не допустили до виборів народного депутата України. Він уже бачив себе у Верховній Раді, а тут просто зателефонував якийсь клерк із Києва і

сказав, що від Блоку Петра Порошенка балотуватиметься воїн АТО. Він же як лідер місцевого осередку партії повинен всіляко сприяти цьому чоловікові.

У нього не було образи конкретно на якусь людину. Його розум не міг досягнути всього складного механізму закулісної гри, затіяної в Києві, хоча було усвідомлення чогось подібного. Він розумів лише одне: ніхто не оцінив його заслуг. Скромно робив свою роботу, але вище посади першого заступника міського голови не піднесли. Тепер інтереси Дрогославщини у Верховній Раді України представлятиме якийсь пацан, особисто знайомий з Аваковим і Турчиновим. Ну, зрозуміло. Мав би він такі знайомства, вже би давно був у Києві.

Звісно, вибору в нього не було. Змушений допомагати воїну АТО. Здається, прямо йому про це не сказали. Це він сам вичитав між рядків. Чи хотів почути те, на що сподівався. Ніби сприятимуть йому наступного року на виборах міського голови Дрогослава. Все логічно. Якщо буде народний депутат від Блоку Петра Порошенка, то й міський голова повинен бути від цієї партії. Аж дух піднявся від усвідомлення цієї простої істини. Ну, звичайно. Як він раніше не докумекав? Їм потрібна своя людина тут, у Дрогославі, тому й просунули його на першого заступника міського голови. Мовляв, входи у курс справ, а наступного року ми посприяємо тобі, щоби став мером. І справді, що йому робити в Києві? Там він буде лише одним із чотирьохсот п'ятьдесяти. Ніхто його не бачитиме й не чутиме. До трибуни не допустять, бо там є свої важковаговики, законів він писати не вміє. Звісно, міг би заробити трішки грошень під президентською опікою, але, мабуть, у Києві таких охочих багато. У Дрогославі ж він буде першим, у всіх на виду. Без нього жодне рішення не зможуть прийняти.

Так що все нормально. Тепер зі шкіри треба вилізти, аби зіпхати до Києва цього пацана. Наступного року той повинен допомогти йому стати міським головою Дрогослава.

21

Смерть сусідки Леся сприйняла дуже боляче, ніби помер хтось із найближчих її людей.

В останні дні вона не відходила від неї, колола, годувала з ложечки. Сусід, здавалося, боявся підійти до дружини. Та все розуміла і кликала лише Леся. Хлопчики принішкли і не гасали по квартирі, як зазвичай. Діанки вдома майже не було. Вешталася десь. Ніхто не звертав на це увагу.

Сусідка померла на очах у Лесі. Все сталося несподівано. Лесі здалося, що сусідка заснула, але за мить тіло здригнулось і завмерло.

Першим зрозумів, що трапилось, сусід.

– Ось і відмучилась, – сказав він тихо.

Хлопчики злякано притулилися до нього. Він гладив їх по голівках. Діана несподівано розплакалась, ніби всередині неї прорвало греблю накопичених раніше переживань. Вона сама кинулась в обійми до Лесі. Так вони й стояли двоє, ридаючи, і, здавалося, не було рідніших душ на білому світі.

Леся вдягнула покійницю у все, що та хотіла. Ніколи не підозрювала в собі

здатності організувати похорон. Все лягло на її плечі. Сусід лише виконував те, що вона казала. Здавалося, передбачила кожну дрібницю, всюди встигала. Мабуть, нічого не їла й не пила, принаймні не пам'ятала, чи робила це, але трималася до останнього.

Підкосили її слова сусідки з першого поверху:

– Дивись як старається. Однієї квартири їй вже замало.

Сказано було це ледь чутно. Інша сусідка, якій були адресовані ці слова, кивала головою, нищівно дивлячись на Лесю.

Вона відчула, що підкошуються ноги. Мусила присісти. Приходили все нові люди, прощаючись із покійницею.

Леся знайшла в собі сили, щоби підвестись і продовжити нелегку місію.

22

Любка з вулиці Грушевського підрізали. Рана виявилася глибокою, але не смертельною. Нишпорці повідомили, що він хоче сказати йому щось дуже важливе.

Звісно, всі першочергові справи відразу потрапили до розряду другорядних, але коли Нишпорка прибув до місця зустрічі, зрозумів, що може й не побачити Любка з вулиці Грушевського. Інтуїція його ніколи не підводила.

Не могли допомогти Нишпорці й давні знайомі, з якими він колись разом працював ще в міліції. Один з них, відводячи погляд, сказав, що начальство наказало за жодних обставин не допускати його до Любка з вулиці Грушевського.

Не було сенсу скаржитися начальникові Дрогославського відділу поліції. Якщо все йде від нього, тоді зрозуміло, чому так довго триває розслідування убивств матері та дружини Олега Чернишова.

Нишпорка ризикнув, і на карточці написав : "Хто?". Попросив знайомого передати це Любкові з вулиці Грушевського, сказавши, що очікуватиме на відповідь. Той довго м'явся, але двісті гривень від Нишпорки зробили свою справу.

Приватний детектив чекав декілька годин. За жодну іншу справу не брався. Коли надія почала вмирати, зателефонував знайомий. Він передав відповідь від Любка з вулиці Грушевського. Так було лише одне слово: "Батько".

23

Вадим лише усміхнувся, коли адміністратор "Дрогославщини", якийсь Андрій Чернюк, заблокував йому вхід до цієї групи у Фейсбуці. Ну, звичайно, хто ж захоче пускати до свого кола користувача із Росії?

Але й друга спроба була невдалою. Вадим хотів долучитися до цієї закритої групи під акаунтом українця, та ще й із синьо-жовтим прапором на аватарці. Не пройшло!

Нарешті він здогадався в чому річ. Це група для своїх, місцевих. Створив новий акаунт, зазначив себе як мешканець Дрогослава, вибрав необхідне випадкове фото. Перш ніж подати заявку на участь у групі, напросився в друзі до реальних дрогославців. Після цього подав заявку. Андрій Чернюк прийняв її.

Нічого особливого в цій групі не було. Але Вадим не розчарувався, проробивши такий довгий шлях. Дрогослав був одним із провінційних містечок в Україні, який визначав стратегію держави. Звісно, вплив США та Європи – це локшина на вуха. А ось

знати внутрішню кухню людей, які йшли на майдани, а зараз воюють на Донбасі, – зовсім інше.

Саме такі групи та їхні учасники найбільше зараз цікавили Вадима. Він визначив цей напрямок одним із пріоритетних у роботі свого відділу. Пізнаєш ворога зсередини – зможеш побороти його. Це він мало не щодня твердив своїм підлеглим.

24

Нарешті Дональд зрозумів, чого від нього хочуть. Сам по собі він їх не цікавив. Їм потрібна була китаянка, з якою він тоді займався коханням. З'ясувалося, що вона щезла не лише від нього, а й від них. Дональд зрозумів, що вони хотіли її схопити, бо китаянка належала до якоїсь забороненої в їхній країні організації, але їй вдалося вислизнути разом із сином з-під самого носу переслідувачів.

Він щиро розповідав китайцеві про свої амурні справи з нею, розуміючи, що тут брехати не можна, якщо хочеш врятувати власне життя. Але, схоже, того це зовсім не цікавило. Він хотів знати, де зараз знаходиться китаянка. Дональд так само щиро казав, що не знає цього, бо вона втекла не лише від них, а й від нього. Схоже, китаєць не повірив – і Дональда знову понесли на екзекуцію.

Але зараз це було не одноразове змочування рушника водою на його обличчі. Дональд втратив лік спробам витягнути з нього те, чого він не знав і знати не міг. Пояснити цього китайцям не було жодної змоги. Їм потрібна була китаянка, а Дональда вони розглядали як наперед використаний матеріал. Спровадить їх до китаянки – його ліквідують.

Імітація втоплення тривала доти, доки Дональд справді не втратив свідомість.

25

Соломія поверталася до життя. Було важко відходити від лікарні. Там у неї залишилися найкращі подруги. Мабуть, марно мала це випробування, щоби зрозуміти, хто є хто. Лікарка сумно сказала татові, що Соломія ще сюди повернеться. Така сумна статистика. Казала ніби тихо. Але Соломія почула. Знала, що не повернеться. Статистика статистикою, але ж їй видніше, що далі буде з нею. Тут все загострилося. Заплющить очі – і бачить. Спить – і чує. В долікарняному житті такого не було.

Здавалося, в Дрогославському державному педагогічному університеті, в якому навчалася на філологічному факультеті, всі вже знають, де побувала Соломія. Спочатку це її бентежило. А потім звикла. Ну, і нехай. Так навіть краще. Не приставатимуть до шизанутої. Все по-чесному. Насправді Соломія перебільшувала. Якщо й знали про її перебування у психушці – то одиниці. Іншим було все одно, чому Соломії майже місяць не було на навчанні. Це був початок навчального року, так що у тата, міського голови, не виникло жодних проблем з ректором. І хоча дружина казала, аби Соломія взяла академічну відпустку, лікарка настояла не робити цього. У звичному середовищі, казала вона, дівчина швидше пристосується до життя.

Так і було. Жахи минулого відпускали. Ще вживала таблетки, але відчувала, що може обійтися без них. Самовільно зменшувала сама собі дозу. Щоби батьки не

турбувались, невживане викидала в унітаз і ретельно змивала водою. Якось був слабкий напір. Пігулка плавала на поверхні. Соломія взяла її, загорнула в туалетний папір і викинула до сміттевого відра.

Найбільше її тішило, що батьки перестали сваритися. Розуміла, що бережуть її нерви. Це було позірно з їхнього боку, нещиро. Але вже як є. Може, призвичаються. Зрозуміють, що краще зберігати душевний спокій, ніж постійно ворогувати одне з одним.

Соломії здавалося, що не думає про ґвалтівника і нареченого. Мабуть, так і було. А що про них думати, якщо вони постійно з нею? Десь всередині. Вже, здається, не позбудешся ніколи цього вантажу аж до кінця свого життя.

26

До Києва Віолетта від'їжджала у поганому настрої.

Напередодні пересварилася з чоловіком. Військовий комісар наговорив їй стільки поганого, скільки, мабуть, не дозволяв зробити собі за всі попередні роки їхнього спільного життя. Десь у глибині душі Віолетта розуміла, що все це з відчаю, адже вона сказала, що більше до Дрогослава не повернеться. На її жорстокість він відповів ще більшою жорстокістю з відвертістю солдафона. Це був фактичний розрив стосунків між ними, ще не підкріплений офіційним розлученням.

Віолетта довго вагалася, чи не зателефонувати Андрієві Чернюку й попрощатися з ним. Адже він усе-таки був батьком її дитини. Вона вже навіть хотіла сказати, що завагітніла від нього. Але в останню мить все-таки передумала. Це не призведе ні до чого доброго. Ще розплачеться і залишиться тут, розриваючись між двома чоловіками, одного з яких уже точно не кохала і хотіла розлучитися з ним, а від іншого в її бік віяло порожнечою й космічним холодом.

Коли Віолетта їхала у маршрутці до залізничного вокзалу, помітила головного редактора "Дрогославщини". Той ішов з якоюсь молодою жінкою, яка весело щебетала біля нього. Андрій Чернюк ледь усміхався. Віолетта подумала, що цей чоловік з жінками не пропадає.

27

Ричард Блейк летів додому і думав про Смоллі. Ось за ким він справді скучив, так це за своїм котярою. Білий пустунчик з різнокольоровими очима турецької породи ван, мабуть, і не здогадується про сюрприз, який йому приготує господар лише своїм фактом повернення. Втім, ми занадто мало знаємо про котів. Можливо, Смоллі вже знає, що Ричард Блейк летить до нього.

Про роботу якось не думалося. Він був навіть готовий до того, що його звільнять і доведеться шукати щось інше. Такі думки прийшли йому до голови, коли посол США в Україні не зустрівся з ним після звільнення з полону. Казали, що саме того дня в нього низка важливих зустрічей з українськими міністрами. Звісно, Ричард Блейк не був асом у дипломатії, але ж розумів, що означає саме така поведінка посла. Тим більше, що пам'ятав про іншу зустріч – пишну й урочисту, а потім вечірку в ресторані, коли прилетів із США, у перший день свого перебування в Україні.

Вкотре він думав про Вікторію Юджин, якої йому не вистачало. Здається, після смерті цієї жінки він кохав її ще більше, ніж за життя. Жодна інша не могла замінити йому кохану.

Стюардеса в літаку здалеку нагадує її. Він уважно й занадто прискіпливо дивиться на неї. Жінка завчено усміхається, показуючи бездоганно білі зубки хижаки й свою готовність до любовних подвигів з Ричардом Блейком. Тепер вона зовсім не схожа на Вікторію Юджин.

Цікава думка захоплює Ричарда Блейка. Він піде геть із Центру стратегічних досліджень, напише книгу про свої пригоди в Україні, заробить на цьому мільйони.

Зі щасливою усмішкою на устах Ричард Блейк засинає.

28

Всі, хто знав Варвару до карцеру, жахнулись, коли побачили її після того, як вона вийшла. Здавалося, та ж фігура, ті ж риси обличчя, але перед тобою зовсім інша людина.

Найбільше ми змінюємося тоді, коли оновлення йде зсередини. Це можуть бути хвороба чи внутрішні зміни буття. Зовнішність завжди оманлива. За красивою жінкою зазвичай простежується внутрішня порожнеча. Страшний на обличчі чоловік може мати душу немовляти. Бог щоразу випробовує нас, аби ми нарешті зрозуміли сутність людини, тобто самого себе, і вартість безцінного життя.

Ніхто би зараз не міг прочитати на обличчі у Варвари її прагнення за будь-яку ціну вибратися звідси. Карцер став тією останньою точкою кипіння, яка зробила сталеву її волю.

Здається, від Варвари залишилися лише очі. Колись голубі, вони набули тепер сталевого блиску, пронизуючи кожного, хто мав необережність заглибитися в них і намагався вчитати, а що ж насправді коїться в її душі. Ще зовсім недавно ці очі були здатні до кохання і материнської любові. Тепер вони несли смерть кожному, хто став би на шляху Варвари, її намаганням здобути волю. За великим рахунком, тепер їй не потрібно було ні кохання, ні материнської любові, які, здається, вже вмерли в ній. Воля заради волі – ось що тепер становило сенс її життя.

29

Мама тихо померла вночі, і Марті здавалося, що вона би могла з точністю до хвилини визначити цей момент, хоча вони знаходились у різних кімнатах. Було щось містичне у цьому зв'язку між ними. І раніше мама й донька відчували на відстані, коли біль шматував одну з них. Не обов'язково це мав бути фізичний біль. Частіше мова йшла саме про біль душевний. Жодний лікар не міг би його зцілити, а ось телефонного дзвінка вистачало, щоби врівноважити всередині душі сили добра і зла.

Коли померла мама, порожнеча охопила Марту. Це було дивне відчуття невагомості, коли поруч ніби є люди, але ти їх не помічаєш. І з тілом твоїм творяться дива. Ти нічого не відчуваєш, а спокійно пливеш собі в часі й просторі.

Марта усвідомлювала, що нещастя, яке трапилося з нею, прискорило мамину смерть. Трималася до останнього, але можна було лише уявити, що пережила мама,

коли Марту викинули з поїзда і вона дивом залишилася живою.

На початках після смерті мами життя видавалося Марті зайвим. Якби не глибинна віра в Бога, давно б укоротила собі вік. Молитви, щоправда, відносило десь убік, а не догори, в небо. Ніяк не могла зосередитись на словах, а тим більше на розумінні того, що промовляла. Але одного разу, несподівано для самої себе, думка все ж викристалізувалась. Вона має жити заради мами. А мама хотіла внучку.

30

Музей "Дрогославщина" знаходився за якихось двісті метрів від корпусу філологічного факультету. Соломія навчалась уже на третьому курсі, але ще жодного разу не побувала там. На останній парі чомусь подумала про це, але відразу забула.

Однак цей поштовх у думках виявився не випадковим. Коли йшла додому, здалеку помітила свого нареченого. Ніяк не могла звикнути до того, що він уже колишній. Наречений був з якоюсь дівчиною і не бачив її. Соломія шмигнула у провулок і опинилася біля музею "Дрогославщина". Озирнулась. Наречений з дівчиною зупинились і про щось розмовляли. Соломії здалося, що він зараз подивиться на неї. Вона рішуче відчинила важкі двері й зайшла до музею.

Її зустріли похмуро. Огрядна жінка куняла в кріслі у великій залі. Невдоволено окинула поглядом Соломію і знову заплющила очі. Більше тут нікого не було. Важка атмосфера чогось невідомого відразу впала на плечі Соломії. Хотілося втекти звідси, але думка про нареченого, який стояв з дівчиною біля музею, зупинила її. Зробила декілька невпевнених кроків і зупинилася біля однієї з картин.

Це була суміш яскравих фарб. Вони показували душу зсередини. Її, Соломії, душу. Здається, вона сама написала цю картину. Люди та предмети на ній не мали жодного значення, бо головну роль відігравали ось ці яскраві фарби. Художник дивився на світ очима Соломії. Вона була здивована й розчулена: невже таке можливе?

Соломія вдивилась у підпис в кутку картини. Дзвінка – і якась закарлючка замість прізвища. Яке дзвінке і гарне ім'я! Ось би познайомитися з художницею. Де її знайти? Навряд чи ця огрядна тітка зможе їй чимось допомогти.

Щоби не псувати враження від побаченого, Соломія пішла геть. Її вже не хвилювало, чи зустрінеться з нареченим. Душу переповняли зовсім інші емоції. Знала, що прийде ще сюди, аби дивитись на картини Дзвінки.

31

Гучні скандали з мамою час від часу приводили Ореста Бориславського до тьми. Бодай декілька днів він переставав пити. Отруєний алкоголем організм уже не виробляв чогось на кшталт атомів чи молекул сорому. Розчахнуті вночі навстіж двері, зниклі з батькової бібліотеки книги – це вже не могло викликати змін у його душі, але принаймні зупиняло процес остаточної втрати людського.

Тверезих днів у житті ставало все менше й менше, але він намагався використати їх сповна. Тоді брав наосліп будь-яку книжку і читав її. Здавалося, повертались дитячі й юнацькі роки, коли ковтав книжки, не дуже замислюючись, а про що, власне, у них йдеться. Пам'ять тепер була нікудишньою, й Орест за декілька хвилин забував

прочитане. Тоді – знову ж таки навмання – брав наступну книжку і читав до різкого болю в очах, ніби намагаючись навестати змарноване життя.

Одного разу наче випадково на столі опинилися чисті аркуші паперу й ручка. Почав писати. Виходило щось неправдоподібне й потойбічне. Але ж Бориславський знав, що пише про себе, свої сни і глибоко заховане внутрішнє, про що сама людина доволі часто не здогадується, але, власне, це і складає її сутність. У цих писаннях поставав перед собою зовсім іншим, яким його не знали люди, та й він сам не підозрював, що є таким.

32

Дональд розумів, що коли китайці ще декілька разів застосують водні процедури, то його серце просто зупиниться. Увесь його хитромудрий шпигунський досвід, коли він із Росії передавав секретну інформацію США, виявився нікчемним на тлі брутального натиску китайців. І лише брехня – причому велика й вишукана брехня – могла врятувати його. І Дональд наважився чи не на найбільший авантюрний крок у своєму житті.

Він став вимагати зустрічі з товстим китайцем, вбачаючи в ньому головного в цій сумнозвісній компанії. Той, хто тоді побував у нього в готелі й викрав його, запитав, навіщо йому шеф. Але Дональд твердо стояв на своєму: лише товстому китайцеві він може передати важливу інформацію.

Щось у них не клеїлося з товстим китайцем, бо той постав перед Дональдом лише через три дні. Весь цей час китайці не рухали цінного кадра, давали йому їсти й пити. Дональд міг навіть читати свіжі англійські видання, які вони роздобули йому в Афінах.

Коли товстий китаєць запитав, що Дональд має йому сказати, той, мов командир з досвідом і значною вислугою років, відчеканив, що домовився зустрітися з китаянкою у Москві перед мавзолеєм Леніна 15 вересня 2014 року о п'ятнадцятій годині за московським часом. Якщо не вийде, повторна зустріч через тиждень о тій же годині.

33

Коли Любко з вулиці Грушевського передав звістку, що вбивцею матері й дружини Олега Чернишова міг бути якийсь батько, Нишпорка задумався. Якщо не якась конспірологічна назва чи кличка бандюгана, то це міг бути батько самого Олега Чернишова або батько його покійної дружини.

Швидко назбиравши інформацію про чоловіків, Нишпорка дійшов висновку, що вони обидва могли бути причетними до цих убивств. Батько Олега Чернишова двічі сидів, причому останній раз йому дали п'ятнадцять років за вбивство у п'яних розбірках. Властиво, вбивцю як такого не знайшли, але злочин списали на батька Олега Чернишова. Відсидів він, правда, трохи більше десяти років. Відпустили за хорошу поведінку. Батько дружини Олега Чернишова не мав тюремного стажу, але декілька разів його підозрювали у здійсненні різних злочинів, проте завжди йому вдавалося виходити сухим із води.

Звичайно, Любко з вулиці Грушевського міг навести на хибний слід. Якщо один батько міг убити дружину і невістку, то інший – доньку і сваху. Мелодрама виходить.

Насамперед було би добре уточнити в Любка з вулиці Грушевського якого саме батька він мав на увазі. Чи мають ці два батьки потребу бавитися з ножами? Якими можуть бути мотиви, що призвели до вбивств? Чи мають вони алібі на час убивств?

Делікатні питання. Якби Нишпорка був прокурором чи слідчим у поліції, запитав би в лоб у них про це. Але він приватний детектив, тому мусить діяти по-іншому.

34

Сьомого вересня 2016 року ОБСЄ опублікувало Мінський протокол про перемир'я. Генерал інфаркту читає текст і хмуриє брови:

"ПРОТОКОЛ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНСУЛЬТАЦІЙ ТРИСТОРОННЬОЇ КОНТАКТНОЇ ГРУПИ ЩОДО СПІЛЬНИХ КРОКІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ІМПЛЕМЕНТАЦІЮ МИРНОГО ПЛАНУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПЕТРА ПОРОШЕНКА ТА ІНІЦІАТИВ ПРЕЗИДЕНТА РОСІЇ ВОЛОДИМИРА ПУТІНА

За результатами розгляду і обговорення пропозицій, внесених учасниками консультацій у Мінську 1 вересня 2014 року, Тристороння контактна група в складі представників України, Російської Федерації і Організації з безпеки і співпраці в Європі досягла порозуміння щодо необхідності здійснити такі кроки:

Забезпечити негайне двостороннє припинення застосування зброї.

Забезпечити моніторинг і верифікацію з боку ОБСЄ режиму незастосування зброї.

Здійснити децентралізацію влади, у тому числі шляхом ухвалення Закону України "Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей" (Закон про особливий статус).

Забезпечити постійний моніторинг на українсько-російському кордоні і верифікацію з боку ОБСЄ зі створенням зони безпеки у прикордонних районах України і Російської Федерації.

Негайно звільнити всіх заручників і незаконно утримуваних осіб.

Ухвалити закон про недопущення переслідування і покарання осіб у зв'язку з подіями, що сталися в окремих районах Донецької і Луганської областей України.

Продовжити інклюзивний загальнонаціональний діалог.

Вжити заходів для поліпшення гуманітарної ситуації на Донбасі.

Забезпечити проведення дострокових місцевих виборів відповідно до Закону України "Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей" (Закон про особливий статус).

Вивести незаконні збройні формування, військову техніку, а також бойовиків і найманців із території України.

Ухвалити програму економічного відродження Донбасу і відновлення життєдіяльності регіону.

Надати гарантії особистої безпеки для учасників консультацій.

Учасники Тристоронньої контактної групи:

Посол Гайді Тальвіяні

Другий Президент України Леонід Кучма

Посол Російської Федерації в Україні Михайло Зурабов

Олександр Захарченко

Ігор Плотницький".

Здавалося б, позиція сторін є чіткою. Але ж як це все виконати? Скажімо, чи зможуть українські партії в умовах війни вільно агітувати за себе на Донбасі, якщо там вбивають лише за те, що ти українець? Якщо ні, то чи будуть виконані інші пункти? Для чого створювати й підписувати подібні документи, якщо сторони наперед знають, що їх не можна виконати? Чи все робиться заради того, щоби показати світовій спільноті, що процес іде, перемир'я ось-ось буде, а там прийде і довгоочікуваний мир? І в той же час заробляють на війні по обидва боки барикад.

35

Здавалося, буде легко повернутися до колишньої підприємницької діяльності. Втім, мабуть, на лобі у нього було написано, що він хоч і перший заступник міського голови, але колишній. Владу не любили. Ніби кожний нашіптував йому: прийшов звідти – починай спочатку. Жодних тобі привілеїв. Він і не хотів їх, але доволі швидко зрозумів, що коли протирав штани у владному кабінеті, багато що змінилось у підприємницькій діяльності. Прийшли молоді. Нахабні й мстиві. Про твої заслуги в минулому ніхто не згадував. Кожний зайняв свою нішу і не хотів поступатися місцем під сонцем.

Спочатку він подумав, що це вибрики міського голови. Мовляв, усюди перекрив йому кисень, бо не може пробачити, що той зі скандалом пішов з посади. Можливо, щось у цьому могло б і бути, але міському голові й не треба було втручатись, бо всі знали, що він тепер з ним смертельний ворог. Звідси – неписаний закон джунглів: мати якомога менше справ з ворогами влади. Щоб тобі самому не перекрили кисень.

Звісно, без копійки він не сидів. Доволі швидко вдалося відновити деякі старі зв'язки, вийти знову ж таки на деякі старі позиції, які втратив з приходом до влади. В кишені було навіть більше, ніж на посаді першого заступника міського голови. І був ще резерв. Зрештою, з'ясувалося, що міський голова не такий уже й всесильний, навіть якби хотів вставляти йому палиці в колеса. Його влада формально розповсюджувалася на Дрогослав, а підприємництво рамками міста, звісно, не обмежувалось. До того ж, він умів розмовляти з людьми, знаходив точки дотику і відчував, що може вийти на нові висоти.

І все ж не був задоволений нинішнім своїм життям. Прийшов до висновку, що влада його розволочила. Як раніше він втікав від неї, так тепер усе більше задумувався, як наблизитися до того, що видавалося ще недавно осоружним. І чи не вперше в його бідній голівоньці зародилася думка наступного року балотуватися на міського голову.

36

Марина у нас мрійниця. Оце якось лежала зранку. Андрій ще спав. І прийшла їй до голови цікава думка. Ніби вона ніколи не зустріне того, кого кохає і хто кохає її. Але такий чоловік є. А може, вже був колись. Чи ще буде. Просто не зійшлись вони у просторі й часі.

Думка цікава – і Марина усміхається сама до себе. А й справді, у цьому житті завжди доводиться робити не те, що хочеш. Вона не скаржиться на долю. Марина кохає

Андрія, і він кохає її. Принаймні їй здається, що кохає. Але чому ж вона тоді захопилася Віталіком? Бо не дуже сильно кохає Андрія? Чи це Андрій не дуже сильно кохає її?

Вона уявляє собі того невідомого чоловіка, якого кохає через час і простір, і він теж кохає її. Виходить щось смішне. Її обранець з борідкою і в окулярах, говорить незнайомою мовою, вдягнутий у чудернацький одяг.

Аж тепер Марина розуміє, що все-таки знову заснула. Наснитися ж таке!

Ну, ось, як завжди. Андрій уже заліз під душ. Якщо раніше нього не потрапиш до ванни, то доведеться довго чекати.

Робити нічого. Марина йде на кухню. Варить каву. Дивиться у вікно. Побачила Віталіка. Він теж, здається, побачив її, бо помахав рукою. А може, і не їй. Мабуть, завів собі коханку, і вона зараз дивиться на нього з вікна його квартири, а він на неї. Марині байдуже. Вона не відповіла на вітання Віталіка.

Думки знову перекинулися на незнайомця з борідкою і в окулярах. Де ти, моє щастя? Хоч би краєчком ока побачити тебе!

37

Дивний сон мордував Лілю майже всю ніч.

Бачить вона, ніби під ногами розверзається земля. Але їй не страшно. Вона падає вниз. Далеко, куди сягає око, видно вогненну лаву. Ліля знає, що це таке, але колір у неї якийсь дивний. Суміш полуничного й вишневого. Такий сік вона любила змалку, та й зараз час від часу балує ним себе.

Але вогненна лава – це не сік, а щось на кшталт повидла. Ліля боїться впасти у цю лаву, але хоче спробувати повидло. Нарешті наважується, бо життя все одно рано чи пізно закінчиться, а повидла не встигнеш скуштувати.

Вона куштує це полунично-вишневе повидло. Боже, яка смакота! Нічого подібного за життя Лілі не доводилось їсти.

І тут вона розуміє, що вже не живе на планеті Земля, а знаходиться в іншому вимірі, часі й просторі. Якось дивно це усвідомлювати. Ліля хоче повернутися до життя, але водночас приходить думка, що там точно нема такої смакоти, як тут.

Вона піднімає голову догори і бачить зорі. Якась невідома сила потужно несе її до них, але вони постійно віддаляються від неї, і знизу п'ятки лиже вогненна лава, тобто полунично-вишневе повидло.

Ліля прокидається і не знає, що би мав означати цей сон. Дивиться на мобілку. Третя ночі. Щось штовхається всередині живота. Нарешті усвідомлює, що це її дитинка. Вмикає світло. Так кумедно за цим спостерігати.

Ліля засинає знову. Здається, їй уже нічого не сниться.

А зранку, коли прокинулась, забула той дивовижний сон з вогненною лавою і зорями в небі. Лише якийсь цікавий присмак у роті. Ніби скуштувала полунично-вишневого повидла.

38

Леся ще здалеку бачить Діану й усміхається їй. Хоче сказати дівчині, що в неї є старі сукні. Нехай прийде до неї, приміряє, якщо треба – перешиють. Про це вона

подумала ще вчора. Багатьох суконь і так вже ніколи не вдягне. А Діана могла би в них ще походити. Жалкує, що раніше їй цього не запропонувала. Якось не подумала.

Діана не відповідає на її усмішку. Дивиться ніби через неї. Леся вітається першою, але дівчина мовчить і проходить мимо. Лесі здається, що та з презирством подивилася на неї. Що за маячня? Тихо й невпевнено кличе її, але Діана навіть не озирається.

Біля під'їзду їхнього будинку бачить Василька. Той спочатку за інерцією усміхається їй у відповідь, але потім насуплює брови. Леся хоче обійняти його, але хлопчисько не дається. Вона не звертає на це увагу. Малий росте. Телячі ніжності йому не потрібні.

Показує йому пакет, в якому сардельки. Кличе до себе додому. Видно, що Василько хоче їсти, але не поспішає йти за нею.

Леся зупиняється й уважно дивиться на нього, не розуміючи, що відбувається. Нарешті Василько не витримує й каже, що тато заборонив приходити до Лесі, бо вона хоче відібрати в них квартиру.

Сльози навертаються на Лесині очі. Бачить усе, немов у тумані.

Діана покликала Василька. Той біжить до сестри.

39

Дональд сам дивувався своїй тупості й розумів, що китайці навряд чи поведуться на його туфту. Це ж придумати – зустріч з китайкою перед мавзолеєм Леніна. Свій дурнуватий хід він пояснив браком кисню в мозку після водних процедур. Але відступати було нікуди, тим більше, що він з подивом усвідомив цікаву річ: китайці проковтнули наживку.

Звичайно, Дональд сподівався, що на виду у всіх йому вдасться втекти від китайців, тим більше, що Москву він знав, як свої п'ять пальців. Повертатися в Росію йому не хотілось, але й Європа набридла. Не його це, не його стиль, і повітря не те. Якщо його переправлять до Росії і йому вдасться втекти від китайців, то, мабуть, у Москві він довго не залишиться. Обере собі якесь провінційне містечко в Псковській чи, скажімо, Ярославській області й тихесенько житиме, не кидаючись в очі людям. Дональд подумав, що краще потрапити до рук ефесбешників, ніж залишатися тут з китайцями.

І знову думки про доньку не давали йому спокою. Хоч перед смертю налагодити з нею нормальні стосунки – ось що тепер найбільше хвилювало його. Рано чи пізно будь-який авантюрист усе ж хоче нормального та спокійного життя. А він декілька десятиліть прожив авантюрно і безвідповідально, відчуваючи кайф від ризику. Тепер це виглядало по-дитячому наївно і смішно, особливо після зустрічі з китайцями і їхніми водними процедурами. Дональд дав собі слово, що коли вирветься від китайців, то докорінно все змінить. Однак якби у нього хтось запитав як він тлумачить це слово – "докорінно", – навряд чи зміг би відповісти. І не комусь, а хоча б самому собі.

40

Директорові музею "Дрогославщина" доповіли, що мало не щодня сюди приходять дивна дівчина, яка може дуже довго дивитися на якусь одну картину. Стоїть, мовчить і розглядає її, ніби щось там бачить таке, на що інші уваги не звертають. Висловили

припущення, що, можливо, це якась злодійка, що готує викрадення картин. Коли ж директор музею "Дрогославщина" поцікавився, які картини розглядає незнайомка, йому сказали, що закарпатської художниці – Дзвінки.

Йому хотілося самому глянути на цікаву відвідувачку. Коли її побачив, зрозумів, хто це. Соломія. Донька міського голови. Її згвалтував невідомий. Нещодавно побувала у психіатричній лікарні.

Директор музею "Дрогославщина" знав усе, що діється в місті. Тепер зв'язав воедино ці факти. Донька міського голови цікавиться картинами коханки батька. Цікава виходить ситуація. Він не довго думав, як все обіграти на користь собі. А тут і мізкувати особливо не треба. Зателефонував міському голові й про все йому розповів. Правда, подав це у такому світлі, що боїться, аби його донька щось не вчудила з картинами Дзвінки. Знав, що б'є по болючих точках. Але такий він уже був чоловік. Ризикував усе життя, ніби з боку спостерігаючи за собою: а що ж з ним станеться? Нічого не ставалося. Вичікував. Набирався сил. І знову ризикував. На тлі загального нудного життя ця розвага звеселяла його, додавала наснаги.

Міський голова сухо подякував. Трохи подумав і сказав, що поговорить з донькою, поцікавиться, чому її зацікавили картини Дзвінки.

Після цього в музеї "Дрогославщина" Соломія більше не з'являлась.

41

Якщо раніше Людмила Іванівна думала, що в селі з донькою їм буде безпечніше, ніж в Донецьку, то доволі швидко ці ілюзії розвіялись. За дуже короткий період часу і тут усе доволі швидко змінилось. Хоча мова залишалась українською, але дух панував російський.

Селянин виявився більш обережним, ніж мешканець міста. Можна сказати, він був похлилим і готовим придивитися до будь-якої влади, аби лише його не рухали.

Якщо уважно придивитися, то погоду в селі робило декілька активістів, прихильників "руського міра" загалом і Путіна зокрема. Важко сказати, звідки в їхніх головах з'явився цей вірус. Мабуть, дрімав, а потім став активним, бо з екранів телевізорів зникли українські канали й велася тотальна російська пропаганда. А ще активували цей вірус агітатори з районного та обласного центрів. Справді, чого ж бракувало цим хлопцям, народженим здебільшого в українських рідинах? Можливо, лише одного – ситого й заможного життя, до якого вони прагнули. В їхніх сім'ях не було статків, господарку хоча й тримали, але не таку велику, як в інших. Любов до праці вже давно була замінена намаганням жити на халяву. А тут трапилася така слушна нагода, коли вслід за Кримом Донбас можуть приєднати до Росії.

Людмила Іванівна та Марія остерігалися цих новоявлених більшовиків, а ті, здається, нутром відчували їхній український дух.

42

На персональну виставку Дзвінки у музеї "Дрогославщина" зібралось чимало люду. Приїхали поважні бородаті пани з обласного центру. З'ясувалося, що це художники. Мабуть, лише вони й розумілися на картинах, написаних Дзвінкою.

Замість міського голови прийшов його заступник з гуманітарних питань, і Борис полегшено зітхнув. Ні, він не мав наміру з'ясовувати стосунки з коханцем своєї дружини, але якби той був на виставці, почував би себе незатишно.

Борис був радий, що вся увага зосереджена на Дзвінці й щиро радів її успіху. А та, мов метелик, літала з одного кутка виставки в інший по широкій і довгій залі, давала роз'яснення, мило усміхалась, грайливо позувала фотографам.

Коли Борис прислухався до того, про що говорять відвідувачі, то це його, звичайно, вразило, – про що завгодно, лише не про саму виставку. Втім, дуже швидко він заспокоївся, бо на їхньому місці поступив би так само. Одна справа, що твоя дружина художниця, а зовсім інша – що ти не петраєш в її картинах.

У маленькій боковій залі влаштували фуршет для обраних. Дзвінка стояла біля Бориса і, звертаючись до бородатих художників із обласного центру, сказала, що чоловік – це її Муз, від якого вона черпає натхнення. Звісно, це була брехня з великої літери, але бородані поставилися до цього серйозно, а один з них навіть виголосив тост на його честь.

Вночі Дзвінка довго мордувала Бориса, аж поки не вичавила з нього тонку цівку сперми, сказавши, що він у неї ще молодий. Борис відчував фальш у її словах. Дзвінка швидко заснула, а Борис лежав майже до самого світанку з розплющеними очима. Думки снували в його голові, але були хаотичними і ні про що. Якби в нього потім запитали, про що він думав, навряд чи відповів би. Тіло в невагомості пливло крізь простір і час.

43

Через свої канали у Москві він таки дізнався, що полковника ФСБ відправили на якийсь секретний об'єкт у Сибір і навряд чи він швидко звідти повернеться. Здавалось, тепер з Машею можна робити все що завгодно. Але коли він почав обходжувати її, раптом наштотхнувся на холодний погляд. Здавалося, вона не розуміє його натяків, що він не проти побавитись з нею у сексуальні ігри. Мабуть, це все-таки було ризиковано з його боку, бо полковник ФСБ рано чи пізно міг повернутись. Якщо раніше його стримувала всемогутність цього чоловіка, то тепер цей бар'єр подолано, адже друзі в Москві сказали, що полковника ФСБ не просто так перевели з Криму в Сибір, а за якусь провину.

Коли олігарх більш рішуче став приставати до Маші, вона розплакалась. Звичайно, він був прагматичною людиною, але її сльози зупинили його. Не те щоби був закоханий у неї, проте все ж певні почуття, очевидно, мав. Олігарх знову почав ставитись до неї, як до доньки, думаючи, що й вона боїться помсти полковника ФСБ, аж поки одного разу вона не зізналась йому, що вагітна.

Люті його не було меж. Він приставив охоронця до Маші не для того, щоби той під його носом мав доступ до її тіла. Але його підозри виявилися безпідставними. Маша зізналася, що завагітніла раніше, ще до приїзду в Австрію, проте й сама не знала, від кого чекатиме дитинку – від дяді Вови чи полковника ФСБ.

44

Вона знала його дуже добре, набагато краще, ніж саму себе, і тому, коли він з'являвся на екрані телевізора, розуміла не просто кожне його слово, а що й за тим стоїть. Інколи їй навіть здавалося, що вона знає, чому і як народжується кожне вимовлене ним слово, і коли воно одне й те ж, то може мати різні значення, а якщо ці значення однакові, то все одно слова різняться між собою, бо за одним стоїть щирість, а за іншим – порожнеча.

Зараз вона могла би бути дружиною президента. Петро Порошенко кидав на неї в юності недвозначні погляди, але вона як тоді, так і тепер, залишалася байдужою до нього. Мабуть, він був не дуже наполегливим, щоб завоювати її. Це вже потім у бізнесі, а особливо в політиці у нього з'явилася ця риса – наполегливість. Втім, може, вона тішить своє самолюбство, і Петро таки не добивався її, бо не бачив спільного майбутнього з нею. В нього вже тоді прагматичне брало гору над романтичним. Це вона розуміє заднім числом. Їй здавалося, що якби вона затягнула його в свої любовні сіті, він би не встояв. Жінки часто залицяються до чоловіків просто так. Він їй сто років не потрібен, а вона кокетує з ним, закохує в себе. І навіть коли бачить, що процес пішов, людина гине, серце в чоловіка розривається, вона не зупиняється, а ніби на зло собі і йому ще й прискорює події. І вже коли доходить до точки кипіння, безжально кидає чоловіка, зрозумівши, що справу зроблено, тому можна спокійно йти геть від ще одного розбитого серця. Лише деякі жінки роблять це спеціально, забавляючись чоловіками, аби розігнати свою нудьгу. Натомість абсолютна більшість жінок проводить подібні експерименти не усвідомлено, потім каються, що так зробили, але коли трапляється новий клієнт, витворяють з ним те ж саме і навіть з більшими викрутасами. Мабуть, тоді вона могла би, якби захотіла, зробити з ним такий фокус, аби він закохався в неї на все життя. Але вона не захотіла.

Якщо сказати, що вона спеціально стежила за його життям, це буде неправдою. Він їй був нецікавий як чоловік і особистість – ні тоді, ні тепер. Занадто добре вона знала його зсередини, щоби серйозно сприймати існування цього чоловіка на білому світі. Їй ніколи до голови не приходило, що вона може й помилитися. Віра у власну непомильність була абсолютною й обговоренню не підлягала.

Бачила його по телевізору, коли він був на Майдані, і чоловік кликав її, кажучи: "Дивись, твого Петра показують". Вона не ображалась, бо знала, що то ніякий не її Петро, і чоловік те знав, і не ревнував її до нього, бо історія взаємин його дружини й Олексійовича, як його кликали, не була секретом – принаймні для нього. Він був ровесником Петра, але ніколи не вивищував себе, кажучи, що ось, мовляв, моя дружина обрала мене, а не Порошенка, бо жодного вибору, власне, й не було, і Порошенко не став жодним конкурентом йому у завоюванні майбутньої дружини, бо й конкуренції як такої не було, адже одружились вони за взаємною згодою. Ні, не так. За взаємним коханням, бо це лише секс буває за взаємною згодою. І знову не так. Бо й секс у них був за взаємним коханням.

Вона першою почула, що Петро Порошенко балотується в президенти, і сказала про це чоловікові. Разом посміялися, бо він напівжартома-напівсерйозно говорив їй, що

вона жалкуватиме, адже могла стати президентською дружиною. Посміялись і забули, бо, чесно кажучи, не вірили, що Петро Порошенко стане українським президентом.

Коли Порошенко почав наліво й направо під час своєї президентської кампанії роздавати обіцянки, що за декілька днів завершить війну, що платитиме хлопцям на фронті по тисячу гривень щодня і ще верзти іншу блекоту такого ж роду, вона лише скрушно хитала головою, розуміючи, що за цими його словами – порожнеча. Можливо, саме цинізм, яким він не гребував з юності, завжди зупиняв її, навіть коли мова не йшла про закоханість у нього, бо цього в неї не було, але все одно вона не хотіла бути близько біля нього, ніби відчувала, що цинізм Порошенка може засмоктати її, й любовні експерименти, до яких свідомо чи несвідомо вдається кожна жінка, вже не матимуть жодного значення і вилізуть їй боком.

Вона була здивована, коли Порошенко переміг, та ще й у першому турі. Чоловік знову піддів її, що була би вона зараз дружиною президента. Але якщо раніше ставилася до цього спокійно, то тепер зірвалася, нагримала на чоловіка. Він не зрозумів, чому, та й сама не змогла би пояснити, що з нею трапилося. На вибори вона не ходила. Чоловік проголосував, мабуть, за Дмитра Яроша, бо з симпатією ставився до цього чоловіка, але так і не сказав про свій вибір.

А потім син пішов на війну добровольцем. І треба ж було так статися, що потрапив саме до Яроша. Син теж був мовчазним, як батько, лише з окремих уривків розмов, а більше здогадуючись, вона зрозуміла, що малий потрапив до найближчого оточення Дмитра Анатолійовича, як шанобливо про нього казав. Малий був на дві голови за неї вищий, але завжди видавався їй домашнім, дитячим. Не уявляла його на війні, та ще й у когорті націоналістів, у "Правому секторі", якого найбільше боялися москалі. Вона ніколи не помічала за сином бодай натяку на націоналістичні переконання. Втім, у цьому світі все дуже швидко змінюється – й затяті атеїсти за п'ять хвилин до смерті стають щирими віруючими, не кажучи вже про зміну багатьма людьми ідеологічних переконань.

45

Дзвінка і Соломія сидять у барі біля музею "Дрогославщина". Здається, вони знайомі вже тисячу років. Дзвінці теж сказали, що якась дівчина може годинами вдивлятися у її картини. Вона хотіла побачити її. Тепер розповідає, що було на відкритті її виставки. Соломія хотіла теж там бути, але боялася батька, який міг завітати.

Здається, між ними нема секретів. Соломія знає, що Дзвінка була коханкою її батька. Дзвінка знає, що Соломія після зґвалтування потрапила до психіатричної лікарні. Вони мов сестри. Різниця у віці – декілька років. Дзвінка – старша сестра, Соломія – молодша.

Дзвінка знайшла людину, яку шукала. Яка розуміє її картини. Раніше володарем її душі був Борис, тепер Соломія. І Соломія знайшла людину, яку шукала. Яка розуміє її душу.

Дзвінка каже, що хотіла би побувати у психіатричній лікарні, щоби усвідомити те, що пережила Соломія. Дівчина каже, що краще не треба цього робити. Там добре,

якщо знаходиш подруг, але сумно. Вона не хотіла йти звідти, але треба було. Тепер не хоче туди повертатись, навіть якщо там будуть її подруги, хоча лікарка сказала, що вона майже стовідсотково опиниться там знову. Дзвінка всотує кожне слово Соломії. Мабуть, у ній народжується нова картина, яку писатиме цієї ночі. А може, це лише прелюдія до чогось справді геніального, що вихлюпнеться на полотно не зараз, а через багато років потому.

Сестри усвідомлюють, що їм не треба потрапляти на очі міському голові. Він їм не ворог, але далека людина, яка навряд чи їх зрозуміє, а тим паче – такої дивної дружби.

Виходять із бару нарізно. Мають номери телефонів. Будуть спілкуватись. Аж поки взаємно назріє потреба знову зустрітись. Нічого штучного. Все природне. Так і мало би бути у взаєминах між людьми. Щоб це усвідомити, інколи треба потрапити до психіатричної лікарні. Або бути людиною, яка розуміє того, хто туди потрапив.

46

Христину забрали до пологового будинку, а Зенон тупо заліз в Інтернет, але, здається, нічого там не бачив. Механічно змінював одну сторінку іншою, але фотографії й тексти, здається, проскакували мимо його свідомості.

Мабуть, цієї ночі на світ Божий з'явиться син, але він і досі не впевнений, чи це його дитина. Думки про того клятого Зоряна не йдуть йому з голови. Все може бути. Зенон днював і ночував на роботі, Русланка була в дитячому садочку, Христина сама залишалася вдома. Цей Зорян спокійно міг займатися коханням з його дружиною на їхньому ліжку.

Десь у глибині душі він розумів, що це безпідставні звинувачення з його боку на адресу Христини, що вона не могла такого з ним зробити. Але все ж черв'ячок сумнівів був сильнішим і вже розростався до розмірів величезної змії.

Він би мав бути зараз у пологовому будинку біля Христини, але дружина сказала, щоби їхав додому, бо Русланка боїтиметься залишатися сама. Все було логічно й справедливо, але зараз він подумав про те, що Христина сказала так спеціально, бо, мабуть, біля неї вже знаходиться Зорян, і саме він є справжнім батьком цього хлопчика. А Зенон послухав дружину. Русланка мирно спить. Він міг би бути зараз біля дружини, а зранку приїхати додому, і нічого б з малою не сталося. А так змушений чекати на телефонний дзвінок, коли Христина народить сина. Зорян швидше про це дізнається безпосередньо в пологовому будинку. Зенон знає, що ніякого Зоряна там насправді нема і що син від нього, а не від цього невідомого чоловіка, але якась мерзенна істота сидить усередині нього й постійно збиває з пантелику.

Мабуть, Зенон усе-таки заснув перед комп'ютером. Він важко прокидається від дзвінків, які пробиваються крізь його свідомість. Дивиться на телефон. Третя ночі. Не відразу розуміє, що це дзвінки у двері. Лихі думки заповнили мозок. Невже щось трапилося з Христиною і малим?

Коли відчинив двері, побачив перед собою Єлену.

47

Для Андрія Чернюка українські новини втратили привабливість. Були вони

безжалісними й сумними, однобокими й заангажованими. Звісно, коли йде війна, чи антитерористична операція, як це називають, сподіватися на щось інше не доводиться. Але складалося враження, що ті, хто відповідає за інформаційний простір, нагнітають ситуацію. Можливо, роблять це не спеціально, а через своє невміння, але ж вони повинні розуміти, що людям протипоказано упродовж тривалого часу жити в пригніченому стані. Тоді в організмі можуть настати незворотні зміни – й жодний лікар не допоможе.

Він читав в Інтернеті стрічку новин і паралельно думав про Віолетту.

У Щасті працює снайпер. Вбито двох людей – військового і цивільного.

Арсеній Яценюк допускає введення військового стану в разі провалу перемир'я.

Збігнев Бжезинський заявляє, що Захід повинен допомогти Україні зброєю.

Батальйон "Черкаси" у повному складі відмовився висуватися на передову без важкого озброєння.

Вчора Андрій Чернюк зателефонував Віолетті й з подивом довідався, що вона вже тиждень у Києві. Мабуть, багато хотів у неї запитати, але все стало непотрібним, коли Віолетта сказала, що більше до Дрогослава не повернеться.

На в'їзді в Первомайськ Луганської області обстріляно маршрутний автобус. Загинули вісімнадцятирічна дівчина і десятимісячна дитина.

США не отримали підтвердження того, що російські війська дійсно залишають Україну.

Петро Порошенко заявляє, що льотчиця Савченко і режисер Сенцов, які утримуються в Росії, мають бути негайно звільнені.

Волонтери продовжують пошук загиблих під Іловайськом. Знайдено двадцять шість тіл.

Андрій Чернюк розуміє, що стосунки з Віолеттою не мали перспективи. Він занадто швидко старіє, а вона стає зрілою жінкою. Кохання? Андрій Чернюк не знав, що з її боку, а зі свого справді відчував, що кохає цю жінку. Але якщо вона так легко втекла до Києва і нічого йому не сказала, – то як це назвати? Чи все-таки дійсно кохає його, тому й виїхала до Києва? І сама ж поставила крапку в їхніх стосунках, сказавши, що більше до Дрогослава не повернеться.

48

Хоча Дональд і втратив лік часу, бо йому не казали який сьогодні день, а коли він одного разу запитав про це, то наштотхнувся на глуху стіну мовчання, – але навіть за його скромними й невибагливими підрахунками вже був якнайвищий час їхати разом з китайцями до Москви. Було важко уявити, як саме його транспортуватимуть до Росії. Можливо, скористаються послугами охоронців, які стерегтимуть свого бранця денно і нічно. Не виключено, що просто запхають до багажника машини з дипломатичними номерами, напompують наркотиками, всунуть кляп до рота, аби не пискнув. Як би там не було, але Дональд чимшвидше хотів потрапити на батьківщину, усвідомлюючи аж тепер, що це, власне, його батьківщина. Звісно, він сподівався викрутитися, втекти від китайців біля мавзолею Леніна. Якщо раніше допускав, що краще вже потрапити до

рук ефесбешників, ніж знаходитись у компанії китайців, то тепер, з наближенням часу ікс, усе більше схилявся до того, що нема нічого дорожчого за свободу.

Але минали дні, а нічого в його долі не змінювалось. Водних процедур не застосовували, годували добре, але з кімнати нікуди не відпускали. Поруч з ним завжди знаходилося два китайці, яких змінювали через кожні дванадцять годин інші два китайці, але вони видавалися Дональдові на одне обличчя. Якщо на початках він обурювався, що вони ідуть з ним в туалет, спостерігають за ним, коли він приймає душ, то тепер і з цим змирився.

Взагалі Дональд став по-іншому ставитися до життя. До нього прийшло філософське переосмислення всього побаченого і пережитого. Мабуть, це не вимірювалось у конкретних філософських категоріях, але було відстороненим, чого раніше з ним ніколи не відбувалось. Він ніби дерево, чи древній ворон, чи просто стовп, який спостерігає за людьми, які кудись біжать, швидко вмирають, а на зміну їм приходять інші люди, які так само кудись біжать і швидко вмирають. І ця круговерть заспокоює, засліплює, і ти розумієш, що насправді не рух є життям, як тобі весь час твердили, а саме спокійне споглядання всього, що відбувається навколо, і є справжнім життям.

Одного ранку перед Дональдом з'явився високий чоловік і заговорив до нього правильною англійською. Дональд щось йому відповів. Чоловік зробив помах рукою, і китайці мовчки вийшли. Гість заговорив правильною російською і зауважив, що у Дональда російський акцент в його англійській. Це була брехня, і Дональд знав, що вимова у нього бездоганна. Чоловік запропонував перейти на російську. Дональд не відреагував, але коли незнайомець говорив російською, вже не вдавав, що нічого не розуміє.

Якщо китайці мовчки виконують вказівки цього чоловіка, то він не може бути гостем. Лише справжній господар поводить себе саме так, а не інакше. Дональд це зрозумів, коли чоловік сказав йому, що вся історія з китаянкою, коли він мав з нею зустрітись 15 вересня біля мавзолею Леніна, вигадана ним від початку до кінця, бо він просто хотів втекти від китайців і не має жодного поняття, де зараз знаходиться китаянка, яку розшукують. А сподівання на втечу було наївним з його боку. Китайці просто ввели б йому одну цікаву рідину, і він би без їх відома не міг ступити й кроку.

Дональд дивився на нього й намагався не видати свого хвилювання.

Чоловік підійшов до нього впритул і сказав:

– Дональде, ми знаємо, хто ви є насправді.

Він назвав його справжнє ім'я та прізвище, розповів про найважливіші повідомлення, які він передавав американцям, і аж тоді широко усміхнувся, показавши всі свої білосніжні тридцять два зуби.

Два дні пішло на перевірку його минулого. Ніхто не ставив під сумнів заслуги Студента перед Україною, але тепер такі часи настали, що розвелось диверсантів, як гною. Ніхто у нього не просив вибачення, бо війна – сувора штукенція. Та й він сам усе

розумів. Які вже там можуть бути образи?

Студента взяли до добровольчого батальйону, нещодавно створеного. Хлопці ще не були в жодному справжньому бою. Командир – високий козарлюга на прізвисько Сват. Він справді був подібний на запорізького козака: вуса, що звисали, чуб оселедцем, кулаки, мов гальби пива. Картину псувало татуювання. Сват увіковічнив невідому Галю на грудях. Якимось Студент спостерігав як той миється. Сват перехопив погляд і невдоволено сказав: "Помилки молодості". Ніхто не знав, що за Галя в'їлася йому в серце, а запитувати боялись.

Десь аж через два тижні у новому добровольчому батальйоні Студент знайшов часинку, аби продовжити читати "Холодний Яр" Юрія Горліса-Горського.

"Наступного дня, 6 серпня, був Спас. У Мотриному монастирі зійшлася сила народу. У нашому таборі за два-три дні до того виникла думка: коли у монастирі святитимуть плоди й квіти, посвятимо свою зброю. Чутка про це передалася на села, і на Спаса разом із жінками та дівчатами, що несли святити яблука та квіти, прийшло чимало дядьків і хлопців з рушницями. Наш табір пішов на Богослужіння до монастиря майже увесь. Залишилися тільки кухарі біля казанів і кулеметники коло станкових кулеметів. Біля церков – багато народу, що не вмістився у храмі. Виставивши на дорогу варту, змішуємося з юрбою. Вітаємося із знайомими, ділимося новинами.

Наблизився час хресного ходу. Народ став великим колом навкруг нової церкви. На траві стояли кошики та миски з яблуками, медом, вінками і букетами з колосків збіжжя та квітів. Хресний хід провадив старенький монастирський священик, українець не тільки за походженням (здається, отець Іван), про якого я вже згадував. Коли він розпочав посвячення, на траву, як по команді, лягли сотні рушниць, шаблі, ручні кулемети; між яблуками та грушками зачорніли ручні гранати. Побачивши це, священик схилив на груди сиву бороду і замислився, неначе нараджуючись зі своїм сумлінням. Потім звів до неба очі і широко махнув кропилом:

– Благослови, Господи, на враги і супостати!".

Сват підійшов до Студента і запитав, що за книга. Той відповів, що про революційну боротьбу в Україні. І додав, що на ній виховувались бандерівці. Командир добровольчого батальйону уважно глянув на нього і запитав:

– А ти бандерівець?

Питання було несподіваним. Студент ніколи про це не думав. А Вовк був бандерівцем?

Сват усміхнувся у вуса і сказав, що коли прочитає, то і йому хай дасть переглянути цю книгу. Студент кивнув головою і продовжив читати:

"У наступні дні в селах відкрився новий вид торгівлі. За одну свячену рушницю давали дві неосвячені. Приїжджали міняти із дальших сіл. Додавали револьверами, набоями, грошима, та не знаходилося багато охочих випустити з рук "свячену". Чутка про те, що будуть святити, не встигла всіх облетіти, і посвятили зброю, може, 600-700 чоловік, зокрема наш табір. Штаб, який перед тим не надавав цій урочистості великої ваги, тепер шкодував, що не провів цієї акції з більшим розмахом".

Студент закрив книгу і усміхнувся сам до себе. І чого б це? Знає лише він і Бог.

50

Співпраця між секретарем міської ради і директором Дрогославського лікоро-горілчаного заводу була лише частковою. Конгресівець підтримував воїна АТО на виборах до Верховної Ради України, а фронтовик – професора, якого їм прислали з обласного центру. Вчений був цікавою людиною, говорив правильні речі, але не мав жодного шансу на перемогу, бо люди його не знали, висловлювався він аж занадто по-науковому і в кращому випадку згодився би на помічника-консультанта народного депутата України.

Зате у внутрішніх справах міста секретар міської ради і директор Дрогославського лікоро-горілчаного заводу знайшли повне порозуміння. З часу їхнього зближення відбулося два пленарні засідання чергової сесії, і всі з подивом помітили, що вже нема гострого протистояння між залятими ворогами. Особливо це стосувалося земельних питань. Здається, аж тепер чоловіки знайшли спільну точку дотику.

Зовнішньо все залишалось, як і було. Телефонували одне одному лише по роботі. Жодних особистих контактів поза межами ратуші. Навпаки, старалися бути обережними. Секретар міської ради перестраховувався, коли зустрічався зі співмешканкою директора Дрогославського лікоро-горілчаного заводу, а той робив те ж саме, коли хотів побачитися з його дружиною. Їхній конспірології могли би позаздрити навіть досвідчені розвідники чи шпигуни (підберіть слово, яке вам найбільше подобається).

Найбільше цьому зближенню не радів міський голова. Він же все бачив. Відчув, що це неспроста. Невже секретар міської ради і директор Дрогославського лікоро-горілчаного заводу зійшлися, бо плетуть змову проти нього? Не хотів у це вірити, але ж факти – річ уперта. Ще не знав, як зруйнувати цей союз. Лише усвідомлював, що необхідно це зробити, якщо хоче наступного року знову стати міським головою.

51

У 2014 році питання сталінізму не стояло для Володимира Путіна так гостро, як раніше. А коли він фактично безкровно, не рахуючи двох-трьох українців, яких застрелили ввічливі чоловічки, приєднав Крим до Росії, заткнули пельки навіть відверті сталіністи, які бомбардували його листами й шукали будь-яку нагоду, аби висловити своє "фе", чому він не хоче бути схожим на вождя всіх часів і народів і вести відповідну внутрішню та зовнішню політику.

Саме це найбільше й дратувало Володимира Путіна, коли йому казали чи хоча б натякали, що він має бути схожим на когось. Це почалося ще в дитинстві. Якось батько сказав, що Юрій Гагарін так би не поступив, і маленький Вова затаїв образу на першого космонавта. Зараз він не пам'ятав, що ж таке вчинив, до чого б не додумався Юрій Гагарін, але саме порівняння – нехай і з першим космонавтом – вивело його з рівноваги. У подальшому, коли мова заходила про Юрія Гагаріна, він або мовчав, або кидав фразу, незрозумілу іншим: мовляв, у космонавтиці були великі особистості, а Юрій Гагарін виявився технічним виконавцем чийогось геніального задуму. За великим

рахунком, мабуть, так і було, але Гагарін завдяки пропаганді став одним із символів радянської людини, і ніхто не знав, чому Путін неприязно ставиться до першого космонавта. А ниточка тягнулася з дитинства. Взагалі якби ми знали про людей, ким, а, головне, якими вони були у дитинстві, могли б зрозуміти їхні вчинки сьогодні, спроектувати це на майбутнє й спрогнозувати, як ці люди і що вчинятимуть завтра.

Те саме було з тренером. Як тільки Вові Путіну сказали, що у своїх спортивних досягненнях він іде шляхом тренера, то це викликало в ньому внутрішній спротив. Назовні ніяк не проявлялось його небажання тренуватись саме у цього тренера, але через деякий час Путін мав у спортивних наставниках уже іншого чоловіка.

Звичайно, набутий з роками життєвий досвід дозволяв Путіну контролювати ситуацію, а, головне, володарювати над своїм мозком. Було ще декілька випадків, коли намагалися порівнювати його з кимось. Якщо це були живі люди, він дистанціювався від них у часі й просторі, але так уміло й природно робив, що ніхто не міг запідозрити чогось лихого з його боку. І зовсім непомітно проскакували повідомлення про смерть тих, хто навіть не підозрював, що Путіна порівнювали з ним. Той вмер від інфаркту, той загинув в автомобільній катастрофі, з тим ще щось трапилося. При чому тут Путін? Якщо ж хтось порівнював з тими, хто відійшов у вічність, то навіть згадування про цих покійників зникало з його щоденного вжитку. Цікаві події, якщо не сказати більше, відбувалися навколо тих, хто насмілювався порівнювати Путіна з іншими, думаючи, що таким чином підносить його, хоча насправді Володимир Володимирович вважав, що його принижують до неможливості. Одні з них загадково вмирали від інфарктів й інсультів у розквіті сил, або їх несподівано пожирав рак за якихось три-чотири місяці. Інші ж, кому великодушно дарували життя з барського плеча, дивувалися, чому так стрімко закінчилась їхня кар'єра, а стосунки з Путіним стали холодними, аж поки зовсім не припинились.

У нього було особливе ставлення до Сталіна. Звичайно, в рамках радянської системи, а особливо в стінах КГБ, він вважав Сталіна вождем усіх часів і народів. Йому не треба було входити в роль, надягати на себе маску. Він так думав. Принаймні вважав, що думає саме так, а не інакше. Згодом подібна позиція дуже згодилася йому в житті. Він думав так, як абсолютна більшість людей, робив так, як вони. Десь у глибині душі в нього могла таїтись інша думка, але він ніколи не давав їй волю, розуміючи, що самому гірше буде, якщо попре проти волі абсолютної більшості. Він ніколи не хотів бути білою вороною. Такий, як усі, але на чолі сірої маси – таке бажання час від часу виникало в нього, і Путін інтуїтивно відчував, що рано чи пізно щось подібне таки має трапитись. Звичайно, до президентства Росії його думка не долетіла, але він відчував у собі скриті важелі влади й ясно усвідомлював, що може керувати людьми. Не тільки може, а й повинен.

Можливо, його ставлення до Сталіна і залишилось би звичайним, як в абсолютної більшості радянських людей, і він би коливався разом з лінією партії, як уся ця сіра маса, якою він прагнув керувати, хоча ще не знав, як це все має здійснитись і що для цього він сам повинен зробити. Але все зіпсував один із його колишніх шефів, який,

мовлячи сучасною термінологією, був фанатом Сталіна. Тільки-но Путіна зробили президентом, він відправив старого придурка у відставку, а той до кінця вже свого недовговічного життя так і не зрозумів, чому до нього охолов Вова, якого він пам'ятав ще старшим лейтенантом. Мабуть, вороги щось набрехали йому про нього. А в ті часи колишній шеф марив Сталіним, і не було жодної зустрічі з Путіним, коли б він не говорив про вождя всіх часів і народів. Довелось і йому підтягуватися до цих знань, читати твори Сталіна, мало не напам'ять вивчити його біографію. Саме це й спровокувало критичне ставлення до Сталіна як особистості, прямо протилежне до того, про що говорив колишній шеф. Ця роздвоєність у душі, коли він знав собі одне, а змушений був вести, що називається, лінію партії, виявилася першою, але не останньою в його житті. Урок був капітальний, який допомагав йому виходити із найскрутніших ситуацій.

За великим рахунком, Сталін у розумінні Путіна тих часів (і ця думка фактично не змінювалась упродовж усього життя, хоча й зазнавала деяких уточнень) був нікчемою і випадковою людиною. Як, зрештою, і Ленін. Уже за свого президентства він зрозумів, що фактично є третім лідером новітнього часу, який вслід за Леніним і Сталіним продовжує те, на чому вони зупинились. Думка його впиралася в стіну, коли доходило до усвідомлення, що він теж є нікчемою й випадковою людиною, особливо якщо розглядати його на тлі всесвітньої історії й ролі в ній особистості. Але, з іншого боку, жодний геній чи просто талант не зміг би керувати такою різношерстою масою людей, бо тут потрібні саме нікчемність і випадковість, що характеризує абсолютну більшість усіх живих на білому світі. Чомусь ніхто з цих талантів і геніїв не вивів цю теорію і не довів її, а йому робити це було якось не з руки, бо виходило би, що він розписується у власній нікчемності й випадковості.

Для нього не було жодної загадки в тому, чому така нікчемна і випадкова людина, як Сталін, стала керувати імперією, вершити долю людства. Саме нікчеми й випадкові люди зазвичай знаходяться на гребені влади. Якщо там опинився талант чи геній, слід сприймати це як виняток, що лише підтверджує правило. Все логічно, бо якщо людство в абсолютній своїй більшості складається з негідників і випадкових людей, то кому ж як не цим негідникам і випадковим людям керувати людством?

Проте велику роль у цьому процесі відіграє ще й Її Величність Випадковість. Саме так: всі три слова з великої літери. Природні явища, вчинки людей, взагалі все, що відбувається на білому світі, важко пояснити з логічної точки зору. Але якщо усвідомити, що саме випадковість, а не раціональність керує світом, то багато чого стає зрозумілим і майже все можна пояснити. Кажуть, що у житті не буває нічого випадкового. Дурниці! Байки для віруючих. Якщо ми випадкові в цьому житті, то й усе, що відбувається з нами і навколо нас, теж є випадковим. Він це засвоїв давно, коли вів довгі розмови з колишнім шефом про Сталіна.

З іншого боку, випадковість дається не кожному – і в цьому основна загадка природи. Навколо Сталіна крутились мільйони таких нікчемних і випадкових людей, як він, але чомусь удача посміхнулася лише йому. В цьому Путін вбачав не перст Божий,

як прийнято вважати у подібних випадках, а втручання невідомої могутньої сили, про існування якої ми навіть не здогадуємось. Це не Бог, діяння якого описані в Біблії, – з людської точки зору. Це все одно, якби амеби чи інфузорії тифельки писали трактати про людину. Не дано нижчим писати про вищих. Так і Путін у своїх думках про Бога і релігію заходив занадто далеко і високо. Якби комусь сказав про свої сумніви з цього приводу, то неодмінно став би єретиком в очах абсолютної більшості. Він, звісно, не вірив в існування Бога – принаймні в такого, як Його описує Біблія, але на догоду сірій масі хоча б двічі на рік мусив показатися в церквах, хреститися й виконувати інші релігійні обряди. Насправді він вірив у Вищу Силу – і ці слова для нього теж були з великих літер. Оця Вища Сила в уявленні людей і була Богом. Але знову ж таки, якщо взяти за точку відліку амебу та інфузорію тифельку, то для них людина, можливо, й виглядає Богом. Щоб усвідомити Вищу Силу, треба відмовитися від Бога як такого, бо уявлення про нього із Біблії спотворює цілісну картину космосу. Але кому про це скажеш? Можуть і божевільним визнати.

Саме за оці святенництво священництво, яке все спотворюють, Путін не сприймав Сталіна. Хоча той і не став священником, як хотіла його мати, але священничий слід червоною ниткою проліг через усе його життя. Попівські єхидство і жорстокість Сталіна звели в могили десятки мільйонів людей. В цьому ореолі священництва і святенництва Сталін приніс Росії більше шкоди, ніж користі. Якби в нього не було цих дурнуватих рис, Росія могла б керувати планетою Земля й не ділити цієї верховної влади зі Сполученими Штатами Америки. Але знову ж таки, кому про це розкажеш?

І коли він у нічних видіннях, не знаючи, чи спить, чи все-таки просто лежить із заплющеними очима, витав у космосі, а планета Земля видавалася крихтливою, як головка сірника, до нього не раз приходила думка, що ідеальним правителем Росії був би Адольф Гітлер. Оце вже справді була крамола з крамол, і якби хтось вгніздився йому в мозок і виколупав би звідти цю думку, то найменшим покаранням для нього була би відрубана голова чи куля в серце. Звісно, він розумів, що Гітлер за ментальністю не підходив Росії. Йому й самому російська ментальність не підходила, але мусив під неї підлаштовуватись, щоби згодом керувати абсолютною більшістю людей у цій країні. Гітлер у своїй ядерній суміші був виплодом азійського і нормандського. Росії завжди бракувало другої складової – нормандського начала. І саме цей сплав найбільше потрібний Росії. В пору свого кагебівства потайки від начальства він прочитав в оригіналі, тренуючи свою німецьку, чимало книг про Гітлера. Звичайно, не формулював для себе, що Гітлер – це його ідеал, але якби його порівняли з ним, не став би заперечувати. Але ж хто порівняє? Навіть найрідніші за кров'ю люди і найближчі соратники, яким Її Величність Випадковість дозволила наблизитися до нього на відстань витягнутої руки, – не здогадувалися, що насправді коїлось у його бідній голові.

Андрій Чернюк таки знайшов соту жінку для своєї книги інтерв'ю. Десятого квітня 2014 року йому зателефонували. Номер невідомий. У цьому не було нічого дивного. У своїй газеті "Дрогославщина" і на сайті він вміщував номер своєї мобілки.

Жіночий голос був ніжним і теплим:

- Привіт, це Руслана. Тиждень тому моїй бабці виповнилося сто років. Хочеш взяти в неї інтерв'ю?

Звичайно, він хотів це зробити. Не кожного дня випадає нагода зустрітись у Дрогославі зі сторічною жінкою. Але він не пам'ятав, хто така Руслана. І чому вона з ним на "ти"? Знає його?

Зависла пауза.

- Ти не пам'ятаєш мене, - розчаровано промовили по той бік барикад. - Я твоя тридцять сьома.

І він згадав. Звичайно, що згадав. Руслана була його тридцять сьомою коханкою. Вони зустрілись років п'ятнадцять тому, і вона запитала, якою коханкою за рахунком є у нього. Він сам цим зацікавився, бо ніколи не бавився у подібні цифри. На спогади пішло днів три, коли виколупував із пам'яті забутих жінок. Був переконаний, що тоді точно підрахував, скільки в нього було коханок. Руслана виявилася тридцять сьомою. Їй тоді було двадцять п'ять, то тепер десь сорок. Як час летить!

- А я тебе й не забував, - збрехав Андрій Чернюк, хоча навряд чи за ці п'ятнадцять років, відколи розійшлися їхні життєві шляхи, хоч би раз згадав Руслану. - Слухай, мала, а що твоїй бабці подарувати?

Вона розсміялась від отого "мала", бо була сантиметрів на десять вищою від Андрія. Завжди, коли він так її називав, не могла стримати усмішки.

- Ну, - трохи подумала Руслана, - купи їй три гвоздички, вона любить ці квіти. Ще - пляшку червоного вина. Можеш "Кагор". І "Ромашки", грамів триста. Є такі цукерки. Знаєш?

- Мої улюблені, - сказав Андрій.

- Бабця теж їх любить. Не напружно тобі буде?

- Нормально, - відповів Чернюк, хоча сподівався, що апетити в Руслани будуть меншими.

- Коли будеш?

- Та можу навіть через годинку.

Він записав адресу.

- А скільки після мене в тебе було коханок? - несміливо, як здалося Чернюку, запитала Руслана.

- Я не рахував.

Цього разу він не збрехав. А коханки після Руслани за ці роки, звісно, були. Невже дійшло до сотні? Чи більше? Треба порахувати колись. Аж самому цікаво стало. Ще книжку напише "Сто коханок у моєму житті".

53

Орест Бориславський помітив, що чим більше він пише, тим менше його тягне до горілки. У покійного батька було навпаки. Здавалося, той, якщо не вип'є, то й нічого написати не може.

Тепер з-під його пера щодня виходило по декілька коротких оповідань. Сюжети

були з життя, але коли Орест починав писати, ще не знав, чим закінчиться та чи інша розповідь. Ніби хтось невідомий водив його рукою і скеровував думку в потрібне русло.

Він писав на окремих аркушах паперу, а коли тих оповідань назбиралося декілька десятків, вирішив переписати до зошита. З'ясувалося, що це новий етап роботи, зовсім не подібний на перший. Спочатку писалось легко й невимушено, слова з'являлися нізвідки й ніби самі по собі. А коли переписував, то зрозумів, що створене напередодні або нікуди не годиться, або потребує серйозної переробки. Інколи виходило зовсім інше оповідання, відмінне від первісного задуму, й Орест усвідомив, що коли знову переписуватиме це ж оповідання, то може переробити його до невпізнаваності, і третій варіант буде зовсім не схожим на два попередні. Звісно, самовдосконалення – річ чудова, але так можна самого себе завести в тупик.

Якось за цим заняттям – переписуванням оповідань до зошита – його застала мама, яка несподівано завітала в гості. Мабуть, вона хотіла переконатись, чи син не п'яний і чи не зникли книжки з чоловікової бібліотеки. Орест так захопився роботою, що відразу й не почув, як мама своїм ключем відімкнула двері. Аж коли вона з'явилась у спальні, де він писав за батьковим столом, Бориславський відчув себе злодієм, якого застукали на гарячому. Він заметушився, закрив зошит, намагався сховати написане від мами. Але вперше за багато років йому чомусь стало соромно. Він зніяковів і сказав:

– Ось творчістю зайнявся. Хочеш почитати?

Мама нічого не відповіла, лиш уважно подивилась на сина і присіла до столу.

Пішла вона десь через дві години, хоча зазвичай її візити до Ореста тривали хвилин п'ятнадцять і закінчувалися сваркою через його пиятику і крадіжки книжок із чоловікової бібліотеки. Мама прочитала декілька оповідань, професійно й автоматично зробила зауваження, вказуючи на помилки, бо працювала вчителькою української мови та літератури, й Орест відразу їх виправив. А потім вони розлого розмовляли на різні теми. На прощання обійнялись, як у старі добрі часи, й Бориславський помітив, що в маминих очах заблищали сльози. Мабуть, він напише про це оповідання. Це були сльози щастя і надії.

54

Після від'їзду Віолетти до Києва військовий комісар у буквальному розумінні цього слова відчув порожнечу в душі. Ще на роботі він так-сяк тримався, постійно думаючи про дружину, а приходив додому – і відчай хвилями накочувався на нього. Військовий комісар раніше ніколи не думав, що не зможе жити без Віолетти. Коли вона була поруч, він, здавалося, й не помічав її, ніби все так і мало бути, вони не могли існувати одне без одного, а повинні були зійтися в одній точці часу й простору. А тепер виходило, що при живій дружині, яка поїхала до Києва, і сам військовий комісар не може перебувати у цій точці часу й простору. Йому потрібно змінити свій часо-простір, й бажано переміститися поближче до Віолетти. Але це виявилось неможливим. Служба змушувала його залишатись у Дрогославі, а Віолетта не збиралася сюди повертатись.

Військовий комісар так і не зрозумів, чому дружина поїхала до Києва. Якщо не довіряла місцевим лікарям пологового будинку і хотіла народжувати в столиці, то до

цього урочистого моменту ще далеко. Звичайно, вона не робитиме аборт, бо відколи вийшла за нього заміж, народження дитини стало для неї її найсокровеннішою мрією. Він теж не очікував уже, що Віолетта завагітніє, й змирився з долею, що житимуть без дітей. Але коли це сталося, дружина кинула його фактично напризволяще. Чому?

У перші дні вони телефонували одне одному. Минуле ще міцно зв'язувало їх. Особливо такі розмови були потрібні військовому комісарові. Чоловіки взагалі більш вразливі до змін, ніж жінки. Якщо Віолетта морально готувала себе до від'їзду в Київ, то її чоловік виявився не готовим стійко перенести цей удар.

Потім телефонні розмови стали рідшати. Віолетта вже не була їхнім ініціатором, а військовий комісар ще довго думав, телефонувати дружині чи ні. Він поволі приходив до тями. Непомітно для себе став усе більше й більше вживати алкоголь. Це затягувало його, а військовий комісар виявився слабеньким, щоби чинити цьому спротив.

А потім сталося те, що й мало статися. Одного разу після чергової п'ятики у військкоматі він прокинувся і зрозумів, що поруч лежить його працівниця. Від самого початку перебування військового комісара у Дрогославі було видно, що не є байдужою до нього.

Відтак думки про Віолетту не стали такими дошкульними й болючими, а відчуття того, що в нього буде дитина, починало гріти душу.

55

Коли померла дружина, він став пити. Якщо раніше міг собі дозволити добряче залляти за комір десь раз на тиждень, то тепер пив щодня. Відчував, що горілка не бере його, скільки би не вливав в себе. Ніби щось супротивне їй було в його організмі, тому й не п'янів.

Друзі на п'ятику завжди знаходилися. Коли була живою дружина, відганяла їх від нього. Тепер вони самі знаходили його. Йому було байдуже, з ким пити. Хоч з дідьком. І гроші тепер не мали для нього жодного значення. Навіть зробив чудесне відкриття. Сьогодні ти ставиш – завтра тобі. Й не обов'язково ті, яким ти ставив учора. І гроші вже не мають жодного значення. Маєш – ставиш. Не маєш – ставлять тобі. Процес триває. Не переривається ні на день.

Інколи йому приходила до голови думка, що якби він не запав на сусідку, то дружина була би живою. Її смерть – покарання йому. Ніколи не задумувався, чи кохав дружину. І якби зараз сказали йому, що кохає Лесю, покрутив би пальцем біля скроні.

Картав себе, що несправедливо поступив з нею, коли після смерті дружини порвав будь-які зв'язки. Коли бачив, гордовито відвертав голову. Не вітався. Не хотів бачити. І хотів бути з нею. Навіть горілка не зупиняла цього пориву. Лише пригальмовувала.

Розумів, що це дурня, коли сусідку звинуватили в тому, буцімто хоче і його квартиру, крім своєї. Звісно, що плітки. А дітей куди? В інтернат? Та він буде ходити голий-босий, але діти із квартири нікуди не підуть. Розумів, що треба заткати рота язикатим сусідкам, які плескали про це, але мовчав. Вперто мовчав і не розумів, що з ним відбувається. За інших обставин давно би вже поставив на місце цих старушенцій.

Діти росли самі по собі. Діанка десь брала модні шмотки. Не задумувався, звідки це

в неї. Все більше за характером і статурою ставала подібна на свою маму. Інколи йому здавалося, що має випробування до кінця свого життя: бачити копію померлої дружини. Бачив, що біля неї постійно крутяться хлопці, почув якось запах тютюну, щось сказав їй на це, але донька навіть не удостоїла його відповіддю. Й справді, що з п'яним говорити?

Колись прокинувся десь о другій ночі. Пішов на кухню пити воду, бо палило. На душі було тривожно. Сам не знав чому, але заглянув до спальні. Діанки на ліжку не було. Вона приперлась десь о годині четвертій. Він заснув, а коли прокинувся, її вже не було, пішла до школи. Мав багато що їй сказати. Не сказав. Ні того дня, ні в наступні. Лише пив усе більше й більше. І не п'янів. Ніби всюди, де бував, йому наливали воду. Інші п'яніли, звалювалися під стіл, а йому хоч би що. Можна було збожеволіти. Але й цієї ласки Бог не надсилав йому.

56

Іван тверезів з кожним днем усе більше й більше. І не тому, що перестав вживати алкоголь. Не пити взагалі було неможливо. Інакше збожеволієш. Донецьк на очах перетворювався не просто в російське місто, яким, за великим рахунком, було й за України, а в путінське, в його найбільш огидний радянський відповідник. Але, мабуть, він погано пам'ятав ті часи, бо хоч щось українське, принаймні назовні, в радянському Донецьку було. Тепер у нього нещадно викорчувували все, що бодай хоч трохи мало дотичність до українського.

Мабуть, з цим йому можна було змиритися, бо Іван, росіянин за походженням, ніколи не відчував себе українцем. Він просто закохався в українку, від неї до нього перейшла любов до української пісні, донька в нього теж була українкою, схожою на матір не лише зовнішньо, а й душу мала українську. Він з цим жив і не вважав чимось іншим, чужим для себе. Тепер цього нема. Дружина і Марія змушені переховуватись у селі від "оплотовців", він сплутався із Зоєю, фіфочкою, на яку б у найкращі свої часи навіть не глянув. Але найбільше йому дошкуляло те, що нагору полізли ті пияки й наркомани, яких він свого часу обходив десятою дорогою. Тепер вони були з автоматами, плескали його по плечу й казали щось на кшталт того, що настане райське життя.

Якось зранку Іван їхав у трамваї на роботу. Ну, робота – це гучно сказано. Як такої, роботи у нього вже не було. Зранку хлопці збирались, аби дізнатися від начальства, коли запрацює їхня шахта. Формальною причиною зупинки було те, що на подвір'я під час робочого дня залетів снаряд. Довбануло добряче, в конторі повилітали шибки. Добре, що ніхто не постраждав. Потім мало не зі всього міста ходили дивитися на воронку. Знавці казали, що це шальний снаряд, випадковий. Хтось несміливо зауважив, що ополченці стріляли, бо там, звідки прилетів подарунок, військ київської хунти не було. Одним словом, плели різне. Але це вже не мало принципового значення. Задля безпеки трудящих, як казали, шахту зупинили. Ніхто не знав, коли вона запрацює знову. Начальство лише розводило руками. Воно зрідка з'являлось у своїх кабінетах. За їхню мовчанку і нічогонероблення власник платив їм. Так гомоніли між собою шахтарі.

На рядових працівників йому було начхати. Шахтарі розуміли, що власник всі зусилля, мабуть, скерував на копанки. Вкладення коштів туди було мінімальним, податки платити не треба, можна обійтися малими силами й такою ж мізерною сумою грошей, що йшла на оплату праці. Але на цих ритуальних ранкових зустрічах робітники про це не говорили, боячись, що хтось може донести. Зараз не можна було вірити не те що сусіду, а й, здавалось, навіть закадичному другові, з яким пропрацював на шахті все життя. Всі якісь озлоблені, чогось хочуть, а запитай у них, що саме їм подати на блюдечку з голубою окаймівочкою, – не скажуть, бо не знають. Зазвичай усе обмежувалося репліками в бік київської хунти, яка не дає їм жити. Ці репліки теж були ритуальними, не злобливими, бо ж Україна може повернутись. Що ж тоді робитимеш? Шахтарі відчували, що все-таки за України, як би там не було, але вони мали стабільну зарплату. Зараз їм все одно, хто при владі, лиш би гроші платили.

Іван уже й не пам'ятав, на якій зупинці до трамваю увійшли дві старші жінки маминого віку. Мабуть, суперечка між ними розпочалася ще на зупинці, але зараз увага всіх пасажирів була прикута до них.

Жіночка українською каже, що Слов'янськ розбомбили, тепер київська хунта продасть його американцям. Те саме хочуть зробити з Донецьком і Луганськом. Інша відповідає російською, що ніхто Слов'янськ не бомбардував, а просто визволили від бандитів. До Івана, як і до всіх інших, не відразу доходить, що та, яка розмовляє українською, – за Путіна, а та, що російською, – за Україну.

На червоне світло світлофора поруч із трамваем зупиняється вантажівка з бойовиками. Це чеченські бородані. Смілива бабуса тисне рукою в їхній бік і каже російською, що ось від таких бандитів треба звільняти Донбас. Обличчя в бойовиків зосереджені, похмурі. Всі мовчать, бо, здається, ті зрозуміли, що про них мова. Та, що за Путіна, іде подалі від української патріотки, бурмочучи собі під ніс, що порозводилося тут, мовляв, фашистів.

Червоне світло ще горіло, але вантажівка рвонула з місця, як необ'їжджений кінь.

Біля російськомовної бабусі сів юнак з просвітленим обличчям. Вони почали щось жваво обговорювати. Трамвай рушив з місця, тільки-но загорілось зелене світло. Іванові хочеться чути їхню розмову, але багатьох слів не розбирає, бо сидить далеченько. Нарешті розуміє, що юнак переконує бабусю, ніби за Путіна Донбасу буде краще. Українська патріотка не знаходить інших аргументів і гукає на весь трамвай: "Слава Україні!". Юнак відсахнувся від бабусі й пересів на інше місце. Худорлявий чоловік іззаду вигукує: "Героям слава!". Всі озираються на нього. Він виламує дверцята й на ходу зістрибує із трамвая, а потім біжить, гублячись між багатоповерхівками.

Вражені пасажири мовчать. Бабуса-патріотка з почуттям виконаного обов'язку з гордо піднесеною головою дивиться вперед.

На зупинці виходить інтелігент з борідкою і в окулярах. Він усміхається і, звертаючись до Івана, каже:

– Когнітивний дисонанс.

Іван не розуміє значення цих слів, але усміхається у відповідь. Він ще довго

дивиться услід незнайомцю, аж поки той не зникає між багатоповерхівками.

Іванові ще їхати й їхати. Він думає про дружину і доньку. Ніколи ще не тягнуло до них так, як тепер.

57

Здавалось, американець нікуди не поспішав, але Дональд прекрасно розумів, що це якраз той випадок, коли твій супротивник поспішає повільно. Американець був його супротивником, бо інакше просто бути не могло. В цій ситуації колишні заслуги Дональда перед Сполученими Штатами Америки ніхто не збирався брати до уваги. Та й американець зараз не виступав офіційним представником своєї держави. Він якось назвав себе, але навряд чи це було його справжнє ім'я. Зрозуміло, що американець працював у якійсь розвідувальній структурі, але, виходячи з його логіки, Дональдові не обов'язково було знати, в якій саме. Та й сам Дональд усвідомлював, що смішно запитувати в американця, де він працює й яку посаду обіймає. Йому було достатньо того, що американець і його підлеглі вираховували людину, яка зробила пластичну операцію на обличчі, тобто його самого. Мабуть, у різних місцях він залишив чимало своїх відбитків пальців, а в американця потужна база даних, якщо визначили, хто він, а потім логічно підійшли до того, що перед ними не просто важливий чин в одному з ключових російських міністерств, який буцімто загинув у автомобільній катастрофі, а сам Дональд.

Здається, американець говорив з Дональдом про все і ні про що, але вже тепер колишній москвич, який втратив будь-яку надію повернутися на свою малу батьківщину, бачив, що той намотує кола, які все більше нагадували удавку навколо його шиї. Це був такий собі шпигунський прийомчик знову повертатися до тієї ж теми, але вже обсмоктувати її на вищому рівні і з іншого боку. І головне – деталі, деталі і ще раз деталі. Дональд мусив бути обережним, аби не втратити пильності і не втрапити у капкан американця. Але кінцевий результат цієї гри все одно був відомий їм двом. Якщо у Дональда висмокчуть усе, що потрібно, його відпустять на всі чотири сторони (це за версією американця) – і його вб'ють, як розумів сам Дональд. У нього не було жодних шансів на життя. Він навіть не міг запропонувати американцеві нічого такого, щоби сподіватися на порятунок. Тому Дональд обрав єдино вірну в такій ситуації тактику. Він тягнутиме час, наскільки це можливо, маленькими порціями видаючи американцеві потрібну йому інформацію. Дональд не знав, як довго це триватиме, але саме в цьому зараз вбачав своє спасіння.

Правда, він має козир про запас: вимагатиме зустрічі з донькою, а там можна буде й вмерти. І тут же злякався самої думки про цей козир. Адже вони можуть щось заподіяти його доньці! Ні, не можна її вплутувати в цю справу. Нехай краще вона думає, що він загинув у тій злочасній автомобільній катастрофі.

58

Коли Зенон привіз із пологового будинку додому Христину і малого (язик ніяк не повертався назвати його сином), то позичив у Сірка очі. Здавалось, він постійно очікував, що дружина запитає: "А що в нашому будинку робила Єлена?". Звичайно,

Зенон розумів, що Христина не знає жодної Єлени, а якщо й чула про дружину власника фабрики, то аж ніяк не пов'язує її зі своїм чоловіком.

За великим рахунком, він ще не усвідомив, чому Єлена з'явилася тоді. Повернулося кохання до нього? Чи це була звичайна бурхлива пристрасть з її боку, а він просто не зумів встояти? А може, це був глибокий розрахунок, аби цей будинок постійно ятрив йому душевні рани?

Тоді Єлена була напідпитку і захотіла, щоби Зенон провів екскурсію будинком. А що тут проводити? Не таке розкішне помешкання, як у неї. Стандартний будиночок, збудований фабрикою для своїх працівників. Не для всіх, звичайно, а для обраних. Зенон належав до обраних.

Найбільше Єлену зацікавила спальня. Христина влаштувала тут усе зі смаком. Єлена почала роздягатись, і шлях до відступу в Зенона виявився відрізаним – навіть у буквальному розумінні цього слова, бо колишня коханка стояла в проході. Звичайно, йому не дуже хотілося кохатися з Єленою в своєму будинку, а тим більше в спальні, але він був зачарований її неземною холодною красою у той вечір. Мабуть, пізніше, згадуючи ту ніч кохання, Зенон знаходив щось диявольське в Єлені – і це слугувало для нього основним виправданням, що піддався спокусі, хоча раніше давав собі слово, що не матиме більше жодних справ з цією жінкою.

Коли Зенон зрозумів, що дружина власника фабрики хоче займатися з ним сексом на його сімейному ліжку, то спробував підбити її на компроміс, запропонувавши перейти до вітальні. Слабким аргументом для Єлени було й те, що поруч знаходиться кімната Русланки і мала може прокинутись. Здавалося, саме цього вона й хоче, а найбільше – зайнятися коханням саме на цьому ложі, зруйнувавши все мислиме й немислиме, що його ще з'єднувало з Христиною. Це вже пізніше він аналізував поведінку Єлени, а в ту ніч йому було зовсім не до цього. Єлена заповонила його цілком, і більшої насолоди в житті, він, мабуть, не отримував.

Зенонові здавалось, що Христина помітила зміни в будинку. Нічого особливого не було. Просто він ретельно прибрав усе, що могло нагадувати про перебування Єлени тут. Але як вивітрити її дух? Він не враховував жіночої інтуїції. Здається, Христина відчула, що за ці декілька днів перебування її в пологовому будинку тут щось відбулось, але ще не розуміла сутності змін.

Найбільше маленькому хлопчикові тішилася Русланка. Вона то скакала біля малого, то була серйозною і слухняною, коли бачила, що братик спить, то зацікавлено дивилась, як мама годує його грудьми.

– А як ми його назвемо? – запитала Русланка.

– Ось як ти скажеш, так і буде, – відповіла Христина.

Потім Зенон міг чітко сказати, що саме в той момент у нього надовго зупинилося серце, а тіло завмерло в космічному холоді.

– Мені подобається ім'я Маркіян, – сказала Русланка. – Або Зорян. Ще не знаю.

Коли Зенон перехопив погляд Христини, то побачив, що в її очах світилися бісики.

Віталіні нічого робити. Вона переглядає стрічку новин в Інтернеті. Головний редактор "Дрогославської зорі" знову зарубав її геніальну статтю. Все, написане нею, вона вважає геніальним. Віталік не телефонує вже декілька днів. Віталіна не буде принижуватись, хоча її серце тягнеться до цього чоловіка. Еротичні фантазії аж зашкалюють. Тільки-но вона добереться до його тіла, задовольнить їх усіх.

ОБСЄ стало відомо про те, що проект особливого статусу Донбасу був розроблений Віктором Медведчуком. Це кум Володимира Путіна і лідер проросійської організації "Український вибір".

У Донецьку снаряд потрапив у автобус. Є жертви. Бойовики звинувачують у цьому "хунту", Київ – російські війська і бандформування.

16 вересня 2014 року з'являється повідомлення, що Європарламент ратифікував Угоду про асоціацію України та Євросоюзу. На засіданні Верховної Ради України ратифіковано Угоду про асоціацію з ЄС.

Того ж дня в закритому режимі проголосовано Закон про особливий статус окремих районів Донбасу. Міжнародна спільнота вітає цей крок, тоді як всередині України звучить різка критика на адресу Порошенка.

17 вересня інформаційні агентства з посиланням на "5 канал" і СБУ передають повідомлення про те, що аеропорт Донецька штурмує спецназ ГРУ Російської Федерації. На це вказують їхні амуніція і форма.

18 вересня повідомляють, що в Астрахані побили знімальну групу телеканалу Бі-Бі-Сі, яка збирала матеріал про загибель російських військових біля кордону з Україною.

Путін сказав Порошенку: "Якби я хотів, російські війська можуть упродовж двох днів бути не тільки в Києві, а й в Ризі, Вільнюсі, Таллінні, Варшаві та Бухаресті". Про це повідомила дипломатична служба ЄС.

19 вересня інформаційні агентства повідомляють про те, що США не нададуть Україні особливого статусу поза військовим блоком НАТО, оскільки Україна вже володіє подібним статусом на рівні співпраці з США.

Прем'єр-міністр Польщі Єва Копач заявила, що її країна не втручатиметься в український конфлікт і не постачатиме Києву озброєння. Пішли розлогі коментарі, що цей текст написано не у Варшаві, а в Москві. Тобто нема російсько-української війни, а лише громадянська? Чи й далі Польща виступатиме адвокатом України?

Віталіні нудно. Все навколишнє життя їй сидить у печінках. Якби з Віталіком налагодилися стосунки, мабуть, було би веселіше.

Вона розмірковує, чи не відвідати того, хто зґвалтував її. Такі диявольські думки час від часу приходять до її бідної голівоньки. А що, побачить як він живе після смерті матері. Але радість від страждань цього чоловіка змінюється згадкою про жінку, яка була тоді поруч з її гвалтівником. В їхніх очах Віталіна прочитала кохання.

Їй не хочеться жити. Думки про самогубство ще нема. Вона згадує Андрія Чернюка, який тоді її врятував. Може, знову зайнятися з ним коханням? Головний редактор "Дрогославщини" виявився чарівним талісманом в її житті. Віталіна виймає мобілку. Аж тепер розуміє, що номеру телефона Андрія Чернюка в неї нема. Минуло вже років

двадцять, як Віталіна востаннє займалася з ним сексом. А зараз вони не спілкуються. Лише на прес-конференціях зустрічаються і випадково в Дрогославі. Треба десь роздобути його номер телефону. Зараз вона цим займеться.

60

Коли його підколюють і кажуть, що міг би стати сином Порошенка, він мовчить. І чим більше мовчить, до посиніння в руках стискаючи автомат, тим менше говорять на цю тему. Сам винен. Розповів сімейну історію, що колись Порошенко був закоханий у його маму, але вона обрала іншого – його батька.

До Порошенка у них ставлення однозначне – негативне. Вже не раз чув від різних людей: закінчимо на Донбасі – повернемося в Київ. Звісно, всі розуміли, що робитимуть у такому випадку з Порошенком.

Бачили підлість генералів, підпорядкованих йому. Посилали бійців їхнього добровольчого батальйону туди, де було особливо гаряче. Ніби спеціально. Аби всіх винищили бойовики. Мовляв, нічого патякати про Київ і Порошенка.

Якось почув, що у їхньому батальйоні є якась сволота, яка постійно капає есбеушникам, зливає їм їхні розмови. Відтоді йому здавалося, що косо дивляться на нього. Він би ніколи не посмів цього зробити. Та йому й не пропонували. Був певний, що якби заікнулися на цю тему, послав би під три чорти.

Відчував, що вже при звичається до війни. Думки про минуле життя все рідше навідувалися до нього. Десь впливала дівчина, з якою він зустрічався. І зараз зрідка перемовляються по телефону. Але це все не те. Він тут, вона там. Його можуть убити, а вона, мабуть, зустрічається з іншим. Просто жаліє його й говорить по телефону.

З хлопцями зблизився швидко. Мабуть, у цивільному житті на це знадобилися би роки. А тут взяв участь в бою і бачиш, що це твій друг до кінця життя. Він прикрив тебе, ти прикрив його – і не треба слів про дружбу, бо все й так зрозуміло.

Одного разу куля дуже близько пролетіла біля нього. Йому навіть здалося, що бачив її політ. Звісно, це був самообман. Дзижчання кулі почув. Не захотів себе переконувати, що це теж неправда. Зрозумів для себе, що це перше й останнє попередження для нього. Що буде далі – не хотів про це думати.

Восьма копа

1

Він мав таке відчуття, ніби вже був у цій квартирі. Чи просто вони подібні, включно з умеблюванням усередині?

Його зустріла Руслана й відразу ж приклала палець до губ: мовляв, бабуся спить. Вона відразу затигнула Андрія до спальні, зачинила двері й по-змовницьки сказала, що чоловік на заробітках у Польщі, дітей сьогодні вдома не буде. Мовляв, Чернюк, роби висновки. Він хотів запитати про бабусю. Руслана, здається, прочитала його думки. "Вона лежача, – сказала, – погано чує, прокинеться десь за годину". Андрій не знати чого усміхнувся. Руслана вслід за ним теж. Втім, мабуть, кожний подумав про своє. А може, думки їхні збіглися саме в цій точці часу й простору.

Його тридцять сьома коханка змінилась. Це не була, звісно, струнка жінка

п'ятнадцятилітньої давності, але й зараз вона не втратила привабливості. Схоже, Руслана добре приготувалася до візиту свого колишнього коханця. До ліжка був приставлений журнальний столик. На ньому красувалася пляшка правдивого закарпатського коньяку, стояли тарілки з бутербродами – з сиром і ковбасою, нарізані дольки лимону. Не встиг Андрій і оком змигнути, коли Руслана запропонувала випити за сторіччя бабусі. І муха не встигла пролетіти, а вони вже пили за себе, а там і третій тост підспів – за кохання.

Звичайно, для Чернюка ця доза була звичною, а Руслана помітно захмеліла. Вона обійняла Андрія й смачно поцілувала його в губи, а потім лягла. Сукня оголилася. Він звернув увагу на її стрункі ноги.

Андрій Чернюк ніколи не зустрічався з колишніми коханками в інтимній обстановці. Після короткотривалого сексу з Русланою, яка шепнула йому на вушко, що він став навіть кращим, ніж п'ятнадцять років тому, Андрій подумав, що треба спробувати – спробувати зустрічатися з колишніми коханками, згадати молодість, відновити інтимні стосунки з ними.

Інтерв'ю зі столітньою бабцею Руслани виявилось безплатним додатком до того, що відбувалось у спальні. Коли старенька прокинулась, то розповіла про свій рецепт довголіття. З'ясувалось, що для цього треба поховати п'яťох чоловіків, щодня їсти скибочку сала і дольку часнику. А ще пити червоне вино й вживати натуральну їжу: картоплю, капусту, буряк, моркву. І ходити. Вона ходила до минулого року, поки не злягла. Пам'ять має добру, непогано бачить, зі слухом, правда, проблеми. Думає ще жити й жити. За це й випила з внучкою і головним редактором "Дрогославщини" червоного вина, яке приніс Андрій. Руслана довго її причепурювала, аж поки Чернюк сфотографував стареньку. Вийшло навіть оптимістично.

Коли прощався, Руслана сказала йому, що зателефонує. Підморгнувши, додала: "Ти був неперевершений. Ще зустрінемося". Андрій Чернюк нічого не відповів, але твердо знав, що вже ніколи не займатиметься сексом з Русланою.

Коли вже був на вулиці, чомусь подумав про Віталіну. Ось з нею він би не відмовився згадати молодість.

2

Генерал інфаркту читає текст Мінського меморандуму з дев'яти пунктів.

"1. Припинення застосування зброї вважається загальним.

2. Зупинка підрозділів і військових формувань сторін на лінії зіткнення станом на 19 вересня 2014 року.

3. Заборона на застосування всіх видів зброї і ведення наступальних дій".

Думки перескакують до Лілі. Він уже знає про всі її проблеми. І про те, що чоловіка в неї не буде, а дитинку вона виховуватиме сама.

Подальші назви й цифри віддають порожнечою й ні про що йому не говорять.

"4. Упродовж доби з моменту прийняття цього Меморандуму – відвід засобів ураження калібром понад сто мм від лінії зіткнення на відстань не менше 15 км з кожного пункту (за винятком зазначених нижче), у тому числі населених пунктів, що

дасть можливість створити зону припинення застосування зброї шириною не менше 30 км (зону безпеки). При цьому відвести від лінії зіткнення сторін артилерійські системи калібру понад: 100 мм гармати МТ-12 – 9 кілометрів; 120 мм міномети – 8 кілометрів; 122 мм гаубиця Д-30 (2С1 "Гвоздика") – 16 км; 152 мм 2С5 "Гіацинт-С" (2С3 "Акація", 2С19 "Мста-С", 2А65 "Мста-Б") – 33 км, РСЗВ 9К51 "Град" – 21 км, 9К57 "Ураган" – 36 км, 9К58 "Смерч" – 70 км, РСЗВ "Торнадо-Г" – 40 км, РСЗВ "Торнадо" – 70 км, РСЗВ "Торнадо-С" – 120 км; тактичні ракетні комплекси – 120 км.

5. Заборона на розташування важкого озброєння і військової техніки в районі, який обмежений населеними пунктами Комсомольське, Кумачеве, Новоазовськ, Саханка".

Він знає, що нічим не може допомогти внучці, якщо вона сама собі не допоможе. Здається, у такому відчаї генерал інфаркту вже давно не був.

"6. Заборона на установку нових мінно-вибухових інженерних загороджень у зоні безпеки.

7. Заборона з моменту прийняття цього Меморандуму польотів бойової авіації та іноземних безпілотних літальних засобів (БПЛА), за винятком БПЛА ОБСЄ, уздовж всієї лінії зіткнення сторін у зоні припинення застосування зброї на ширину не менше 30 км".

З одного боку, добре, що вона не сидить вдома, втупившись у комп'ютер, як це було ще зовсім недавно. Але, з іншого боку, його тривожить, що вона десь пропадає зранку до вечора, нічого йому не розповідає про свої походеньки. Взагалі стала замкнутою. Ніколи раніше з нею такого не було. І це його найбільше тривожить.

"8. Розгортання в зоні припинення застосування зброї моніторингової (наглядової) місії ОБСЄ в складі груп спостерігачів Організації упродовж доби з моменту прийняття даного Меморандуму. Вищевказану зону доцільно розділити на сектори, кількість і межі яких погодити в ході підготовки до роботи моніторингової (наглядової) місії ОБСЄ.

9. Виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків і найманців з території України при моніторингу ОБСЄ.

Документ підписали посол Гайді Тальявіні (ОБСЄ), другий президент України Леонід Кучма, посол РФ в Україні Михайло Зурабов, а також Олександр Захарченко (ДНР) та Ігор Плотницький (ЛНР)".

Генерал інфаркту упіймав себе на думці, що не запам'ятав тексту Меморандуму. Та його це зараз мало хвилює. Перечитувати не хоче. Всі думки про внучку.

Лунає телефонний дзвінок. Це Ліля. Каже, що сьогодні вдома не ночуватиме. Що за новації? Він не сміє нічого питати. Знає: якщо сама нічого не каже, не добудеш з неї нічого. Йому стає сумно й тривожно. Але мусить дочекатися ранку, коли прийде Ліля. Такою вже є його доля.

3

Неможливо звикнути до табірної життя. Петя Онищенко й не збирається цього робити. Ще по дорозі сюди, коли їх везли у товарняках, дав собі слово, що втече. Вже тут його думка зміцнилась. Ще не знав, як це зробити, але був упевнений, що все у нього вийде. Не міг уявити, що більше не побачить дружину, сина, Україну. Чи не

вперше в його житті Україна поставала для нього не абстрактним поняттям, а чимось близьким, рідним, тим, що в серці.

Фізичною працею його зламати було важко. Петя Онищенко все життя гарував по-чорному. В таборі зрозумів, що тут людей нагинають насамперед морально. Від багатьох чув, що їм казали, ніби вони тут назавжди, а втекти звідси неможливо. Приреченість читав в очах тих, з ким розмовляв на цю тему. Знав, його так не зможуть принизити, пригнобити.

Ніби наврочив. Викликали до самого начальника особливого відділу, чи як це у них називалося. Полковник ФСБ виявився маленьким і пузатим. Здається, тицьни йому під ніс – і розлетиться на дрібні шматки. Але ж дивись ти, цяцею себе вважає.

Полковник почав здалеку. Мовляв, України як держави уже нема. А тепер, коли позбулася Криму й Донбасу, взагалі розлетиться і поглинуть її сильніші держави. Хто б це мав бути, не казав, але, як не крути, показувало все на Росію.

Петя Онищенко мовчав. Про що говорити з недоумкуватим? Полковник зиркав на нього вряди-годи, але погляд у нього був чіпкий, вивчаючий. Петя Онищенко відразу вирахував, що підлість у цьому чоловічкові аж зашкалює. Від такого можна чекати що завгодно. Але життя навчило, що не треба таких боятись. Вони самі страхопуди.

Коли з Україною покінчили, полковник перейшов до іншої теми. Заговорили про двоюрідного брата Петі Онищенка. Відчувалося, що володіє інформацією. Мабуть, мав завдання все-таки знайти бодай якусь стежину до генерал-майора СБУ. Тут всі кінці обірвані, нічого старатись.

Але й це ще не все. Згадав полковник про дружину й сина Петі Онищенка. Заборонена тема. Удар нижче пояса. Показав їхню фотографію. Якщо вірити даті на ній, зроблена вчора. Дружина й син щиро усміхаються. Ніби й не зник він для них. Серце підступило до горла. Що треба цьому полковникові? Що він задумав?

Не відразу зрозумів, що полковник готує його на роль стукача. Мовляв, ти придивляйся до інших, голову на плечах маєш, слухай, про що вони говорять, а потім мені розкажеш.

Усе було як у тумані. Полковник не погрожував йому, не страшив. Фотографію дружини й сина сховав при ньому у сейф. Сказав, щоби Петя подумав. Він його викличе. Якщо прийме його пропозицію, подарує йому фотографію, на якій дружина і син.

4

Звістка про те, що Едік Скворцов загинув не смертю героя, а зовсім навпаки, миттєво розлетілася по Донецьку. Ну, по Донецьку – це перебільшення, бо хто в Донецьку знав Едіка Скворцова? Може, лише в мікрорайоні, де він жив. Казали, ніби Едік Скворцов згвалтував дружину ополченця, з яким разом стояв на блокпосту, і той його застрелив.

Новина ця дійшла і до школи, в якій навчався Едік Скворцов. Директор згори дістав прочухана за те, що зробив героя з колишнього учня. Звісно, не він був ініціатором цього почину, все якраз йшло від начальства, але з ним, як відомо, сперечатися не слід.

Директор школи і не сперечався. Крайньою він вирішив зробити Зою, фіфочку. Саме вона відповідала за куточок героя й дбала про те, щоби там завжди були свіжі квіти.

В душі директор школи, звичайно, розумів, що Зоя, фіфочка, теж ні в чому не винна, але, на відміну від нього, їй уже не знайти когось іншого, кого вона могла б зробити крайнім. Одним словом, він, дивлячись у підлогу, сказав, що виніс їй догану з формулюванням щось на кшталт за ідеологічну близорукість, хоча в своїх окулярах Зоя, фіфочка, була далекозорою. Він наказав, щоби після уроків, коли учнів у школі не буде, вона ліквідувала куточок Едіка Скворцова, а на всіх інших стендах були зняті його фотографії й стерте прізвище й ім'я цього їхнього колишнього учня, який не виправдав сподівань. Директор школи саме так і сказав – не виправдав сподівань. Ох, вже ті мертві. Ніколи не виправдовують наших сподівань.

Мабуть, директорів школи це здалося, але Зоя, фіфочка, аж зраділа – чи то від догани, чи то від того, що не буде більше куточка Едіка Скворцова. Він подумав про дивакуватість жінок, а вже увечері, коли прийшов додому, його осінила геніальна думка. Ну, звичайно! Зоя, фіфочка, відповідала за те, щоби біля куточка Едіка Скворцова завжди були свіжі квіти. Він якось не думав про це, а тепер зрозумів, що за квіти платити ж треба. Зоя, фіфочка, тепер не витрачатиме на це грошей – ось і зраділа. Жодної політики, а то б ще одну догану заробила – цього разу з вильотом із школи.

А Зоя, фіфочка, й справді зраділа. Тепер вона не бачитиме щодня мерзенну пику Едіка Скворцова, від якого, можливо, завагітніла. Це ж як треба було вигадати, щоби саме вона доглядала за куточком свого гвалтівника, купувала йому свіжі квіти.

І лише пізно увечері, коли Зоя, фіфочка, не могла заснути, прийшло усвідомлення того, що догана надовго затримає її кар'єрний ріст, якщо не зупинить його взагалі.

Едік Скворцов і мертвий мстив їй.

5

Соломії виповнилося двадцять, але їй здавалося, що за плечима – вже більша половина її життя. Та й не так вона уявляла свій ювілей.

Батьки подарували їй золотий ланцюжок. Була ще купа різних подарунків. Зібралось чимало гостей. Крім родичів, прийшли татові й мамині знайомі. Ніби це було не її свято, а якийсь великосвітський прийом. Щось подібне вона бачила у фільмах.

Соломія відчувала, що з нею поведуться обережно, мовби бояться розбити якусь дорогоцінну річ. Розуміла: це тому, що вона побувала у психіатричній лікарні. До неї ставились як до людини з паралельного чи навіть потойбічного світу. Мовляв, ми знаємо, що тебе вилікували, але... За цим "але" ховалась не просто боязнь, бо не знаєш, як себе поводити з подібними людьми. Соломія читала у поглядах цих людей зверхність. Ми не такі, як ти. Ми вищі за тебе. Але вона після перебування у психіатричній лікарні думала по-іншому. Ще не знати, кому поталанило більше. Вона, Соломія, належить до обраних Богом. Вільна від усіх цих земних умовностей. Боже, вільна. Божевільна. І якщо її вилікували, то лише тому, що Бог дозволив повернутися в

цей світ людей, аби змінювати їх і готувати до вічного життя.

Світлими промінчиками на її святі були Софійка і Дзвінка. Софійка приїхала із села на Дрогослащині. Вони подружились у психіатричній лікарні. Дзвінка подарувала Соломії картину. Невелику. Вона лиш глянула на неї й зрозуміла, що це відбиток її душі. Звідки Дзвінка так божественно все знає і бачить?

Запросити Дзвінку на свій день народження було її ідеєю. Художниця вагалася, чи потрібно їй бути присутньою. Соломія настояла, розуміючи, що насамперед кидає виклик батькові. Але він усе життя не рахувався з нею. Чому на своєму святі вона повинна терпіти незнайомих їй людей – і лише тому, що ті пов'язані роботою з татом? Дзвінка – єдина людина на світі Божому, яка знає її душу. Вона повинна бути і буде на дні народження.

Сама Дзвінка внутрішньо закам'яніла, уявляючи, як зустрінеться поглядом з колишнім коханцем. Але нічого не відбулося. В міського голови, як завжди, було багато роботи. Він з'явився вдома, коли гості розійшлися. Звісно, йому доповіли, що Дзвінка була тут. Соломії здалося, що його очі блиснули потойбіччям. Лише на мить. Але цього їй було достатньо, аби зрозуміти, ким насправді є батько. Він не з Богом. Не з ними. Не з нею.

6

Кінець вересня 2014 року приніс Україні мало втішних новин.

Міністр фінансів Австралії Джо Хокі заявив, що Росія візьме участь у саміті Великої двадцятки. І це не дивлячись на те, що Росія анексувала Крим і веде війну проти України на Донбасі.

Сили АТО відступили від Жданівки.

З боку Новоазовська, контролюваного росіянами, продовжує прибувати техніка.

Регулярно здійснюється обстріл сил АТО в Донецькому аеропорту.

Бойовики обстрілюють Дебальцеве і Ясинувату.

Відбито атаку бойовиків на Щастя.

ОБСЄ повідомило про знахідку трьох стихійних захоронень у зоні бойових дій.

Президент США Барак Обама розкритикував ООН на прикладі російсько-українського конфлікту.

Українські прикордонники зупинили диверсійну групу, яка намагалася проникнути в Маріуполь.

У Щасті під Луганськом бойовики обстріляли лікарню. Один чоловік загинув, десятеро поранено. Всі цивільні.

У ЄС заговорили про скасування 30 вересня санкцій проти Росії.

Глава "Газпрому" Міллер зустрівся з угорським прем'єр-міністром Орбаном. У результаті Європа відчула перебої з газом, потік якого із Заходу раптом припинився – через його експорт в Україну.

Президент Литви Даля Грибаускайте в інтерв'ю "Вашингтон пост" заявила, що Захід змусив Україну погодитись на сепаратний мир з Путіним. Путін зайде так далеко, як йому дозволить Захід.

Міністр закордонних справ Російської Федерації Сергій Лавров визнав, що в Україні воюють російські військові, які є добровольцями.

В Алчевську бойовики оголосили примусову мобілізацію і комендантську годину.

Диверсанти організували вибух на залізниці в Одесі.

Заступник міністра закордонних справ Російської Федерації Григорій Карасін заявив, що Росія збирається й далі відправляти на Донбас гуманітарні конвої. Українські військові вже знають, що після цього бойовики інтенсивніше обстрілюють наші території.

Лефортовський суд Москви продовжив арешт українському режисерові Олегові Сенцову до 11 січня 2015 року.

Агентство "Рейтер" надало нові свідчення військового втручання Росії в Україну: "Один із обміняних у неділю 28 вересня українських солдатів, який назвав себе Олексієм Кошеленком, розповів, що 25 серпня його взяли в полон в Іловайську Донецької області бійці десантно-штурмового батальйону з Костроми, про що вони йому самі й сказали".

Попасна піддалася масованому обстрілові з "Градів".

У Ростовській області з'явилися нові підрозділи військ Російської Федерації.

Жовтень обіцяв бути не менш гарячим.

7

Інформацію про "Об'єкт № 17" аж тепер підсунули йому. Це було коротке повідомлення про те, що десь у Сибіру функціонує трудовий табір з перевиховання людей. Інформацію саме підсунули, бо знали, що він ретельно вичитує все, що йому дають. Це повідомлення було серед тисячі інших, хоча, звичайно, вважалось найважливішим.

Йому щодня доводилося перелопачувати чимало подібних інформацій і повідомлень, аналітичних записок, але "Об'єкт № 17" викликав знайоме відчуття приреченості, що заповнило його тіло. Щось подібне було з ним не раз, коли він підміняв Вову. Підміняв – м'яко сказано. Фактично всім і далі керував Вова, навіть ядерною кнопкою, а Діма виконував лише роль англійської королеви. Тоді не раз виникало відчуття приреченості. Дімі здавалося, що він невиліковно хворий, що у нього рак, а не якась інша смертельно небезпечна хвороба, і що йому залишилося жити декілька місяців. Потім це минало, але знову повторювалося з того чи іншого приводу.

Коли він перестав підміняти Вову, бо той знову повноцінно керує, відчуття приреченості, здавалося, зникло. Тепер вперше повернулося до нього з "Об'єктом № 17". Ніби йому нічого боятися, адже не раз довів Вові, що не претендує на його посаду, а лише слухняно виконує те, що йому накажуть. Тоді ж звідки це відчуття приреченості?

Відповідь була банальною і простою, і Діма знав її, але не смів зізнатися навіть самому собі. Йому не довіряють. Він розумів таку позицію Вови, коли підміняв його. В тих умовах так треба було поступити, щоби не дратувати світову спільноту, хоча всі прекрасно усвідомлювали, хто насправді керує. Тоді Діму не просто контролювали, і він

це розумів, відчуваючи кожную секунду свого життя чужі вуха й очі, а унеможливлювали будь-які його вчинки, котрі б йшли всупереч прагненням Вови.

Але аж тепер, коли не підміняє Вову, вперше відчув, що таки йому справді не довіряють. Засекреченість "Об'єкту № 17" була максимальною. Як можна було зрозуміти, трудовий табір з перевиховання людей діяв уже декілька місяців, а йому лише тепер дали коротеньку інформацію про сам факт його існування. Мовляв, цінуй нашу щедрість з барського столу. Тобі нічого не треба знати про цей "Об'єкт № 17", спи спокійно, дорогий товаришу, ми просто інформуємо тебе про його існування.

Діма розумів, що у всьому залежний від Вови, не може існувати без нього. Крамольна думка про те, щоби Вова якнайшвидше здох, навіть не могла завітати до його бідної голівоньки, бо якби справді Вови не стало, не знати, скільки секунд на білому світі довелося би прожити Дімі. Він став своєрідним двійником Вови, але не з тих справжніх двійників, які копіювали шефа й замінювали його під час урочистостей чи в інших випадках, коли, наприклад, виникала загроза терористичного акту. Діма фактично став двійником-заручником, і якби вірив у Бога, то мав би молитися денно іночно, аби Вова якомога довше залишався жити, бо від цього залежало і його особисте життя.

І все ж повідомлення про "Об'єкт № 17" було неспроста підкинуте Дімі. Це не був черговий тест на його лояльність Вові. За цим приховувалося щось інше, набагато глибше. Зважаючи на секретність інформації, він би міг ще сто років не знати про якийсь там трудовий табір з перевиховання людей. Його це абсолютно не цікавить, як і люди, що там знаходяться.

Діма не мав образи на людей, які формально були підпорядковані йому, але фактично завжди працювали на Вову. Вони в силу функціонального виконання своїх обов'язків займалися цим трудовим табором з перевиховання людей, але жоден з них не видав таємниці. І це було найбільшою небезпекою для нього. Він давно думав про те, що в оточенні Вови мають бути люди, особисто віддані йому, але далі намірів справа не пішла через банальну причину – Діма боявся. Тепер, коли його пошили в дурні з цим "Об'єктом № 17", треба діяти більш рішуче, якщо він хоче зберегти власне життя.

8

Дядя Вова розумів, що перехитрував сам себе, але все ще не допускав думки, що назавжди втратив Машу. Він дістане її хоч з-під землі, і вони будуть разом до кінця його днів. Він сховає її так, що ніхто не знайде. Подібну історію дядя Вова вже чув, і це припало йому до душі. Якийсь кагебіст викрав молоду дівчину, яка йому сподобалась. Ніхто й не подумав, що він на таке здатний. А той утримував її років двадцять. Коли прийшов час помирати, застрелив спочатку її, а потім себе. Історія не набула розголосу лише тому, що в ній був замішаний кагебіст.

Звичайно, дядя Вова дуже швидко вирахував, що полковник ФСБ вкрав у нього Машу, покористувався нею й відправив до Москви. Але Маша – ще та шельма. Невідомо як опинилась в Австрії. Дядя Вова не знав, що полковник і тут постарався. Але в центральному апараті у нього знайшлися потрібні люди, які допомогли відправити

ненависного полковника в Сибір. Правда, на режимний об'єкт і генеральську посаду, але мінімум рік це чмо не смердітиме в Москві, а тим більше в Криму.

Тепер дядя Вова шалено ревнував Машу до олігарха в Австрії, уявляючи, як той її трахає. Вдень завантажував себе роботою, аж піт лився по спині, а вночі довго не міг заснути, вив, як поранений звір. І аж поки не заливав у себе відповідної дози алкоголю, не заспокоювався.

До Австрії в'їзду він не мав. Міг послати свою людину, яка би прибила і Машу, й олігарха. Але журналістка потрібна йому живою. Мабуть, ще не забула, що має народити йому сина.

За великим рахунком, у Криму йому робити більше нічого. Він і його хлопці зі своїм завданням впорались. Ні Україна, ні НАТО, ні США сюди не полізуть. Ситуація більш-менш стабільна, хоча, звичайно, не слід втрачати пильність.

За інших обставин дядя Вова вже би давно сам попросився в іншу гарячу точку – у Донбас хоча би. Там би дуже згодились навички його хлопців. Правда, було дивно чути, що українці вирубують під корінь елітні російські підрозділи. Про це він знав точно. Потрібні люди володіли достовірною інформацією. Українська пропаганда тут ні до чого. Саме усвідомлення власної приреченості на смерть стримувало його. І ще, звичайно, Маша, яка мусила допомогти продовжити його рід.

Багато разів у своєму житті дядя Вова переконувався, що думки матеріальні. А ще чув від потрібних людей, що в самому центрі Москви знаходиться чи то секретна лабораторія, чи то невеличкий заводик, де розробляють прилади, що мають вловлювати думки людей. Кажуть, що вже є вагомі успіхи в цьому. Звівши докупи ці дві інформації, дядя Вова подумав, що один із таких апаратів уже використали проти нього і вийняли з мозку його думки. Першого жовтня 2014 року із Москви надійшов наказ відправити у Донецьк частину підрозділу, яким він командував. Не інакше як там намічається щось гаряченьке. Маша вислизала з його рук.

9

Вечір сумно догорав. На серці в Іванни Степанівни було порожньо. Чоловік помер, а тут ще донька пішла жити до батьків Андрія. Нудно самій.

Деколи бачиться з внуками – і це єдине щастя, яке залишилося в житті. Сиділа й дивилася у вікно. Чужі діти бавилися на подвір'ї. Вже й не знала, чиї вони. Їхній будинок був у центрі міста, тож квартири продавали наліво й направо. Вселялися нові сім'ї, за всіма не вгледіш.

Здригнулася, коли задзеленчав телефон. Перехрестилася. Так тепер робила завжди – відтоді як саме по телефону почула лиху звістку про смерть чоловіка.

Телефонувала донька. Спочатку крізь сльози не можна було розібрати, що вона каже. Подумала, що з внуками щось трапилося. Нарешті дочула, що Андрія забирають на війну. Несподівано для самої себе і в неї сльози виступили на очах.

10

Вони зійшлись. У колишнього першого заступника міського голови і брата Аліка були однотипні продуктові гуртівні. Можна було би, звичайно, воювати за кожний

магазин, встановлювати свої ціни, робити підніжки конкурентові на кожному кроці. В результаті виснажили би свої сили, а гору взяв би хтось інший – не виключено, що не з їхніх місць. Тому розумно було об'єднати зусилля, розподілити території й разом здобувати нові висоти. Вони так і зробили.

Друге, що об'єднало їх, – волонтерство. Якщо брат Аліка робив усе щиро, за покликом серця, хоча й оглядався на свого російського відщепенця, ніби мусив робити все з точністю до навпаки до того, що той витворяв, то в колишнього першого заступника міського голови була в цьому своя мета, яку він не збирався ні перед ким розкривати. Подвоєння зусиль у цьому напрямку незабаром принесло свої плоди і ще більше об'єднало партнерів.

Аж тоді колишній перший заступник міського голови наважився розповісти братові Аліка, що хоче наступного року в'їхати в ратушу на білому коні. Сказав саме так. А ще пропонує братові Аліка стати членом його команди.

Хоча той ніколи не думав про владу, але йому сподобався напір напарника, з яким він так швидко зблизився. А й справді! Можеш скільки хочеш гарувати на своїх гуртівнях, але якщо не зміниш місто, про що йому казав колишній перший заступник міського голови, нічого не доб'єшся. Правда, він ще не знав, у чому саме мають полягати зміни у місті, та й напарник говорив про це у загальних рисах, але відчував, що це потрібно негайно робити, поки не настали незворотні зміни, коли поступу вперед вже просто не буде. Не знав, у якій ролі він пригодиться, але хоч сьогодні був готовий допомогти в цьому колишньому першому заступникові міського голови. Відразу чомусь почав вбачати в цьому гідну відповідь братові, який зрадив Україну і прислужувався Росії. Нові перспективи з кожним днем все більше й більше захоплювали його. Стало легше й веселіше жити. Майже готовий був повірити Сталіну, бодай його проти ночі не згадувати.

11

Солнцев ув очах багатьох був ще тією гнидою. Його батько працював охоронцем у сталінських концтаборах, а мати сиділа там. Із Західної України її вислали до Сибіру. Історія їхнього кохання чи співіснування була оповита таємницею. Чи то за збігом обставин, чи з інших причин чоловік слідував за жінкою із концтабору до концтабору. Наприкінці п'ятдесятих років двадцятого століття вже одружені вони поселились у Дрогославі. Тут у них і народився Славко. Це була гримуча суміш українського патріотизму і презирливого ставлення до людей. Зовнішньо він не був подібний на батька чи матір, тому постійно чув насмішки, що його змайстрував сусід. "Сусід" було поняттям абстрактним, і ніхто конкретного прізвища не називав, але Ярослав усе життя відчував ущербність свого існування на білому світі.

Спочатку померла мама, а через декілька місяців – батько. Славкові тоді був двадцять один рік, і він закінчував фізико-математичний факультет Дрогославського державного педагогічного тоді ще інституту, який за незалежності України став університетом. Він нікому, навіть на п'яну голову, не зізнавався, що отримав внутрішнє полегшення від смерті батьків. Розумів, що це диявол вселився у нього, але не поспішав

позбутися його, не мав у цьому жодної потреби, а поруч не було нікого, хто би навернув до Бога.

До горбачовської перестройки було ще декілька років. Зазвичай випускників інституту скеровували на роботу в сільські школи області, хіба би хтось мав волохату лапу або студентки діставали справжні чи фіктивні довідки про вагітність, тоді мали можливість зачепитися в Дрогославі. Однак опіку над Солнцевим несподівано взяв сам ректор інституту. Йому подобався цей хлопець, на якого він звернув увагу ще з першого курсу, коли читав у них лекції. Той старанно усе записував, був серйозним і зібраним. Тепер як особисту трагедію він сприйняв смерть його батьків, про що багато гомоніли в Дрогославі, зважаючи на незвичайну пару Солнцевих. Знав би він, що втрата тата й мами остаточно вимела все моральне й душевне із Славка, то не шукав би йому місця в одній із дрогославських шкіл, а тим паче не підштовхував би власну доньку, аби та виходила заміж за Солнцева.

Ставши зятем ректора інституту, Славко віддячив йому за повною програмою якраз у стилі татуся-охоронця сталінських концтаборів. Декілька років він уже був кагебістським стукачем і тепер мав непочатий край роботи, переповідаючи своїм кураторам антирадянські висловлювання тестя. Якби це було ще наприкінці сімдесятих, ректор інституту заgrimів би туди, де свого часу побували батьки Солнцева. Тепер же на подібні речі дивилися крізь пальці, а самого стукача презирливо плескали по плечах. Мовляв, пиши, хлопче, скільки тобі влізе, але жодних наслідків для твого тестя це не матиме. Славко, мабуть, не розумів цієї гри. Він старається, а КГБ нічого не робить. Йому подобалося бути в гушавині подій, а тим більше – нагорі, спостерігаючи мало не з висоти пташиного лету, як під ним копошаться ці мерзенні люди. Подвійна роль не гнітила Солнцева. Навпаки – відчував себе героєм. У квартирі ректора інституту він грав роль люблячого чоловіка його доньки, який шанобливо ставиться до її батьків. Насправді ж отримував єзуїтське задоволення від власного уміння висмоктувати з пальця й перетворювати на серйозні звинувачення висмикнуті нізвідки й спрепаровані слова тестя. Той міг сказати що завгодно, без задньої думки спалювати радянський устрій, бо взагалі не був здатний на таке, зважаючи на свою боягузливість, що була неодмінною ознакою лояльності, – а вже Солнцев робив із мухи слона і смачно ліпив у доносах образ закостенілого антирадянщика. Мабуть, у нього не було на меті, щоби вночі за тестем приїхав "воронок" і забрав його у невідомість, тим паче, що й подібний транспорт вже давно віджив себе. Солнцеву подобався сам процес, коли можна було писати на людей, навіть відверту брехню, а тобі за це нічого не буде, ще й пару рублів підкинуть.

12

В пам'яті зринає давня мелодія. Забуте танго.

Вчила Андрія танцювати, а він невміло наступав на ноги. Спочатку сміялась, а потім накричала на нього. Допомогло. Став серйозним і уважним. Виявився здібним учнем, і Марина запишалася собою: вивчила коханого не тільки вальсувати, а й тангувати, як казала подругам.

Тепер мелодія цього забутого танго звучала крізь сон. Навіть не сама мелодія, а запах танго. Хотіла всеньку ніч дивитися на коханого, щоб не забути. А він спав, мов убитий, і усміхався кінчиками губ.

Втома таки здолала її. Звучала ця дивна мелодія. Але Марина танцювала сама. Ніби хтось невидимий вихиляв її туди й сюди, але ж вона знала, що нікого нема.

Прокинулася в тривозі. Вже відчувала біду, але не сміла нікому про це казати.

13

Життя Льоні Германсдерфера можна було розділити на дві частини: за Радянського Союзу, коли він соромився бути євреєм, і за незалежної України, коли зрозумів, що на єврействі можна заробити. У нього було типове єврейське обличчя і характерна приземкувата фігура, коли небо, здається, втоптує тебе в землю. Як дві краплі води, Льоня був схожий на батька, Тіберія Марковича, закарпатського чи то угорського єврея, який після Другої світової війни поселився в Дрогославі. Мама ж у Льоні була росіянкою, тому за канонами він аж ніяк не міг бути євреєм. Коли йому виповнилося три роки, вона померла, і Льоня зовсім її не пам'ятав.

Десь через рік, а може, й швидше батько привів додому свою студентку, якій на той час ледве виповнилося дев'ятнадцять. Льоня відразу назвав її мамою й усвідомлював власне як маму все своє життя. Це була расова єврейка з непередбачуваним характером. Вона могла щиро плакати, а вже через хвилину не менш щиро сміятись, хоча сльози ще не встигали висохнути на її очах. Так само з нервів могла відшльопати Льоню і тут же пригорнути його до себе, вицілюючи все його тільки.

Коли Льоні виповнилось одинадцять років, мама щезла. Він запам'ятав на все життя, що батько зберігав спокій і не розшукував її, ніби носив у собі якусь таємницю. Таємниця справді була, але і за Радянського Союзу, і за незалежної України Льоня не зовсім розібрався в тому, що ж насправді сталося, але у всьому звинувачував батька і ненавидів його за це.

Був у Льоні старший брат Яків, усього на рік молодший від Майї. Так звали нову дружину старого Германсдерфера. Батько обходив цю тему, і скільки Льоня в нього не розпитував, не відповідав по суті, хоча було видно, що він злий на Майю, яка зрадила йому, і на Якова, який наважився таке зробити. Сам Яків не знав, чи завагітніла Майя від нього, але погоджувався, що через нього вона зникла з їхнього життя. За це Льоня ненавидів старшого брата не менше, ніж батька.

Міліція робила видимість, що розшукує зниклу, але минув рік-другий – і навіть формальні дії щодо цього були припинені.

14

Андрій мав від'їжджати в понеділок, а в суботу зібрались у вузькому колі сім'ї, запросивши Іванну Степанівну. Сумні були ті проводи. Андрій виглядав розгубленим.

Батько напився і почав клеїтися до Іванни Степанівни, аж поки дружина не нагримала на нього. Марина плакала, аж Андрій не витримав:

– Будеш на моїх поминках плакати, а зараз ще зарано.

Хотів пожартувати, а вийшло по-дурному.

Петрик і Павлик сміялись, і це трохи розраджувало присутніх.

Під кінець й Андрій запанікував:

- Не підю я нікуди! Хай Порошенко сам воює.

Всі припинили, але ніхто й слова не сказав.

15

Суботу, ніч і шматочок неділі Соломія провела з Софійкою в її селі. Тут було так добре, чисто і свіжо, що здавалося, ніби на цьому клаптику землі Бог облаштував рай.

У Софійки були чудові тато й мама. Соломія навіть подумала, що теж хотіла би мати таких батьків.

А ще їй відразу впав в око брат Софійки – Левко. Щоправда, йому було вже двадцять п'ять, але він ще не одружився.

Боже, як вони мило щебетали з Софійкою! Про своє, дівоче. Здавалося, в цьому нема ніяких секретів. Але ж дівчата вміють кожну річ, яка іншим видається незбагненною дурницею, обгорнути такою таємницею, що самому хочеться поринути в їх розкриття.

Вони, мов малі діти, хіхікали, дивлячись на Левка, і той розумів, що говорять про нього. Спочатку червонів, відводячи погляд від чарівної Соломії, а потім став усміхатись їй, кидаючи дівчину в фарбу.

Соломія розмовляла з Софійкою до пізньої ночі. Вони будували якісь далекосяжні проєкти і самі ж сміялися з них, розуміючи, що не можуть втілити їх у життя.

Софійка вже спала, а Соломія ніяк не могла заснути. Вона думала про Левка. Розуміла, що не сміє думати про нього так. Як так? Не змогла би дати собі відповідь. Але коли вона думає про нього так, то це означає, що вона зраджує своєму нареченому.

І тут уперше до її бідної голівоньки завітала думка, що наречений зрадив їй. Він жодного разу не відвідав її у психіатричній лікарні. Мабуть, знає, що вона вже вдома, але так і не зателефонував. І якщо раніше Соломія з болем думала про це й сльози душили її від образи, то тепер жаль до нареченого пронизував її тіло. Це його гріх, а вона нічого не може вдіяти. Лиш молитиметься за нього, аби Бог простив його.

З цією щасливою думкою, змучена, Соломія нарешті заснула.

16

Найбільш популярним на Дрогославщині серед засобів масової інформації було Інтернет-видання "Дрогослав-Інфо". Поза очі його ще називали "зливним бачком" – особливо ті, по кому воно пройшлося. Характерною особливістю "Дрогослав-Інфо" було те, що на сайті будь-хто під псевдонімом міг опублікувати будь-який коментар, який не вилучали, не піддавали цензурі, навіть якщо там були російсько-татарські мати чи лагідна українська лайка на кшталт "бодай би тебе качка копнула". Дрогославців тягнуло до цього Інтернет-видання, як мух до лайна. Можна було пройтись по будь-якій фігурі, набрехати про неї що завгодно й не нести за це жодної відповідальності.

Адміністратором сайту був екстравагантний інфантильний Максим Федак, чоловік невизначеного віку. Подейкували, що він працює на СБУ, ФСБ, ЦРУ, Моссад, МІ-6 і на цілу низку інших світових розвідок, включно з парагвайською і китайською. Максим не

підтверджував цього, але й не заперечував, постійно зберігаючи загадковість навколо своєї персони.

Одного разу професор Дрогославського державного педагогічного університету з дивним прізвиськом Монах подав до суду на "Дрогослав-Інфо", вимагаючи матеріальної компенсації за моральну образу. У багатьох коментарях до різних статей його називали хабарником, а ще звинувачували в тому, що він змушує студенток вступати з ним в інтимні зв'язки, якщо ті хочуть успішно здати в нього екзамен. Зважаючи на те, що викладав він педагогіку, це була одна із ключових дисциплін в університеті.

Із затії професора Монаха нічого путнього не вийшло. Всі розуміли, що саме від адміністратора сайту Максима Федака залежить, з'явиться той чи інший коментар, чи його вилучать, проте суддя так і не зумів встановити власника "Дрогослав-Інфо", який зумів засекретити своє прізвисько завдяки недолугим законам про засоби масової інформації. Саме власник мав виступати відповідачем у цій справі. Нема власника – нема справи.

Після майже річного розгляду справу відправили до архіву, а загадковість Максима Федака зростала прямо пропорційно з упевненістю дрогославіців, що він справді працює на багато розвідок світу і від цього чоловіка слід триматися якомога далі. А тут ще несподівано помер професор Монах, який мав сміливість подати до суду на "Дрогослав-Інфо". Висновок напрашувався сам по собі: не лізь, де тобі не треба, бо за все заплатиш власним життям.

Це призвело до того, що аноніми на сайті Максима Федака стали ще більш нахабними й обливали брудом усіх, кого тільки хотіли. Розумним людям залишалося зберігати олімпійський спокій і не реагувати на пасквілі, що з'являлися на їхню адресу. Хто мав дурість відповісти щось на своє виправдання, потім дуже жалкував про це, бо звинувачення подвоювались і потроювались, ще більш цинічні і брехливі. Ті, хто вважав себе інтелектом і просто порядною людиною, взагалі не заходили на сторінку Інтернет-видання "Дрогослав-Інфо".

17

На жовтень 2014 року під час антитерористичної операції на Донбасі загинуло шість осіб із Дрогослава, а ще одного вважали таким, що зник безвісти. На сімдесят тисяч населення – одна сота відсотка. Суворі статистика. Похибка. Але це для тих, чий сини живі. Для батьків загиблих – знищення цілих Всесвітів, які вже ніколи не відродяться із відходом їхніх синів.

Один із них жив на їхній вулиці. Андрій знав його, хоча особливо не товаришували. Був на похороні і відчував їдкий погляд Світлани. Він зустрічався з нею, аж поки Маринка не перебила.

І тепер, коли їхав на полігон, бачив перед собою чомусь Світлану, а не дружину. За ці роки, мабуть, лише декілька разів згадував про неї, а тут стоїть перед очима, ніби віщує щось недобре.

18

Віолетта була зла на Андрія Чернюка, як пантера. Хоч би здогадався

зателефонувати, запитати, як здоров'я. Звісно, не брала до уваги, що не сказала йому про свою вагітність, не розповіла про свою причину від'їзду до Києва і не запропонувала зустрітися – можливо, востаннє в житті. І взагалі не повідомила Андрієві ще багато речей, після чого, здається, їй зателефонував би навіть мертвий. А тепер звинувачувала його у всіх мислимих і немислимих гріхах, вважала черствим і байдужим. Інколи Віолетта хотіла зателефонувати йому, але тут же зупиняла себе, казала, що не буде принижуватись.

А в інші дні безмежна ніжність до Чернюка накочувалася на неї. Відчувала на фізичному рівні, що не може жити без нього. Тоді згадувала щасливі години й хвилини, проведені разом. Дуже дорого віддала би за те, аби все повернути. Звісно, розуміла, що це неможливо.

Цікавий усе-таки чоловік цей, Андрій Чернюк. Одружився у двадцять три, дочекавшись, поки учениця школи, в якій він працював учителем української мови та літератури, закінчить десятий клас. Коли закохався, вона була у восьмому. Рівно через дев'ять місяців (у них що, справді перша шлюбна ніч була після весілля?) Уляна народила йому сина. Через шість років вона загинула в автомобільній катастрофі. Андрій одружився вдруге. Цього разу дружина – Катя – була молодшою вже не на шість, як Уляна, а на шістнадцять років. Йому вже було тридцять три, їй теж сімнадцять, як Улянї, коли виходила заміж. Він уже працював журналістом, хоча університету за цією спеціальністю не закінчував, а зі школи пішов. Катя теж народила йому хлопчика. Прожили десять років і розлучилися. Третьою його дружиною стала Надійка, теж сімнадцятирічна, молодша від нього вже на двадцять шість років. Якось Віолетта, сміючись, сказала йому, що він проґавив час, бо коли йому стукнуло п'ятдесят три, міг за четверту дружину взяти сімнадцятирічну дівчину, яка була би молодшою від нього вже на тридцять шість років. Андрій подивився на неї: "Ти ж не хочеш виходити за мене". Вона віджартувалась: "Мені ж не сімнадцять. І я не блондинка". Всі дружини в нього були білявками. Тоді Віолетта справді сприйняла все за жарт, а тепер подумала, що Чернюк був як ніколи серйозним. Якби зараз запропонував їй вийти за нього заміж, вона би трошки погралася з ним, щоби він попереживав, але неодмінно погодилась би. Але ж не запропонує.

Це вона назвала його майстром хлопчиків. І справді, кожна дружина народжувала йому по синові. Старшому вже було тридцять, середньому – дев'ятнадцять, молодшому вісім. Назар, Данило, Мар'ян. Всі, мов дві краплі води, подібні на Андрія – такі ж смагляві. Ось народить йому ще четвертого синочка й назве Андрійчиком – буде знати тоді. Сльози навертались їй на очі, і Віолетта не розуміла, чи це від радості, чи від печалі.

Мама вже знала про її бажання не повертатися до чоловіка і розлучитися з ним. Звісно, не схвалювала цього, але тішило, що внук виростатиме в їхній київській квартирі. Чомусь услід за Віолеттою теж увірувала, що це буде хлопчик, а не дівчинка.

Батькові про це не казали, та він і не дуже цікавився. Хотів, щоби дружина народила йому сина, а коли з'явилася Віолетта, втратив до доньки будь-який інтерес.

Усе життя їй бракувало батьківської опіки, тому, мабуть, і тягнулася до старших чоловіків. Але всі хотіли від неї сексу – швидко поривала з ними. Ось і з Андрієм не склалося, хоча ініціаторкою інтимних стосунків була вона.

19

Вікна її будинку виходили на військкомат, і Світлана відразу побачила Андрія. Не могла йому пробачити, ненавиділа Марину, а тут сльози мимохіть навернулися на очі. Зрозуміла, що й досі кохає його, хоча й встигла вискочити заміж і народити донечку.

Андрій був усміхнений, ніби їхав на прогулянку, а не на війну. Щось розповідав якомусь товстому дядькові, незграбно й смішно розмахуючи руками. Світлана й собі усміхнулася, хоча сльози ще не висохли на обличчі.

З іншої кімнати її покликав чоловік, і вона з жалем відірвалася від споглядання за Андрієм. А коли повернулася, біля військкомату вже нікого не було. Лише здалеку побачила жінку з двома дітьми, які підстрибували на ходу, йдучи з нею. Це була Марина з Петриком і Павликом. Рука потягнулася перехрестити їх, але Світлана все ж не зважилася це зробити. Жалкувала лише, що не перехрестила Андрія.

20

Полковник ФСБ любив високих жінок. Він ставив їх на коліна, приставляв пістолет до їхньої скроні, витягував зі штанів своє причандалля, засував його в рот нещасної жертви і робив свою справу. Особливу насолоду йому приносила сперма, яку він розливав на обличчя жінок. Деякі мліли, не розуміючи, що він не зняв запобіжник. Що візьмеш з дурних створінь?

За великим рахунком, полковник ФСБ ненавидів жінок. Від них усе зло. Це була його філософія життя. Чоловікам вони потрібні лише для народження дітей і отримання задоволення.

Щоправда, в його житті був один випадок, коли він, здається, закохався. Ніколи не вірив у високі почуття чоловіка до жінки, аж поки щось подібне не трапилося з ним. Він був тоді ще нікчемним лейтенантиком, а вона – донькою генерала. Недсяжна висота. Молода, але вже досвідчена курва. Бачила й розуміла, що він закохався в неї. Знущалась, як могла.

Одного разу запросила до себе. Вони були одні. Почала роздягатись. Він не знати що надумав. Гола, почала роздягати його. І тут у її руці він побачив пістолет. Запхала його йому між ноги. Добре розумів, що запобіжник знято. Один необережний рух – і прощай, життя. Пеніс, який перед тим виструнчився солдатиком, зм'як і перетворився на сміховинний стручок. Це дуже тішило генеральську доньку. Вона сказала щось на кшталт того, які ви всі мужики сцикуни. Більше її не цікавив лейтенантик, який кохав її. А він уже її не кохав. Ненавидів. Вона задовольняла себе перед ним, але його прутень, мов заворожений, так і не піднявся. Коли вона закінчила, сказала йому, що може бути вільним. Намагався якомога швидше вшитися звідси. Поспіхом вдягався під дулом пістолета. Не був упевнений, що вибереться живим.

Після цього випадку й зненавидів жінок. Відпрацьований матеріал – ось ким вони були для нього після задоволення пристрасті. Втім, лише про Машу не міг цього

сказати. Його тягнуло до неї. У найпохабнішій формі хотілося задовольнити свої бажання.

21

А вночі в Дрогославі ушкварив дощ, ніби намагався вимістити всю свою злобу на нещасних людей. Блискавиці навпіл розколювали небо. Гриміло так, що аж вуха позакладало.

Тривало це недовго, але негода наробила лиха, повиривавши дерева. Спантичено гуділи сигналізації машин.

Було це серед ночі, і чимало дрогославців уже не спало до ранку.

Марина молилась і просила у Бога, аби Андрій цілим і неушкодженим повернувся додому. Петрик і Павлик спали як ні в чому не бувало, хоча й здригнулися двічі чи тричі уві сні від грому, але не прокидались.

Молилась у своєму будинку Іванна Степанівна, просячи у Матері Божої здоров'я для зятя, оберегу від смерті.

І Світлана теж не спала, просячи у Бога, аби ніхто не заподіяв нічого лихого Андрійкові.

Після негоди майже до ранку падав дощ, заколисуючи людей, завивав вітер, ніби співаючи колискову.

Природа виплеснула свої жалі, й під ранок уже ніщо не нагадувало би про нічні жахи, якби не понівечені дерева.

22

Хмари над Донецьким летовищем ставали все густішими.

На початку жовтня бойовики обстріляли аеропорт з "Градів". Зазвичай по ньому гатили зранку. Влучили у нафтобазу. Донецьк накрило чорним димом. Бойовики заявили про контроль над аеропортом, але над диспетчерською вежею гордо майорів український прапор.

Російський Перший канал через власну недолугість показав, що бойовики здійснюють обстріл аеропорту здебільшого із житлових будинків. Поки запрацює українська артилерія, втікають на іншу точку. Потім росіяни здіймають галас, що київська хунта стріляє по мирному населенню.

Третього жовтня російські телеканали повідомили, що ополченці, використавши газ невідомого походження, увірвалися до старого терміналу Донецького аеропорту. Натомість українські засоби масової інформації запевнили, що наступ вдалося зупинити. Російські десантники проникають у старий термінал, доходять до нового, але увечері змушені відступити. У них багато вбитих і поранених.

Генерал інфаркту слухає все це, але його думки постійно з Лілею. Внучка точно хоче загрибати його. Днює і ночує в госпіталі. Знайшла собі колишнього підприємця зі Львова. Все зароблене він віддав на війну, а потім і сам пішов воювати. В одному з боїв йому відірвало ногу. Лікарі ледве врятували, бо втратив багато крові. Тепер Ліля доглядає його.

Генерал інфаркту обережно випитує в неї про цього чоловіка. Ліля каже, що

дружина його покинула. Були гроші – кохання до гробу, а тепер їй не потрібно одноногого.

Так само обережно генерал інфаркту запитує, чи знає цей чоловік, що вона вагітна. Ліля навіть образилась. Звичайно, що знає! Але яке це має значення і навіщо про це запитувати?

Нарешті знову ж таки обережно, аби не переборщити, генерал інфаркту каже, що Ліля, стверджуючи, що кохає цього чоловіка, насправді просто жаліє його. Внучка дивиться на нього серйозно, а потім тоном, що не допускає заперечень, ставить діда до відома, що завтра Володя переїде до них.

Для генерала інфаркту це звучить як смертний вирок.

23

Відсутність чоловіка Марина відчула наступного дня після того, як Андрій поїхав на полігон. Свекор, а особливо свекруха ніби показалися. Виходило, що у від'їзді їхнього сина на війну винна невістка.

Ще зранку, коли Марина вела малих у садочок, було сяк-так. Потім на роботі весь час думала про Андрія. А коли увечері приходила з малими додому, починалося справжнісіньке пекло. І не туди сіла, і не так подивилась, і їжа, яку вона зготувала, стала несмачною.

Було зрозуміло, що Андрій стримував неприязнь своїх батьків до невістки. Тепер же, коли його не було вдома, показали своє справжнє обличчя. Їм навіть ім'я її вже не подобалось.

– Марина! Що за Марина? – філософствував старий, коли напивався. – Марія – оце українське ім'я. А Марина? Жидівське, чи що?

Здавалося, внуки мали бути поза всілякою підозрою. Але вони змалку більше горнулися до мами, ніж до тата. Тепер за цю дитячу і наївну безпосередність діставали по повній програмі. Доходило до щоденних багаторазових плачів, і Марина, як могла, втішала їх, розповідаючи про татка.

24

Початок жовтня 2014 року не приносив жодних надій на закінчення війни.

Першого жовтня до школи № 57 у Донецьку прилетіли снаряди. Навчання почалося на місяць пізніше, і це був перший урок першого дня.

Поруч зі школою ще один снаряд влучив у маршрутку. Загинуло вісім осіб. Ніби з-під землі з'явилися журналісти російських телеканалів. Складалося враження, що вони вже знали про цей запланований злочин і заздалегідь підготувалися. На камеру бойовики і так звані свідки в один голос заявляють про звірства київської фашистської хунти, для якої нема нічого святого. Ці кадри стають темою номер один не лише в Росії, а й для багатьох світових інформаційних агентств. Але майже непоміченою пройшла інформація донецького блогера Дениса Казанського. Він зазначає, що на відео чітко видно снаряд, який під кутом увійшов у асфальт. За нахилом уламків можна чітко встановити, звідки він прилетів – з південного заходу, тобто з території, контрольованої бойовиками.

Дмитро Тимчук з "Інформаційного спротиву" повідомляє про російські танки і десант під Дебальцевим. У Раді національної безпеки і оборони кажуть щось на кшталт того, що не треба панікувати.

Найбільше потерпають від обстрілів бойовиків Щастя і Попасна на Луганщині. Говорять навіть про ймовірну комунальну катастрофу.

Голова Луганської обласної державної адміністрації заявляє про двісті диверсантів із Російської Федерації, які перетнули кордон поблизу Гуково. Напередодні він звинуватив місію ОБСЄ в самоусуненні від контролю за режимом перемир'я на Луганщині.

Другого жовтня Слідчий комітет Росії, створений Путіним, порушує кримінальну справу проти міністра оборони України Гелетея, керівника Генерального штабу Муженка та окремих невстановлених бійців щодо "геноциду російськомовного населення" та здійснення військових злочинів. Натомість Гелетей заявляє, що російська армія використовує на Донбасі заборонені міжнародними конвенціями боєприпаси.

Третього жовтня СБУ повідомляє, що на окупованих територіях діють справжні концентраційні табори.

Петро Порошенко перебуває у Львові й радить не сприймати перебільшені цифри полеглих в Іловайському котлі. Це викликає сплеск емоцій у соціальних мережах. Особливо обурені ті, родичі яких зникли безвісти саме в Іловайському котлі.

Четвертого жовтня через обстріли сталася пожежа на Луганській теплоелектростанції.

Обстріляні катери українських прикордонників біля Маріуполя.

Знову рвуться снаряди в Попасній.

Червоний Хрест заявляє про припинення роботи в Україні через вбивство співробітника організації в Донецьку.

П'ятого жовтня у Щасті поранено дев'ятеро цивільних. Це бойовики стріляли із "Градів".

25

Соломії затишно на душі. Вона думає про Левка. Їй уже не соромно, що зрадила нареченого. Вона йому не зрадила. Просто в її житті з'явився Левко.

Вона пригадує ту блаженну неділю у Софійки. Зранку пішли до церкви. Сільські люди. Прості. Ласкаві. Жодної пихи на обличчі. Священик говорить теж просто. Соломія все розуміє. Відчуває. Бере близько до серця. Порівнює з дрогославською церквою, до якої ходить. Тут все не так, як там. Якась важкість завжди після відвідання тієї церкви. А тут полегшення. Ніби скинула непотрібний вантаж, який напосів їй на плечі.

А ще поруч Левко. Вона не бачить його. Відчуває тепло, яке йде від тіла цього чоловіка. Вона знає, що він дивиться на неї. Ніби вперше побачив жінку у своєму житті.

Потім вони йдуть додому. Перемовляються між собою. Соломія бачить лише його очі – теплі й безмежні. Їй хочеться втонути в них, аби отримати неземне блаженство.

Левко загадково усміхається.

Снідають. Про щось говорять. Соломія геть чисто не пам'ятає цієї розмови, заморожена братом Софійки.

Потім Левко везе її машиною до станції на електричку. Соломія сидить на задньому сидінні з Софійкою. Дівчата щебечуть. Вона бачить його обличчя в дзеркальці. Він теж дивиться на неї. Особливо. Так їй здається.

А потім прощаються на пероні. Левко невміло цілує Соломію руку. Софійка пирскає зі сміху. Соломія відчуває, як густо червоніє.

Вона в електричці. Махає на прощання рукою. Софійка усміхнена. Левко враз посерйознішав, ніби втратив щось важливе в своєму житті. Соломія думає про нього. Здається, двадцять чотири години на добу.

Софійка телефонує. Запрошує Соломію до себе наступної суботи. Каже, що Левко все розпитує про неї. Закохався, мабуть. Сміється. Соломія каже, що цієї суботи не зможе приїхати. Може, наступної. Могла б і цієї. Але щось її стримує. Мусить перевірити свої почуття. Якщо Левко витіснив в її уяві нареченого – то це одне. А якщо наречений не вступатиметься із серця – то зовсім інше. Потрібен час, щоби зрозуміти. Не можна травмувати Левка.

Але вже знає, що закохана у нього. Тривога поселяється в серці. Від кохання мало би бути легко і затишно. А тут тривога. Чому? Не знає. Не має відповіді на це запитання.

26

На роботі теж було пекло. Завідувач міського відділу освіти, де вона працювала бухгалтером, і раніше недвозначно до неї приставав, а тепер, дізнавшись, що її Андрій поїхав на полігон, узагалі знахабнів.

В обідню пору він заглянув до неї в кабінет. Дівчат не було, а Марина доводила до ладу якийсь документ. На душі було зле, їсти не хотілось, бутерброд лежав неторканим у сумочці.

– Марино, зайдіть до мене! – сказав Богдан Степанович, і вона аж здригнулася від його неприємного голосу.

Він запросив її сісти, а сам замкнув двері на ключ. Будучи зосередженою останнім часом лише на Андрієві, Марина не надала цьому великого значення.

Богдан Степанович сів навпроти неї і впивався поглядом в її очі.

– Що ти така сумна, дівчинко? – лагідно запитав він і м'яко взяв її за руку.

Таким вона його ще не бачила і спочатку не знала, що має робити. Втім, поволі, але забрала свою руку і сказала:

– Ви знаєте, Богдане Степановичу, чому. Андрія забрали.

– Знаю, знаю, – батьківським тоном заговорив завідувач. – Була б ти менш гордою, могла до мене звернутись. Військовий комісар – мій колега, могли би щось зробити.

Марина мовчала, а Богдан Степанович розтлумачив це по-своєму. Він підійшов до сейфа. Відімкнув його і витягнув розпочату пляшку коньяку. Поставив на стіл перед Мариною. Потім з шухляди столу витягнув коробку цукерок, спожиту наполовину, і

теж поклав перед нею. Марина мовчки за всім спостерігала, але ще не знала, як має реагувати. Ніби з повітря з'явилися стаканчики, і Богдан Степанович розлив у них коньяк. Тільки-но Марина зробила спробу заперестувати, він знову батьківським тоном сказав:

– Давай вип'ємо за те, аби твій Андрійко живим і здоровим повернувся з війни.

Це її підкупило, і вона трошки надпила, але Богдан Степанович змусив допити до дна, а потім сам підніс цукерок до її рота. Вона спробувала взяти сама, але він не віддавав, і вона відкусила смакоту з його рук, а рештки він з'їв.

Аж тепер на його обличчі з'явилася нестерпна посмішка, яка так завжди відлякувала її від нього. Марина ніби пробудилася від сну, в якому досі перебувала, і не могла зрозуміти, як взагалі опинилась у цьому кабінеті.

Богдан Степанович налив по другій чарці, але Марина рішуче піднялась і сказала:

– Я більше пити не буду!

З цими словами вона пішла до дверей, але Богдан Степанович встав перед нею.

– Ну, чого ти вередуєш, дівчинко? Я не зроблю тобі нічого поганого...

Вона дивилася йому в очі, і він відчув, як ненависть шубовснула в обличчя, обпікаючи й знищуючи все навколо.

– Відпустіть, Богдане Степановичу, бо закричу!

У коридорі почулись голоси, і завідувач хутко відімкнув двері. Поки Марина вийшла, встиг її прошипіти в спину:

– У нас буде скорочення в бухгалтерії. Ти перша на виліт. Раджу зі мною дружити. Подумай.

27

Сьомого жовтня 2014 року Леонідові Тіберійовичу Германсдерферу виповнилося шістдесят. Він довго підбирався до цієї дати, доволі часто про неї думав. Звісно, аж ніяк не виходило, як у радянські часи, піти з чистою совістю на пенсію, чи то пак на заслужений відпочинок. Він би й радий, але якщо подивитися, то ні спереду, ні позаду нічого нема. Про якісь особливі здобутки не доводилося говорити, та й грошенят не наскладав. Уже за три місяці до свого шістдесятиліття починав дізнаватися в Пенсійному фонді, що там йому накапає. Виходила мінімалка – і ні копійки більше. І все ж це було краще, ніж зараз, коли одного місяця, скажімо, міг заробити щось подібне на майбутню пенсійну мінімалку, а наступного – пильно роздивлятися, чи виросло волосся на долоні.

А ще Льоня залишився один. Жінки в нього були, а з дружиною не склалося. Колись, щоправда, вимальовувалась одна, але з'ясувалося, що Германсдерфер безплідний, так що нічого від нього очікувати дітей. Десь уже після сорока років він змірився з тим, що доведеться холостякувати до кінця життя, але інколи щеміло серце, коли бачив дітей.

Все життя Льоня кохався у собаках. І зараз у нього була німецька вівчарка – Сігма. Любив її більше за всіх людей планети Земля, разом узятих. Доглядав, вигулював. Батько, з яким жив у його квартирі, постійно бурчав, що пахне псиною, але Льоня на це

не зважав.

Останні чотирнадцять років його постійно підколювали тим, що народився одного дня з Путіним. Це його, чесно кажучи, ображало, бо російський президент в його уяві був насамперед гонителем єврейської інтелігенції в своїй країні. Для Льоні єврейська інтелігенція зосереджувалась у засобах масової інформації, і Путін, воюючи зі свободою слова, був насамперед антисемітом.

Льоня ніколи нікому не виставляв за свій день народження. Саме цього дня намагався просто не виходити із квартири, а коли хтось перестривав його у наступні дні, вимагаючи поставити сто грамів, ухилявся від цього, брешучи, що витратив усі гроші саме на день народження.

28

У маршрутці було повно людей. Марина нависла над двома жінками, які тихо говорили, але так, що їй було чути.

- Та я прописала свого у мами в селі. Хай шукають.

- І правильно. Не для москалів ти народжувала свого сина, аби його там убили.

- У військкоматі хочуть тисячу доларів, аби відмазати. Де я маю їх узяти?

- Та ні, мені казали менше.

- Якщо вийти напрому. А посередник теж хоче заробити.

- А-а-а.

- Тобі добре, в тебе дві доньки. А вони хочуть у мене єдиного сина забрати.

- А наш сусід втік за кордон. У Чехію, чи що. На заробітки.

- Кажуть, що вже не пускають. Треба мати якусь довідку, що тебе не призивають на війну.

- Ой, швидше би те все закінчилося. І чого той Путін хоче?

Не змовляючись, жінки подивилися на Марину. Та вдала, що не чула їхню розмову, байдуже дивлячись у вікно.

29

Першою з шістдесятиліттям його привітала Віталіна. Не було ще й сьомої ранку. Льоня щойно повернувся додому, вигулюючи Сігму. Згадав, що одного разу, ще в минулому тисячолітті, мав з нею інтимні стосунки, але Віталіна цього не пам'ятала, бо була п'яною. Скільки потім не чіплявся до неї на тверезу голову, вона його делікатно відшивала, хоча завжди намагалася зберігати з Германсдерфером дружні стосунки.

Другим був Андрій Чернюк. Він зателефонував біля дев'ятої і у властивому йому стилі запропонував відсвяткувати шістдесятиліття Льоні упродовж наступних сорока днів.

Із дрогославських журналістів більше того дня його ніхто не вітав. Звісно, це було образливо.

За фахом Германсдерфер був інженером, працював на різних заводах, а коли підприємства почали закривати, перекваліфікувався на журналіста. Надсилав одні й ті ж інформації, замітки, статті в різні дрогославські видання і смиренно чекав, коли його надрукують. Інколи його писанину брали до обласної преси, переробляючи на свій

копир і часто не ставлячи прізвища автора. Один із головних редакторів порадив Льоні взяти псевдонім, і щоб у ньому було щось українське. Про себе Льоня назвав цього чоловіка антисемітом і більше до цього видання нічого не надсилав. Платили йому мізерні гонорари, за які не дуже й проживеш.

За Кучми, перед Ющенком, депутат обласної ради від Дрогославщини, який належав до Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) і був не останньою людиною у податковій системі, запропонував Льоні очолити Інтернет-сайт "Вечірній Дрогослав". За все було оплачено, ще й поставили на непогану зарплату. "Вечірній Дрогослав" не мав особливого успіху, та й часи змінились, об'єднані есдеки випарувались, як роса на сонці, матеріалізувавшись в інших партіях і державних органах. Інтернет-сайт милостиво залишили Льоні, але вже зарплати йому, звісно, ніхто не платив. Германсдерфер публікував місцеві новини, а ще – різноманітні матеріали на єврейську тему. Щоби вижити, навчився писати статті на замовлення, вихваляючи того чи іншого місцевого підприємця, депутата чи знакову фігуру Дрогославщини. Не завжди це приносило йому моральні дивіденди, але грошенята у кишені мав.

За великим рахунком, журналісти Дрогославщини так і не визнали Льоню Германсдерфера своїм, і найбільш болюче він це відчув саме на день свого шістдесятиліття.

Він почав готувати сніданок батькові, який більше лежав у ліжку, ніж ходив по квартирі, а вже коли востаннє був надворі – й сам не пам'ятав. Планувалося майже святкове меню, виходячи з фінансових і кулінарних можливостей Льоні.

У цей час пролунав дзвінок у двері. Сігма ліниво гавкнула. Льоня нікого не чекав, особливо сьогодні, на своє шістдесятиліття, яке, звичайно, збирався провести вдома. Коли глянув у вічко, побачив Ярослава Солнцева. Той тримав у руках пляшку правдивого закарпатського коньяку і пакет з продуктами.

30

Мартін картав себе за те, що так безоглядно відпустив від себе Вікторію. А тепер вона не знати де поневіряється. Може, і в живих її нема давно.

Розумів, що не все було в його силах. Знав, що вона ніяка не журналістка. Так само розумів, де працює той поважний чоловік, який за неї попросив. Тому без зайвих слів і прилаштував її до своєї редакції.

А далі вже – не його справа. Вікторія робила те, що вважала за потрібне. Мартін не мав права втручатись. Відлучалася з Києва на декілька днів чи тижнів – а він навіть не знав, де вона і що з нею.

І все ж боліла йому душа. З Вікторії могла вийти непогана журналістка. Вхоплювала головне. Вціляла прямо в "десятку". Те, на що іншим потрібно було декілька днів, аби зрозуміти суть, бачила відразу. А її репортажі з Донбасу (під псевдонімом, звичайно) були найкращими.

Але була в Мартіна ще одна думка, яка не давала йому спокою. Навряд чи в його роки можна було закохатись. Але прив'язався він до Вікторії капітально. Навіть якось

сказав їй, що коли все закінчиться тут і вони повернуться додому, нехай виходить за нього заміж, будуть жити довго і щасливо, він ще здатний зробити дітей. Він умів найсокровенніше своє подавати жартівливо. Але Вікторія, здається, сприйняла все всерйоз. Чи насправді просто зрозуміла його душу? Вона обійняла старого, поцілувала в щоку. Нічого не відповіла. А Мартін ледве стримався, щоби не розплакатись.

Де ж тебе шукати, Вікторіє? Якби знав, де ти, на вітрах би полетів із цього Києва!

А для всіх інших Мартін залишався старим занудою, який вимагає від підлеглих не знати що. Навіть усмішки на його обличчі ніколи не побачиш. Ото би здивувались, якби дізнались, які пристрасті палають усередині нього!

31

Змучена, Марина йшла за малими в дитсадок. Важкість тиснула на плечі. Здавалося, не перепрацьовувала на роботі і вдома, але тиснули на неї батьки Андрія і начальник на роботі. Рятували щоденні дзвінки коханого. Нічого не хотіла йому розповідати. Йому й так важко. Нехай не знає про її проблеми.

Раптом Марина побачила Андрія. Сумнівів бути не могло. Він ішов попереду неї у джинсах і чорній куртці, які любив зазвичай одягати. Але що він тут робить, якщо має бути на полігоні? Втік? Адже казав, що не буде гинути за Порошенка.

Вже хотіла його покликати, але невідомий озирнувся, і Марина побачила, що то зовсім чужий чоловік.

Не знати чому, але зраділа. Ні, звісно, вона хотіла, щоби її Андрійко зараз був поруч з нею. Проте було би соромно, якби він справді втік. Це ж довелося б переховуватися. І як би вона дивилася в очі людям? Чи краще було все-таки відкупитися? Ось і Богдан Степанович натякав на своє знайомство з військовим комісаром. Та й жінка у маршрутці казала, що прописала сина за іншою адресою, так що не зможуть його знайти і відправити на фронт. Вже не знала, як мало би бути. Треба надіятися на долю, на те, що з Андрійком нічого не станеться. Живим і здоровим він повернеться додому.

Ще довгим поглядом проводжала незнайомця. А він віддалявся від неї. Їй здавалося, що це йде у невідомість її Андрійко.

Руда вихователька казала Марині, що її хлопчики нечемні, смикають дівчаток за коси.

- Ви ж скажіть чоловікові, - торохтіла, - хай поговорить з ними, адже як зараз виховате дітей, так вони дорослими будуть ставитися до жінок.

- У мене нема чоловіка, - стиха вимовила Марина.

Вихователька замовкла. Вона цього не знала і тепер жалкувала, що сказала таке цій дивній жінці. А Марина не розуміла, чому таке бовкнула. Як це не має чоловіка? Він живий. Що вона його передчасно ховає? Вона хотіла сказати, що зараз нема чоловіка, бо він на полігоні, але не захотіла виправляти сама себе і поспішно пішла з синами.

32

Десь за півроку до горбачовської перестройки партторг школи, в якій учителював Ярослав Солнцев, запропонував йому стати кандидатом у члени КПСС. Мовляв, за

рознарядкою дали одне місце для їхньої школи, і кращої кандидатури він не бачить. Взагалі-то це було ще з інститутських часів голубою мрією сина охоронця сталінських концтаборів і ув'язненої там української патріотки, вивезеної із Західної України до Сибіру. На третьому курсі його, що називається, на повороті обігнав "ботанік" – високий худорлявий студент в окулярах. Згідно рознарядки, від самого початку ставку в парткомі інституту робили саме на Солнцева, але потім несподівано у фаворитах опинився "ботанік". Комуністи переконували самі себе, що той і вчиться краще, і бере більш активну участь у громадському житті, і все таке інше. Позичивши очі в Сірка, все-таки розуміли, що якщо "ботанік" і має перевагу перед Солнцевим, то лише в одному – був кагебістським стукачем.

Поразку Ярослав сприйняв боляче, але образу затаїв глибоко в собі. Він не знав справжньої причини, чому "ботанік" став кандидатом у члени КПСС, але розумів, що діють невідомі йому обставини, на які він не має і не може мати впливу. Але саме цей факт звернув увагу органів на Солнцева. Щоправда, спочатку були сумніви, чи залучати його до стукацької роботи. Сам хлопчина їм подобався, але скандальне минуле його батька, який виявився нестійким у боротьбі з ворогами народу, взявши у дружини українську патріотку, не сприяло створенню благопристойного образу. Проте Гордіїв вузол розрубав сам Ярослав. Одного разу він з'явився на третьому поверсі непримітного сірого будинку колишньої катівні НКВД, гестапо, МГБ і здав з потрухами однокурсника, який розповідав антирадянські анекдоти. Потім до цього хлопчини пильно придивились і з'ясували, що двоюрідний брат його мами був у бандерівцях, але у родині приховували факт його загибелі в криївці від рук енкаведистів. Дали по строгачу тим, хто не догледів цього, а студента під надуманим приводом витурили з інституту. Це й вирішило долю Солнцева, який став стукачем, хоча користі з нього було, як з цапа молока, бо на одних антирадянських анекдотах далеко не заїдеш, тим паче, що його куратори із КГБ знали їх набагато більше, ніж ті, на кого він стукав.

Тепер, коли йому знову запропонували стати кандидатом у члени КПСС, радість розпирала груди Солнцева. Проте куратор із КГБ, якому він розповів цю чудесну новину, відразу опустив його з небес на грішну землю. Органи мали зовсім інші плани стосовно Солнцева. Йому популярно пояснили, що серед комуністів вони й так мають чимало стукачів, а їм потрібні свої люди у середовищі безпартійних, які би сприймали їх, як своїх.

І хоча образа знову наповнила серце Солнцева, як і тоді, в інституті, коли замість нього кандидатом у члени КПСС став "ботанік", усе ж він дуже швидко переконався у прозорливості й далекоглядності свого куратора із КГБ. Горбачовська перестройка розворушила зміїне кубло націоналістів і українських патріотів, які спали й бачили, щоби чимшвидше змести радянський устрій. Про це йому постійно торочив кагебістський куратор, чи то спеціально, чи справді забувши, що і мама Солнцева з дівочим прізвищем Мельник теж була українською патріоткою і саме за це її вислали до Сибіру.

У Ярослава був непочатий край роботи, коли довелося пірнути з головою у подвійне

життя. З молоком матері він всмоктав українське, патріотичне, але батьківські гени щодня здійснювали руйнівну роботу і змушували боротися проти патріотичного й українського. Виправдання для себе Солнцев знаходив у тому, що українські патріоти, з якими він зіштовхнувся у Народному Русі України, в Товаристві української мови імені Тараса Шевченка, яке потім переросло у "Просвіту", не були, на його думку, достатньо патріотичними й українськими власне за своєю ментальністю. Тут гору вкотре брав батьківський ген з його, м'яко кажучи, неприязню до людей, бо треба було зважати на нові часи, а сталінські концтабори зникли. У цих активістах Ярослав бачив мізерних, змучених і зламаних життєвими незгодами нікчем, які не мали права вести його Україну до світлого майбутнього. Він, зі свого боку, відчував себе чужим серед своїх, бо його приймали як сина української патріотки, яка майже десять років свого життя втратила у сталінських концтаборах, але водночас пам'ятали, що його батько був охоронцем цих людиноненавистницьких зон смерті. Та й російське прізвище – Солнцев – було потужним подразником, аби вони могли сприймати Ярослава за свого, не кажучи вже про стукацтво, про що здогадувались, тим паче коли багато з них теж грішили цим.

33

У Богдана Степановича був сьогодні хлібний день. Від двох новобранців, долю яких мав вирішити військовий комісар, відразу відібрав свою частку – по триста доларів. А ще одна вчителька, доньку якої він влаштував на роботу, принесла йому в конверті три тисячі гривень. Основну суму він забрав ще перед першим вересня. Богдан Степанович не був захланним, а тому дозволяв віддавати борг без штрафу і пені.

З голови йому не йшла Марина. Вже жалкував, що сказав про скорочення. Якби таке було насправді, то точно би її не скоротив, а тримав біля себе. Та й по закону не зміг би цього зробити: має двійко дітей, чоловік в АТО. Чомусь подумав, що отією погрозою лише віддалив її від себе.

Марина не була подібною на інших жінок. Гнав від себе думку, що закохався в неї. Здавалося, будь-яке кохання у нього вже в минулому. Життя зробило його черствим. Минув період, коли замість кохання просто отримував від жінок задоволення. Тепер ніхто не міг йому відмовити. Звик до цього. Мабуть, він був би здивований, якби йому хтось відмовив. І від Марини він цього не сподівався, а тому неадекватно повів себе з нею. Треба все виправити, прихилити її до себе. Але ще не знав, як має це зробити. Щось світле ще народжувалось у ньому, проте буденне життя вносило свої корективи.

34

Генерал міг зітхнути з полегшенням. В останній момент потрібні люди із Москви повідомили йому, що Путін не відвідає "Об'єкт № 17" в день свого народження, сьомого жовтня. Підготовка до цього велася майже три місяці. Десь у глибині душі він розумів, що замість президента приїде хтось із його двійників, перед яким доведеться зіграти мерзенну роль. Справжнього Путіна генерал таки боявся, бо з кагебістами не дуже жартуєш і пилюку в очі їм не пустиш. До того ж, він чув, що Путін комплексував і не любив людей високого зросту. В генерала був метр вісімдесят шість, так що на двадцять-тридцять сантиметрів він був вищим за президента, бо дані про справжній

його зріст становили державну таємницю. Генерал був готовий понести від Путіна будь-яке покарання, навіть отримати кулю в потилицю, але йому було огидно блазнювати перед його двійником, розуміючи, що навіть подумки не смієш висловити свій сумнів, ніби це несправжнє, бутафорне.

Тепер можна було відійти від стресу, дозволити собі розслабитись. Втім, це не стосувалося його підлеглих, особливо цього чванькуватого полковника ФСБ, якого перекинули із Криму, щоби він очолив тут особливий відділ. У них відразу не склалися жодні стосунки. Ефесбешник поводився зверхньо, вважав себе пупом землі, ні з ким особливо не сходився, якщо це не стосувалося відносин по службі. Нікому аж до ранку сьомого жовтня генерал не сказав, що не буде Путіна, чи хто там мав приїхати на їхній об'єкт. Йому було весело спостерігати за метушнею підлеглих, які скрупульозно виконували всі його інструкції, готуючись до приїзду Путіна. Він підігрував їм, давав нові розпорядження – і всі бігали, мов ошпарені.

Звісно, генерал уже ніколи не міг пробачити полковникові ФСБ його поведження з Варварою. І справа була навіть не в тому, що той запроторив її до карцеру. Якщо винна – нема проблем. Але ж генерал розумів, що все це полковник ФСБ зробив йому на зло, знаючи його особливе ставлення до цієї жінки. Починати воювати з цим низеньким товстеньким чоловічком він не хотів, розуміючи, що в того шикарні знайомства не лише в ФСБ, а й у Кремлі. Але генерал ніколи не пробачав тим, хто привселюдно знущався з нього. У даному випадку треба було лише ретельно продумати як делікатно зробити так, щоби полковник ФСБ на все життя запам'ятав, що з генералом не можна так жорстоко жартувати.

35

Віталік зворохобив те, що давно дрімало всередині Діанки. Їй ще й п'ятнадцяти не виповнилось, а вона вже знала те, про що не кожна жінка здогадується.

Хлопчики пішли за хлопчиками. Спочатку їй подобалась їхня цнота і безпосередність, але вже незабаром невміння пацанів почало злити.

Діанка перекинулась на старших. Деякі сприймали її несерйозно. Мовляв, куди лізеш, целочко? За п'ятнадцять дають стільки ж! А ті, хто спробував, дивувались, звідки це в неї? Не кожна доросла жінка могла похвалитись таким умінням у сексі. Намагалися підвалити до неї ще раз, не розуміючи, що були одноразовими, – і наштотувалися на єхидність і зневагу. Це була могутня зброя, після якої хотілось триматися подалі від малолітньої стервочки.

Потім в її сексуальних утіхах наступила невеличка перерва. Діанка захопилась одним десятикласником із їхньої школи. Типовий красень, розбалуваний увагою дівчат. Ніяк не могла второпати, чому він ніяк не клює на неї. Сама стелилась перед ним. Відверто пропонувала. А потім хтось переказав їй, що пацан не хоче мати з нею справу, бо вона всім дає. Перестріла його на перерві в шкільному коридорі. Прямо запитала про це. З його мовчання й відведеного погляду зрозуміла, що казали правду. Не довго думаючи, всадила йому коліном у пах.

Десятикласник зліг у лікарню. Батька Діанки викликали до школи. Вона брехала,

що хлопець приставав до неї, мусила рятуватись. Ніби повірили. Відчувала, що всі хлопці з її школи бояться її. Дурниці! Дрогослав великий. Знайде собі ще не одного сексуального партнера. І знаходила.

Але думки Діанки кружляли все більше й більше навколо Віталіка, який зробив із неї жінку. Хотілося зайнятися з ним коханням. По-справжньому, а не як тоді, коли вона була дитиною. Ніби небагато часу минуло відтоді, але вона проминула такий розвиток, на який іншій жінці знадобилось би декілька років.

А ще їй хотілося, щоби Віталік цілував їй груди. Ніхто краще за нього не вмів цього робити. Це найбільше її збуджувало.

36

Іванні Степанівні наснився Путін. Про щось розмовляли віч-на-віч. Зранку, прокинувшись, уже не пам'ятала, про що, але вразив голубуватий блиск, який ішов з його очей. А ще здригнулася від того, що в її сні він був нормальним чоловіком, з яким можна гарно спілкуватися, хоча десь у глибині душі розуміла, що це нелюд.

Телефонувала Марина і сказала, що їй все важче витримувати пекло у чужій родині. Особливо, коли Андрійка нема поруч. Іванна Степанівна ледве стримувалась, аби не сказати доньці перебиратися до неї. Дуже хотіла щодня бачити внуків. Але не сміла цього робити, бо тоді остаточно налаштувала би сватів проти себе. Не розбиралась у політичній ситуації, але наївно думала, що Андрійко скоро повернеться додому, і тоді все налагодиться в сім'ї.

Насторожило Іванну Степанівну прохання доньки підшукати їй роботу бухгалтера в якогось порядного приватного підприємця. Казала, що нудиться на роботі, треба сидіти від дев'ятої до шостої, перебирати папери, вислуховувати пустопорожні розмови. Раніше в доньки подібних думок не було. Може, й були, але висловила їх саме зараз. Та й оце "порядний" – що би мало значити?

37

За понад тридцять років їхнього знайомства між Германсдерфером і Солнцевим склалися дивні відносини. Солнцев був антисемітом. Він і не приховував цього. Навряд чи заглиблювався в ідеологічний антисемітизм, радше все було на побутовому рівні. Найбільше Германсдерферові не подобалося, що Солнцев постійно вживає слово "жид". Через це у них періодично спалахували взаємоагресивні суперечки. Солнцев доводив, що у слові "жид" нема нічого образливого для євреїв, так їх завжди називали на Західній Україні, у вертепі теж є Жид, а не єврей, в Івана Франка "Жидівські станси", а не "Єврейські станси", у польській мові взагалі нема слова "єврей", його вигадали за Радянського Союзу, слово "юдей", яке почали сором'язливо вживати здебільшого у колі інтелігенції, теж не відповідає вповні назві. У Льоні був єдиний, але, як він вважав, залізобетонний аргумент: якщо євреї хочуть, щоби їх називали євреями, бо слово "жид" для них є зневажливим і образливим, то всі інші повинні прислухатися до цього й бути толерантними до євреїв. Суперечки продовжувалися по новому колу, коли Солнцев казав, що Германсдерфер такий же єврей, як він Папа Римський.

Але ця розбіжність між Солнцевим і Германсдерфером була дріб'язковою і

нікчемною на тлі того, що їх насправді об'єднувало. А зближував їх алкоголь. Причому і Германсдерфер, і Солнцев належали до того типу людей, які починали з п'ятдесяти грамів і пили до останнього, тобто вже не пам'ятали, що з ними відбувається, але все одно за інерцією продовжували цей процес.

Найганебнішим для Германсдерфера під час таких пиятик було те, що він у розмові з Солнцевим ставав ще більшим антисемітом, ніж той. Льоня не знав, звідки у нього на алкогольному рівні береться це печерне людиноненавистництво саме до жидів, але нічого з цим не міг зробити. І все це відбувалось не на побутовому рівні, а йшло вглиб, до ідеології. В інших п'яних компаніях Германсдерфер не дозволяв собі казати про жидів – можливо, тому, що не допивався до чортиків, як із Солнцевим. А самому Солнцеву страшенно подобались вулкани слів про ненависть до жидів, які вилітали із Германсдерфера. Для цієї okazji він навіть каламбурчик придумав, обігруючи прізвище Льоні, – "Герман здрейфив", натякаючи на те, що жид, тобто чоловік, який таким себе вважає, виступає проти жидів. Ця насмішка з його прізвища ще більше розпалювала Льюню, і зі збільшенням кількості випитого у всьому, що відбувається на білому світі, були, звичайно, винні кляті жиди, а особливо Солнцев. Солнцев реготав і плескав у долоні, коли Германсдерфер називав його жидом, а той ще більше кричав і бризкав слиною. Нарешті це починало набридати Солнцеву, бо все-таки звинувачення у жидівському корінні видавалося йому образливим, і він починав кипіти, бо ніхто, крім Германсдерфера, не відносив його до жидівського племені. Справа могла дійти і до бійки, але у змучених алкоголем Солнцева і Германсдерфера для цього вже не вистачало сил.

Приходячи наступного ранку до тями, Германсдерфер давав собі слово вже більше ніколи не пити з Солнцевим, аби не ганьбити самого себе, ображаючи євреїв, але Солнцев ніби випадково вимальовувався на горизонті – і все починалося з п'ятдесяти грамів, а закінчувалось... Ну, ви вже знаєте, чим це все закінчувалось.

Солнцев ще жодного разу не був у помешканні Германсдерфера. Льюня й не хотів його тут бачити, як і будь-кого іншого, а особливо в день свого шістдесятиліття. Але він знав, що Солнцев дуже настирний і може стерти ґудзик дзвінка, але доб'ється того, щоби йому відчинили двері. До того ж, ще вчора Льюня подумав, що добре було би на своє шістдесятиріччя випити не горілку, а правдивий закарпатський коньяк. Солнцев ніби прочитав його думки, так що Германсдерферу не залишалося нічого іншого, як відчинити двері.

38

Путін оговтувався від сну. Ніби розмовляв з якоюсь українською жінкою і пообіцяв їй незабаром припинити війну. Говорили по-українськи, і він був здивований, як легко дається йому ця чужа мова і як добре він усе розуміє.

Від цієї жіночки віяло чимось домашнім. Згадалося дитинство, хоча й не прив'язував цю розмову з жодним спогадом із минулого життя. Дитинство видавалося йому саме минулим життям, а доволі часто – й зовсім іншим життям, не пов'язаним із сьогоденням.

Але найбільше його дивувала оця обіцянка незабаром припинити війну. Причому з цією українською жіночкою він говорив щиро і думав про те, що слід справді припинити війну. Дивився їй прямо в очі, хоча зазвичай, коли розмовляв з іншими людьми, відводив погляд, бо брехав і сам вірив у свою брехню.

Деся до обіду, коли сон ще остаточно не розвіявся, почував себе незручно, ніби якийсь миролюбний чоловічок поселився у нього всередині. А потім попустило, ніби нічого й не було. Вже до вечора не пам'ятав свого сну й назавжди забув українську жіночку, якій обіцяв припинити війну.

39

Те, чого він найбільше боявся, сталося. Американець натякнув Дональду, що може організувати йому зустріч з донькою. Незабаром із Парагваю вона повертається до Москви. Ну, звісно, Москва є надто небезпечною для Дональда, він і сам це повинен розуміти, це лише наші друзі китайці могли пообіцяти йому що завгодно, аби вийти на китайнку, яка їх цікавить, хоча зрозуміло, що в Дональда нема жодних даних, де вона зараз знаходиться. При цьому американець пильно вдивлявся у нього, шукаючи підтвердження своїх слів, ніби все-таки сумнівався, чи справді Дональд не знає, де знаходиться ця клята китайнка, яка і його цікавила. Але полонений не реагував на його словесні викрутаси, і тоді американець казав, що зустріч з донькою можна організувати в Чехії чи, скажімо, Швеції. Чи Дональду більше підходить Таїланд? А як щодо Мальдівів? Чи був він у Монако? Може, в Україні?

Дональд відчував, що американець, перераховуючи різні країни, каже про це серйозно, без знущань, заодно вивчаючи його смаки, схильність до перебування в тій чи іншій державі. Комфортніше йому було би у Росії, але про це навіть не можна думати і тим більше казати американцеві. Водночас він розумів, що американець хоче, щоби сам Дональд виявив свою зацікавленість у зустрічі з донькою. Не можна ж справді постійно вдавати з себе байдужого батька?

Звісно, Дональд найменше сподівався, що йому запропонують зустрітися з донькою, хоча, бачить Бог, дуже хотів побачити її, але все ж домашня заготовка була в нього і на цей випадок. Він сказав, що не знає, як донька сприйме його нове обличчя. Іншими словами це не було "ні", хоча ще не було "так". Дональду здалося, що американець був готовий до такої чи подібної відповіді з його вуст, але зобразив на своєму обличчі задуманість, ніби переварюючи сказане полоненим. Дональду ж у цій ситуації було важливо, щоби американець не тиснув на нього, не вимагав уже негайної згоди на зустріч з донькою. Це давало йому можливість ще на декілька днів відтермінувати свою смерть.

Уже коли Дональд залишився віч-на-віч зі своїми думками, в голові вплигло слово "Парагвай". Що там робить донька? Звісно, в нього й раніше були припущення щодо роду її діяльності. Тепер залишалося лише з'ясувати, на яку розвідку вона працює. І чому про це знає американець? Деся у глибині душі Дональдові було приємно, що ось так несподівано для нього донька пішла його шляхом, тільки на більш професійному рівні. Водночас лише підсилилась тривога за її життя. Про безпеку для себе Дональд,

здається, вже перестав думати.

40

Звичайно, міський голова не забув про компромат на батька, який йому підсунули. Проте час минав, а ніхто не телефонував. Можливо, не хотіли насідати на нього у зв'язку з тим, що Соломія потрапила до психіатричної лікарні. Втім, напевно чи цим людям властиве милосердя, якщо вони вирішили використати його у своїй брудній грі. Дев'яностолітнього батька вже нема сенсу рухати. А ось попити крові синові мають нагоду.

І коли йому зателефонував невідомий, сказавши, що хоче зустрітися, міський голова зрозумів, що це саме той чоловік, який підкинув йому компромат на батька. Будь-які питання були зайвими. Незнайомець диктував умови. Сьогодні. Восьма вечора. Міський парк культури і відпочинку. Друга лавка на лівій алеї від пам'ятника Степанові Бандері.

Зв'язок перервався, а міський голова сидів у глибокій задумі ще хвилин п'ятнадцять. Мав сильне бажання зателефонувати в СБУ і про все розповісти. Але якщо ця контора затіяла небезпечну гру, то він сам себе і спалить. З іншого боку, в нього від самого початку зародилася підозра, що нинішнім юним есбеушникам не під силу ні отримати подібний компромат, ні тим більше використати такі матеріали з метою шантажу міського голови. Йому вже навіть здавалося, що він знає, хто насправді стоїть за цим всім, але навіть самому собі не міг у цьому зізнатись. Як би там не було, але тим більше не піде в СБУ, бо напевно чи в разі чого ці хлопці зможуть його захистити.

Несподівано думки перекинулись на Дзвінку. Здавалося, вже майже не думав про неї. Не міг сам собі пояснити, чому так різко порвав із закарпатською художницею. Ніби якась небезпека виходила від неї. А насправді загрози чатували в інших місцях. Компрогат на батька. Донька в лікарні.

Гвалтівник! Ось хто винен у всіх його бідах. Принаймні така думка зараз зароджувалась у його бідній голівоньці. Дрімала собі і вистрибнула, як Гриць з конопель. А за цим потягнулись й інші біди. Що було спочатку, а що потім – уже не мало жодного значення. Цей чоловік повинен відповісти за все. Але як його знайти, якщо Соломія не подала заяву до поліції? Він сам на цьому настояв. Мовляв, нічого ганьбитися й гуляти вечірнім парком.

Зателефонував начальникові Дрогославського міського відділу поліції, але той не порадував його чимось новим. Гвалтівник Соломії продовжував спокійно жити в їхньому місті.

41

Поринувши у вир військового життя, Андрій нарешті зрозумів, що це його. Цивільне життя видавалося далеким минулим, з яким його пов'язували Марина і сини. Свого часу йому подобалася тупа армійська дисципліна, тож коли йому запропонували залишитися в армії, не дуже й вагався. Але тоді до лікарні потрапила мама, довелося відмовитися від своєї затії. Коли біда була позаду, аж такої тяги до війська вже не відчував, тож він цілком віддався цивільному життю.

Майдан дещо нагадав армійські будні, а коли зустрів у Києві колишнього свого командира Букатюка, знову відчув себе у рідній стихії. Тепер вони були на "ти" і на рівних, без звань і підпорядкувань, і справді здружилися за цей час.

Коли розпочалась війна, Сашко покликав Андрія в добровольчий батальйон, але знову завадили сімейні справи. Цього разу в лікарні опинився батько. Коли він трохи оклигав, в Андрія згас войовничо-бойовий дух, хоча десь внутрішньо розумів, що ця війна без нього не обійдеться.

Коли прийшла повістка із військкомату, Андрій уже був морально готовим до того, що доведеться відмовитися від мирного життя. Звісно, усвідомлював, що буде без Марини і синів, але далі його думка не злітала. Якби в нього запитали, чому він готовий іти на війну, навряд чи зміг би дати відповідь навіть самому собі. Розмови про патріотизм чи навіть націоналізм були супротивні його внутрішньому еству. Він просто жив так, як підказували йому серце й розум, а протиріч між ними не було. Якби Андрієві сказали, що він патріот чи навіть націоналіст, особливо не сперечався б. Назвали так, то нехай і тішаться, а він знає що має робити.

42

Бездіяльність розслаблювала. Мирон рвався у бій, але складалося враження, що керівництво забуло про його існування. Після звільнення з полону американця минуло чимало часу, але ні підполковник СБУ, якого він бачив у рідному Дрогославі, ні дядя Славик, ні особливо Маруся більше не з'являлися в його житті. Звісно, він міг би дурити себе, але після тієї спеціальної операції, коли вони втерли носа ефесбешникам, все більше й більше думав про цю пацанку. Маруся запала йому в серце. Ні, звичайно, думав мало не щодня і про Лесю, але дружина тепер видавалася йому чужою - і не лише тому, що була далеко.

До свого нового імені - Артем - він уже звик. Ніби й справді батьки назвали його на честь революціонера. Але одного разу, коли він з Акакієм Акакієвичем (він же Василь Петрович) ішов на роботу, хтось викрикнув його справжнє ім'я. Щоправда, це було зроблено на російський копил: Мирон, та ще й з наголосом на першому складі. Жодним порухом тіла він не видав себе, продовжуючи йти. З'ясувалося, що кликали чоловіка, який ішов перед ними, і той озирнувся. Звичайно, було дивно зустріти когось на Донбасі з іменем Мирон, але всіляке буває. Якщо ж його перевіряли, то випробування він пройшов. Коли ж таким чином його фігура вже засвічена, то навряд чи можна саме тут продовжувати підпільну роботу.

Він сказав Акакієві Акакієвичу, що на роботу не піде і, можливо, не ночуватиме вдома. Того це мало хвилювало. Треба - то треба. Хлопці роблять свою справу. Він їм допомогти не може. Тому головне його завдання - не заважати.

За спеціальними каналами зв'язку Мирон-Артем вийшов на своїх. Залишок цього дня і ніч провів в одному з гаражів, спеціально прилаштованих на чорний день. Із запасного номеру телефону зробив дзвінок Акакієві Акакієвичу. Той сказав, що Артема ніхто не шукав ні на роботі, ні вдома. А наступного дня десь під обід в гаражі з'явився непримітний чоловічок, який вибив пальцями дріб, що мало засвідчити про

його належність до своїх. Мирон впустив його і про все розповів. Той довго думав і мовчав. Видно було, що небагатослівний, але серйозний чоловік. Нарешті промовив: "Береженого Бог береже".

З подальших його інструкцій Мирон зрозумів, що в одному з хуторів на Донеччині бойовики облаштовують концтабір, в якому планують тримати захоплених у полон бійців української армії та добровольчих батальйонів, а також місцевих мешканців, які не згодні з політикою, яку ті проводять, або й відверто показують себе українськими патріотами. Потрібно все розвідати й передати в Київ необхідну інформацію.

Все це видавалося Мирону нереальним. Двадцять перше століття – і концентраційні табори? Непримітний чоловічок зчитав інформацію з його обличчя і по-філософськи зауважив, що поки будуть війни, існуватимуть й концентраційні табори, в яких знищуватимуть своїх супротивників.

"Прощавай, Марусе", – подумав Мирон, коли непримітний чоловічок пішов.

43

У перший же день по прибуттю на полігон напилися, мов свині. Кожний мав з собою пляшку-другу оковитої, харчі, так що само по собі зрозумілим було, що треба все це спорожнити і з'їсти. Тамтешні командири виявилися поблажливими, а оскільки вечері для новоприбулих не передбачалося, відмітили приїзд по-своєму.

Над ранок страшенно боліла голова, а тут ще приїхало начальство з області. Пузатий полковник обходив стрій, вдихав алкогольний аромат і пафосно проповідував:

– Батьківщина вирвала вас із мирного життя, щоб ви захистили від ворога своїх батьків, дружин і дітей. А ми що бачимо? Подивіться на себе збоку, чи такі захисники потрібні нам нині? Вам повезло, що президент не оголосив воєнний стан, а то за законами військового часу ви були би розстріляні!

Пузатий полковник явно блефував, бризкав слиною на Андрія, бо якраз стояв навпроти нього. Андрій не мав сил і здоров'я щось заперечити йому, бо хотілося похмелитись, а не було чим. Якби промова пузатого полковника тривала довше, здавалося, він би натовк йому пику, а так все обійшлося. На щастя, той зрозумів, що з хлопцями треба жити мирно, а може, вже просто звик проголошувати пафосні промови, хоча й сам не вірив у їхню виховну перспективу. Як би там не було, але Андрій швидше зрозумів, ніж почув, що пролунав наказ розійтись, і був вдячний долі, що зможе зараз зарадити своєму здоров'ю, а не тупо стояти в строю і вислуховувати такі ж тупі промови.

44

Пиятика Германсдерфера із Солнцевим йшла за звичним сценарієм. Звичайно, пляшки правдивого закарпатського коньяку, з якою Солнцев з'явився на шістдесятиріччя Германсдерфера, їм не вистачило, і Лёня витягнув зі своїх схронів сховану до кращих часів пляшчину п'ятдесятип'яти— чи навіть шістдесятиградусної самогонки. Германсдерфер-молодший ще пам'ятав крики батька, якому не подобалася п'яна компанія, а найбільше, мабуть, те, що йому забули дати поснідати. Сігма вила йому в тон, і Лёня зачинив її у ванній кімнаті. Німецька вівчарка, ображена, декілька

разів гавкнула, потім трішки повила і замовкла.

Суперечка між Германсдерфером і Солнцевим теж була прогнозованою. Це був вищий пілотаж, коли ніхто нічого не пам'ятав. Усе звелось до того, що Солнцев заспокоював антисеміта Германсдерфера і запевняв його, що євреї не такі вже й погані люди.

Здається, Солнцев збігав у магазин ще за однією пляшкою, яку вони не допили, бо коли Льоня ближче до вечора прокинувся, побачив її на столі. Він випустив Сігму із ванної кімнати, бо та дряпала кігтями, а потім згадав, що у нього є ще й батько. Германсдерфер заглянув до нього в кімнату. На обличчя старого важко було дивитися: одне око підбите, верхня губа розпухла. Найперше Льоня подумав, що Солнцев побив його батька, але коли ближче приступив до нього, той послав його триповерховим відбірним татаро-монгольським матом. Все ж Льоня кинувся до холодильника і приніс лід, хотів прикласти його до ока і губи, але батько з силою відштовхнув його. Старий Германсдерфер кричав, що ніколи не думав дожити до того часу, коли рідний син битиме його.

Льоня пішов у вітальню. Йому стало страшно. Яків, старший брат, який переселився до Польщі, сказав, що надсилатиме гроші доти, доки Льоня пристойно поводитиметься з батьком. Тоді він цих слів не прийняв близько до серця, а тепер зрозумів, що досить батькового слова – і кошти закінчатся в один прекрасний день.

Сігма підійшла до Льоні й поклала йому голову на коліна. Мабуть, це була єдина жива істота на планеті Земля, яка розуміла, що йому зараз важко.

45

Міський голова нічого не розумів. Спочатку йому тицяють під ніс компромат на батька, показуючи яким негідником той був, працюючи на енкаведистів-кагебістів, потім дають конверт, у якому десять тисяч доларів ("Це вам на дрібні витрати", – сказав незнайомиць, з яким він зустрівся у парку Степана Бандери), та ще й обіцяють знайти гвалтівника, який збезчестив його доньку.

Цього чоловіка він ніколи раніше не бачив. Зовнішність не запам'ятовувалась. Зустрів би його в натовпі, навряд чи впізнав. Має років сорок, не більше. Ввічливий. Холодний потойбічний погляд, який проймає до кісток. Такий уб'є і навіть не скривиться. Що ще? Ага, акцент! Так розмовляють українською люди, рідною для яких є російська мова. Міський голова зауважив це ще тоді, коли незнайомиць розмовляв з ним по телефону.

Що насправді хочуть від нього ці люди? Сумнівів бути не могло: чоловік діє не один. За ним хтось стоїть, могутній і всесильний. Організація, яка розкинула щупальця по всьому світу. Замість того щоби шантажувати його компроматом на батька, дають десять тисяч доларів на дрібні витрати й обіцяють допомогти в розшуку гвалтівника Соломії.

Та зустріч була недовгою. Здається, міський голова не встиг вимовити жодного слова. Незнайомиць, сказавши все необхідне й передавши йому конверт із грішми, різко підвівся з лавки. "Я дам про себе чути", – це вже коли швидко пішов у темін

парку, не озираючись. Міський голова подумав, що блискавичність зустрічі викликана тим, що у ньому ще не зовсім були впевнені, адже міг привести когось за собою. Чи цьому чоловікові було досить того, що міський голова без зайвих слів узяв гроші? Мовляв, усе зрозуміло, нема про що більше говорити. Виходить, що компрометуючі матеріали на батька – це лише допоміжний засіб впливу на нього, а насправді від нього вимагатимуть більшого і ще й платитимуть за це?

Зашморг усе міцніше обвивав йому шию. Найцікавіше, що виходу із ситуації не було, який би крок не зробив чи камінчиком сидів на місці. "Я дам про себе чути". Напруга зростала. Нічого доброго вже не буде. Такий присуд приречено виніс сам собі міський голова.

46

Здавалося, час зупинився. Було нудно й не хотілося жити. Батько Андрія сидів удома один і дивився у вікно. Весь час зиркав на годинник. Коли прийдуть внуки із дитсадочка, таки веселіше.

Думав про сина. Мабуть, ніколи би нікому не зізнався, що переживає за нього. Але знав також, що з малим нічого не станеться. Й досі називав його малим, хоча той переріс батька на дві голови.

Ще здалеку побачив дружину, яка йшла з магазину. Хотів їсти. Але поки прийде додому, зі всіма сусідками переговорить. Так і сталося. Спочатку сміявся сам до себе, бо добре знав дружину, але коли зрозумів, що дружина сьогодні особливо довго розмовляє, забувши про голодного чоловіка, став плюватися. Ходив по кімнатах і плював на стіни.

Коли несподівано увійшла дружина і побачила це, покрутила пальцем біля скроні.

47

Путін не любив своїх днів народження. Це нагадувало йому про те, що прожито ще один черговий рік, який наближає його до смерті. Особливо він не любив подарунків. Здавалось, у людей геть чисто відсутній смак, коли вони несуть йому щось дороге і непотрібне. Наприклад, пістолет із чистого золота. Як з нього стріляти? Або оригінал картини відомого художника за декілька мільйонів доларів. Мабуть, Гітлер малював краще. Він не кохається в цьому, не любить образотворчого мистецтва. Життя – це рух, а не застигле мальовидло. Краще б скинулись усі разом і подарували йому безсмертя.

Шістдесят другий його день народження мав би стати символічним, бо цей рік ознаменувався початком повернення земель до Росії. Крим – це, звичайно, важливо, але ще дуже далеко до того, що він задумав. Якби США й Європа були мудрішими, вони б віддали йому не лише Донбас, а й усю Україну. І їм земель у світі вистачить. Нічого, він терплячий. "Не мытьём, так катаньем". Ще попросять, щоби взяв Україну під своє крильце, і Польщу з прибалтійськими республіками підкинуть.

Але сьогодні йому, здається, підготували подарунок із подарунків. Начальник особистої охорони доповів, що впіймано харківського футбольного фаната, який придумав гасло "Путін – хуйло!". Якщо Володимир Володимирович хоче, його доставлять до нього. Чи хотів він? Він мріяв виколоти йому очі, видерти серце з грудей,

вирізати печінку, засмажити і з'їсти її. Чоловіча печінка з оливковим маслом – такий делікатес можуть дозволити собі лише декілька людей на планеті Земля. Ага, зверху обов'язково має бути скибочка лимону.

Коли через декілька годин до нього привели нещасного, він уже й забув про цього фаната. Чи тішив себе тим, що перестав думати про нього, розв'язуючи глобальні світові проблеми? Коли глянув на хлопчину, то пригадав себе, молодого. Майже такий же зріст і приречений погляд загнаного у безвихідь вовка. Пацан, уздрівши Путіна, перелякався. Звісно, йому казали, що зараз він постане перед живим Богом на землі, але все це видавалося нереальним, потойбічним.

Як учили, привітав його з днем народження і побажав міцного здоров'я. Путін чемно і скромно подякував.

Розмова не клеїлась. Однотипні відповіді на запитання Путіна: "так" чи "ні". І лише коли запитали в нього, чи хоче жити, спромігся мало не на ціле речення: мовляв, хто ж не хоче. Путін розсміявся, за ним – усі присутні. Не витримав і юнак. Мабуть, вперше повірив, що житиме. Йому сказали, аби брав на себе відповідальність, ніби це він придумав гасло "Путін – хуйло!". Якщо виконуватиме все, що йому скаже Путін, – житиме.

Путін різко обірвав сміх, ніби йому перехопило подих. Навчені підлеглі зорієнтувались вчасно і теж перестали сміятись. Товстенький генеральчик на якусь мить запізнівся. Всі подивилися на нього, як на приреченого.

Запала гнітюча тиша. Футбольний фанат чув як б'ється його серце. Путін запропонував викрикнути йому це гасло. Хлопець завагався і подивився на старшого, який останнім напучував його перед візитом до Путіна. Той кивнув головою: мовляв, роби, що кажуть.

– Путін – хуйло, – тихо сказав футбольний фанат, опустивши голову.

– Не вірю! – крикнув Путін. – Хіба так на стадіоні скандував?

Футбольний фанат подивився на нього. Його вразив блиск очей Путіна. З них ішов неземний смертельний холод, ніби сам Диявол спустився на землю. Але одночасно ця космічна енергія не лише поглинала його, а й додавала нелюдських сил.

– Путін – хуйло! – вже сміливіше вигукнув футбольний фанат і сам здивувався своїй хоробрості й нахабності.

Неземна смертельна космічна сила, яка пломеніла з очей Путіна, затягнула його у свій потік, і він раз у раз все голосніше вигукував:

– Путін – хуйло! Путін – хуйло!! Путін – хуйло!!!

У своєму запалі футбольний фанат навіть не помітив, що Путін блискавично вихопив пістолет у найближчого до себе охоронця і всадив хлопцеві кулю в рот. Останнє "хуйло" не встигло пробити собі дорогу до світла.

Путін був задоволений подарунком. Звичайно, він розумів, що ефесбешники – ще ті вигадники. Навряд чи цей хлопчина був автором гасла "Путін – хуйло!". Але задоволення він отримав незвичайне. Знають, чортяки, як дарувати йому радість.

Ще би хтось подарував безсмертя.

У командирському кабінеті було напрочуд затишно і пахло по-домашньому. Пузатий полковник виявився не таким агресивним, як здавалося, а після третьої чарки став, мов батько рідний. Коли ж йому натякнули, що тут є одна молодиця, яка може задовольнити будь-які його бажання, спочатку насупився, і думали, що попередній запас довіри втрачено назавжди. Але так завжди бувало, якщо пузатий полковник приймав правильне рішення. Коли він усміхнувся, стало зрозуміло, що попередній запас довіри не лише не втрачено, а й поповнено цінними бонусами, на які вже ніхто не сподівався.

Втім, пузатий полковник явно переоцінив свої сили, бо коли п'ятика пішла по другому колу, він уже пив без закуски в очікуванні приємної нічної забави, але все закінчилося тим, що його фактично кудись несли, а він і не чинив спротиву, бо страшенно хотів спати, і був би навіть вдячний, якби його кинули ось тут, під кущем.

Здається, нічого не змінилось у житті Річарда Блейка після повернення із полону. Його тричі викликали на допити в одне престижне відомство, задаючи майже одні й ті ж запитання щодо перебування на Донбасі. Блейку нічого було вигадувати. Він розповідав усе як було. Низка випадковостей, неузгодженість у діях українських спецслужб і американського посольства призвели до того, що він потрапив у полон до бойовиків. Йому не розповіли, хто його насправді визволив, один з тих чоловіків непогано розмовляв англійською, українська влада відразу ж відправила його до США, причому посольство, здається, не заперечувало.

Після цього його залишили у спокої, й Річард повернувся до своєї звичної роботи шостого аналітика Центру стратегічних досліджень. Його амбіції назавжди були поховані в одному з підвалів Донецька, так що він уже не прагнув просування по службі, як раніше. Зрештою, й так було зрозуміло, що це відрядження абсолютно нічого не додало до його аналітичних здібностей і розуміння того, що ж насправді відбувається в Україні.

Кіт Смоллі, який свого часу прилучився до створення Річардом Блейком знаменитої аналітичної записки про початок кінця Путіна, стримано сприйняв його повернення додому. Білосніжний красень з різнокольоровими очима турецької породи ван, здавалося, взагалі не помітив його відсутності.

Мама зауважила, що після відрядження її син приїхав із пасмом сивого волосся. Коли Річард Блейк дивився на себе в дзеркало, то не бачив його, бо сивина була на потилиці.

Як і раніше, він щодня думав про Вікторію Юджин, але тепер йому здавалося, що він точно бачив її в полоні бойовиків у Донецьку.

Левко працював секретарем сільської ради. Щоразу, вибираючись по роботі до Дрогослава, мріяв зустріти Соломію. Картав себе за те, що не набрався сміливості й не попросив у неї номера телефону. Софійка під'юджувала його: "Дати номер? Дати

номер?". Але він був гордий. Міг би взнати, коли Софійка спала. Тягнуло взяти її телефон і переписати номер Соломії. Але ж це буде нечесно. Та й сама Соломія, якби хотіла, попросила би в Софійки його номер і зателефонувала. А так доводилося мучитися й чекати на кращі часи.

Цього разу він мав побувати в земельному відділі, районній раді й банку. Вибрався пізно, бо голові сільради зранку треба було підготувати якісь папери. А тут ще не доступишся до начальства, черги всюди. Коли впорався, була вже третя година. Ноги самі несли його до філологічного факультету, де навчалася Соломія. Розумів, що пізно. Пари, мабуть, закінчились. А раптом? Раптом випадково побачить її і скаже, що теж випадково пробігав мимо, бо ж у нього стільки роботи... Але Соломії не було. Не наважився зайти всередину. Кого шукатиме? Соломію? Навіть прізвища її не знає. Та й що йому скажуть? Пари закінчились, дівчина вже давно пішла додому. А де її будинок? Покрутився би там. Може, побачила б його із вікна, вибігла. Та де той будинок шукати?

Змучений, голодний і злий сам на себе підвівся з лавки біля філфаку і пішов. Нічого, поталанить іншим разом. Ще цього тижня мав знову їхати в Дрогослав на якусь нараду. Тоді й часу матиме більше.

Не ступив і декількох кроків, коли побачив Соломію. Але серце Левкові, здавалося, зупинилося на місці. Соломія була на протилежному боці, через дорогу. Поруч з нею йшов високий хлопець. Вони про щось жваво говорили і сміялись. Хлопець обійняв Соломію, ніби хотів її поцілувати. Вона відскочила від нього, але продовжувала сміятись. Пішли далі, не звертаючи уваги на людей. Щасливі...

Тепер Левко зрозумів усе. Соломія має кавалера. Навіщо їй такий старий, як він?

Може, це й на краще. Принаймні знає, на чому стоїть. Тепер їздитиме до Дрогослава лише по справах. Забуде дорогу до філологічного факультету.

Закусив губу і широкими кроками пішов на автобусну зупинку.

51

Андрій таки знайшов те, що шукав. Поки їхні командири пили з обласним начальством, новоприбулі вешталися по полігону, не знаючи чим зайнятись. Правда, спочатку ними захотів покомандувати якийсь прапорщик, але він швидко заспокоївся, коли його десь покликали, бо на горизонті замаячила пляшка оковитої.

Біля медпункту було порожньо, і Андрій опинився в потрібний час і в потрібному місці. Двері відчинились – і на нього глянули нахабні зелені очі рудаки. Жіночці було вже під сорок, але фігурку мала яку треба.

– Боець, вільний? – запитала вона грайливо, але тоном старшого за званням.

– Так, – несміливо відповів Андрій, озираючись навкруги. Товариші були трохи далі, так що питання стосувалося його, а не когось іншого.

– То заходь! – безапеляційно сказала рудака, а її зелені очі зловісно блиснули. – Допоможеш!

Звісно, в Андрія не було вибору. З'ясувалося, що треба закрутити лампочку замість тієї, що згоріла. Рудака була невисокою, тому Андрій вчасно потрапив у поле її зору. Вона поставила табуретку, постелила на неї газету, і Андрій дотягнувся руками, аби

викрутити лампочку. Мимохіть їхні руки торкнулися, коли рудава передавала йому нову лампочку, й Андрієві здалося, що вона спеціально стиснула йому мізинець, хоча це могла бути випадковість.

Коли справа була зроблена, рудава простягнула йому руку:

– Марина!

Щось кольнуло йому в серці. Він дивився на неї згори, а зелені очі проникали в душу.

– Боець, маєш ім'я? – запитала рудава весело, бавлячись його пальцями.

– Андрій, – сказав він і думав, що всміхнувся.

Потім усе було наче в тумані. Марина-рудава налила йому спирту, і поки він смакував, змайструвала великий бутерброд з ковбасою і сиром. Він їв, а вона замріяно дивилася на нього.

Ідилія швидко закінчилась. Зеленоока рудава когось побачила у вікні й заметушилась.

– Андрію, зайдеш колись потім.

Вона мало не виштовхала його в плечі. Він нічого не розумів, а вже перед ним виріс широкоплечий капітан. Андрій на собі відчув, що таке погляд ненависті.

52

Ярослав Солнцев зробив одну дуже велику помилку. Якщо пірнути глибше в його життя, то таких великих і дрібних помилок було, звичайно, набагато більше, але про них принаймні знав лише він, а в тій великій помилці публічно зізнався, про що потім жалкував.

Він уже точно не знав, чи це був 1989 або 1990 рік. Національно-визвольні змагання набирали обертів. Заговорили про те, що стануть за шкірку витягувати на сонечко сексотів, які працювали на КГБ. На мітингах з'являлися такі люди, які привселюдно каялись. Мовляв, лихий поплутав, але тепер вони все усвідомили й вірою і правдою служитимуть неньці-Україні. Солнцев боявся, що коли оприлюднять список стукачів, які працювали на КГБ, вигулькне і його святе і світле ім'я. Це означатиме, що перед ним назавжди зачинять браму в світле майбутнє. Принаймні такі погляди були в нього тоді. Водночас він бачив, що люди, які покаюлись, продовжували собі спокійно працювати в "Просвіті" чи Народному Русі України. На початках певне відчуження було, але нічого, жити можна.

І ось на одному велелюдному віче в Дрогославі Солнцев наважився підійти до ведучого і сказав йому, що хоче привселюдно покаятись, бо теж був стукачем і працював на КГБ. Жодного здивування з боку організаторів мітингу не було. Йому відразу надали слово. Солнцев уже й не пам'ятав, що мовив, але зрозумів, що даремно напередодні провів безсонну ніч, бо із заготовленої з великими труднощами промови навряд чи зміг використати бодай одне речення.

Коли він виступив, почулися поодинокі викрики: "Ганьба!", але на його захист став один із керівників місцевого осередку Народного Руху України, який сказав, що багато людей помилялись, їх залякували кагебісти, але тепер ці люди знайшли в собі

мужність, щоб рішуче порвати з минулим. Солнцева це зовсім не стосувалося. Він не помилився, а свідомо пішов на співпрацю з КГБ. Його ніхто не залякував. Мужності, щоб порвати з минулим, теж не треба було, бо коли почалися національно-визвольні змагання, ніхто із КГБ йому не телефонував, інформації від нього не потребував, а він сам ініціативи не виявляв.

Після того як один із керівників місцевого осередку Народного Руху України зробив Солнцева мало не жертвою комуністичного режиму, з натовпу пролунали слабенькі оплески. Здавалося, про Солнцева відразу забули, хоча він відчував на собі погляди людей, які впізнавали його. Хтось відвертався, а хтось плескав по плечі, говорячи: "Молодець!". Проте за якийсь тиждень-другий ніхто не нагадував Солнцеву про його колишнє стукацтво. А він сам картав себе за те, що зробив поспішний крок, бо з'ясувалося, що нова демократична влада не наважилася розкрити списки сексотів, які працювали на КГБ. Подейкували, що аргумент був один: якби ці списки оприлюднили, в Україні могла розпочатися громадянська війна. Ті, хто працював у нових демократичних органах, політичних партіях і громадських організаціях, зітхнули з полегшенням, бо багато з них, якщо не абсолютна більшість, були в тих списках. І лише такі, як Солнцев, кусали собі лікті: який дідько змусив їх засвітитися?

53

Зеленоока рудавка Марина не йшла йому з голови. Спирт грів душу, а серце хотіло більшого, тоді як мозок дрімав.

Хлопці десь знайшли пляшку горілки й кликали Андрія до себе, але він сказав, що більше не хоче пити. Справді, в цивільному житті ніколи не пив два дні поспіль, лише зранку похмелявся. Але тут ще був особливий привід: Марина сказала, аби він прийшов, і Андрій сприйняв це як наказ.

Несподівано, ніби з-під землі, виріс широкоплечий капітан. Вони довго змагалися між собою поглядами, аж поки Андрій не почув:

- Побачу за метр біля Марини - уб'ю.

- Ти такий грозний? - несподівано випалив Андрій.

Той, мабуть, не очікував зустрічної атаки і навіть відступив на крок. Оговтавшись, хотів ударити Андрія, але не на того напав. Андрій виріс на вуличних бійках, а тому міг себе захистити. Широкоплечий капітан це зрозумів доволі швидко. Важко дихаючи, він сказав Андрію:

- Я тебе попередив.

- Ну-ну, - криво усміхнувся Андрій. Він не мав бажання битися з широкоплечим капітаном, бо не знати ще, як все може обернутись. Андрій раптом подумав, що поїде з капітаном на фронт, а той пошле його на вірну смерть.

Широкоплечий капітан не мав наміру визнавати поразку, а тому пішов геть з виглядом переможця.

В Андрія відпала охота йти до зеленоокої рудавки Марини. Він приєднався до п'яної кампанії, і йому теж щось перепало.

54

Війна – це бізнес. Чим довше триватиме війна, тим потужніше розвиватиметься бізнес. На теоретичному рівні він прекрасно розумів це ще задовго до свого президентства, хоча не думав, що доведеться цим займатись у практичній площині. Його обіцянка закінчити війну впродовж трьох днів, як тільки він стане президентом, не була лише пустопорожньою цяцячкою популіста, хоча нею теж, але він розумів усі складнощі й ризики. Тепер же, коли був утягнений у вир війни й усвідомлював усі її приховані важелі й механізми, його все більше захоплював азарт бізнесмена. Назовні це подавалось як дипломатичні ініціативи українського президента, але насправді бізнесовий дух ніколи із нього не вивірювався. В умовах вовчої конкуренції не можна чесно стати мільярдером чи хоча би мільйонером – навіть у Сполучених Штатах Америки чи Європі, не те що в Україні. Чим нахабніше ти порушуєш закони і всім очевиднішою стає твоя непотоплюваність, неспроможність інших зупинити тебе, а то й посадити за ґрати, що було би справедливим, тим рішучіше ти розштовхуєш ліктями потенційних конкурентів, намагаючись досягти вершини Олімпу. Президентство стало для нього таким же бізнес-проектом, як і попередня діяльність, але на політичному рівні. Війна у цьому бізнес-проекті на тлі згасання власне економічних потенціалів зайняла центральне місце.

Зрештою, нічого несподіваного для нього у цьому не було. Він вкладав у справу насамперед свою життєву енергію і хист, а вже потім гроші, зв'язки, користуючись службовим становищем, і вимагав повної віддачі. Тому само собою зрозумілим було, що повинен мати не лише моральну, але насамперед матеріальну зацікавленість. Проблема полягала в тому, що всі ці грошові потоки треба було скерувати в одне, йому потрібне, русло. З'ясувалося, що зробити це важче, ніж за мирного життя, коли він ще не був президентом. Але ж ніхто й не казав, що буде легше, коли він ув'язувався в цю справу. Звісно, багато чого він не знав і навіть не здогадувався, що можуть виникнути аж такі проблеми. Часто ловив себе на думці, що якби це було відоме йому раніше, ніколи б не боровся за українське президентство, а тихо-мирно займався б своєю попередньою справою – можливо, не так успішно, як раніше, але на його вік вистачило б.

Найбільшою проблемою усіх політиків, і не лише українських, є те, що вони брешуть самі собі й вірять у власну брехню. Попередній життєвий досвід нічому їх не вчить, і будь-який їхній проект приречений на крах, але вони вміють так усе облаштувати, що залишають позаду себе зруйноване і втілюють у життя новий проект. Добре, якби мова йшла лише про бізнесові структури й господарське життя, коли перестають працювати підприємства, а люди залишаються без засобів до існування. Але коли це все переноситься на політичну площину, з тими ж помилками і приреченістю невдахи, – мова йде про зменшення геополітичної ролі держави, а то й узагалі про її зникнення з мапи світу.

Інтуїтивно такі господарники-політики тягнуться до Бога, шукаючи захисту насамперед своїм фінансовим інтересам. До справжньої віри тут далеченько, а участь у релігійних обрядах і пожертвування не можуть її замінити. Віра повинна приносити

людині насамперед душевний спокій, а цього у господарників-політиків, які так і залишились економічними нікчемами, не набувши політичної моралі, ніколи нема і бути не може. Їм завжди не вистачає часу і в них відсутнє бажання побути з самим собою, тобто з Богом, що одне і те ж. Вони живуть за власними законами, намагаючись підпорядкувати їм буття, але час і простір завжди ставлять цих людей на те місце, яке відвела історія, – часто несправедливе і незрозуміле з людської точки зору.

55

Соломія й не думала, що все вирішиться у такий чудесний спосіб. Після того як в її серці з'явився Левко, вона вже майже не думала про нареченого. Раніше готувала цілі промови, якщо випадково зустрінеться з ним, а тепер все відпало саме по собі. І коли справді випадково зустріла нареченого, не перелякалась, а, навпаки, сама підбігла до нього. Далеко позаду вже була образа на нього, чому не відвідав її у психіатричній лікарні, чому не зателефонував, коли вона вже була вдома.

Їй здалося, що наречений теж зрадив зустрічі з нею. Щоправда, дивився насторожено. Соломія вже звикла до подібних поглядів. Люди думають, що коли хтось побував у психіатричній лікарні, то вже неповноцінний. Її ж вилікували, так що вона така сама, як вони.

Говорили про все – а, значить, ні про що. З нареченим було добре, весело. І все ж коли він її обійняв і захотів поцілувати, відсахнулась від нього. Сказала: "Давай залишимося друзями". Вийшло все просто, природно, ніби й мало бути саме так. Здається, і наречений радо пристав на цю пропозицію. Друзями – то й друзями. Гора звалилася йому з плечей. Тепер не треба відбріхуватися, щось придумувати, чому не провідав Соломію у психіатричній лікарні, чому не зателефонував, коли вона вийшла звідти.

Ось як усе добре вийшло. Наречений тепер її друг. І нема нареченого. Є Левко. Тепер він наречений? Ні, не поспішатиме.

Думала про Левка. Здається, він розчинився у кожній клітиночці її тіла. Треба все-таки попросити у Софійки його номер телефону. Бо теперішні хлопці – як телята. Треба їм пастуха. Самі не виявляють ініціативи. З цією щасливою думкою побігла додому.

56

І сниться Андрієві сон. Ніби він піднімається по драбині, що прилаштована до висотної будівлі. Знизу в нього стріляють, і кулі, мов джмелі, пролітають мимо. Андрій боїться глянути вниз, але йому здається, що ця драбина ніколи не закінчиться. Нарешті він дивиться догори і бачить, що драбина видовжується і впирається мало не в небо, а разом з цим ростуть дивовижним чином поверхи будівлі, ніби невідомі робітники в скаженому темпі нарощують приміщення.

Терпнуть руки і ноги, але Андрій уперто лізе догори, бо знає, що коли опуститься вниз, його неодмінно уб'ють. Але й до неба ще далеко, хоча він бачить, як пролітають грайливі хмарки.

В його вухах лунає мелодія забутого танго. Він навіть чує його запах. Це щось особливе, ні на що не подібне, але неодмінно божественне, яке на землі не знайдеш.

Андрієві здається, що він танцює з Мариною. Десь на рівні підсвідомості розуміє, що не може танцювати, бо тоді треба розчепити руки, аби обійняти дружину, але ж він неодмінно впаде донизу і розіб'ється.

Мелодія танго лунає все гучніше і гучніше. Андрій бачить, що навпроти – зеленоока рудавка. Вона сміється до нього й кличе за собою. Він робить декілька кроків, але сила волі зупиняє його, бо впаде вниз і розіб'ється.

Мелодія забутого танго лине догори, до самих хмар, і десь там губиться.

Андрій прокидається і ще довго думає, що з ним і де він знаходиться. Немилосердно хочеться пити. Коли розуміє, що він у казармі на полігоні, йде до відра з водою, що стоїть біля входу. Набирає повну кварту і жадібно п'є. Вода тепла і неприємна на смак, але це все ж краще, ніж відчувати спрагу.

Бійці сплять, і кожний бачить свій сон. Андрій знову лягає, але ще довго не може заснути.

Коли ж нарешті засинає, йому знову сниться той самий перерваний сон. Лунає мелодія забутого танго, й Андрій уперто лізе догори. Внизу не чути пострілів, кулі навколо нього вже давно не літають, і він думає, що можна повернутися назад. І тільки про це подумав, як важка і гаряча куля впилася йому в руку. Стало боляче, і Андрій відчув запах крові. Він ще не розуміє, що то його власна кров.

Приходить думка потрапити з драбини через вікно на одному з поверхів. Він намагається дотягнутися ногою, але відстань занадто велика, аби зробити це. Можна розхитатись ногами, тримаючись руками за драбину, і Андрій хоче це зробити. Здавалося, що він ось-ось розіб'є вікно, але відчуває, як руки розмикаються, і Андрій у вільному польоті падає на землю. Несамовитий крик лунає в казармі, але хлопці занадто багато випили, аби пробудитись.

57

Здавалося, полковник ФСБ забув про Петю Онищенка. Відтоді, коли запропонував йому стати стукачем, більше не викликав до себе. Не можна було ні з ким поділитися своєю бідою, і це ще більше гнітило бранця, ніж усвідомлення того, що повинен стати стукачем, якщо хоче зберегти життя дружині й синові. Ніби зійшовся з декількома нещасними, як він сам, але далі розмов на загальні теми й скупі інформації про родини справа не йшла. За логікою речей, ув'язнення мало би об'єднувати їх, але тут кожний був сам по собі, боячись за власне життя. Їхня опозиційність до влади – десь на кухні чи у Фейсбуці – в таборі виявилась крихкою й нікому не потрібною. Найбільше їх гнітило те, що повернення назад уже ніколи не буде, і навіть якби влада була впевнена у них на всі сто відсотків, що свою опозиційність вони засунуть в одне місце, все одно дорога до звичного життя для них була зачинена. Людина – мерзенна істота, вона пристосовується до існування в будь-яких умовах, хоча народжена Богом, щоби літати. І мова не лише про фізичне існування, а насамперед про моральні принципи, які вимирають, мов мамонти чи динозаври, якщо людину поставили не в комфортні, м'яко кажучи, умови.

Петя Онищенко вважав себе сильним духом, але, перебуваючи серед подібних

істот, відчував з кожним днем, як слабшає його внутрішній опір. А після розмови з полковником ФСБ втеча з концтабору, про що він палко так недавно мріяв, узагалі виглядала безнадійною справою – не з огляду на те, що цього не можна зробити, а тому, що боявся за життя дружини і сина.

Коли стало зрозуміло, що Путін ні на свій день народження, ні принаймні до кінця 2014 року не прибуде на "Об'єкт № 17", полковник ФСБ згадав про Петю Онищенка і йому подібних. Точніше, про них він ніколи й не забував, але тепер настав найвищий час перетворювати їх на справжніх стукачів. А якщо нема загрози, що хтось може втекти з режимного об'єкту і вільний час вимірюється двадцятьма чотирма годинами на добу, то треба чимось зайняти себе і підлеглих. Кращого, ніж створення системи стукачів усередині табору, і не придумаєш. Наразі у списку полковника ФСБ було дванадцятьох осіб, яких він іронічно називав апостолами, маючи намір найближчим часом обробити їх і долучити до сонму тих, хто вже працював на нього. Петя Онищенко у цьому списку мав перший номер.

Оскільки в Москві лише в загальних рисах знали про плани полковника ФСБ у створенні регулярної мережі стукачів, то вирішили, що на це у нього піде мізерна кількість його дорогоцінного часу. Тому й вирішили підкинути йому свіжу роботу. Коли прийшла директива про створення на "Об'єкті № 17" лабораторії з вивчення можливостей прочитання думок у людей, полковник ФСБ спочатку вжив триповерховий татаро-монгольський мат, а потім обережно подумав, що в Кремлі зійшли з розуму. Обережно, бо, може, подібний апарат із вловлювання думок уже створено і його крамольна думка стане надбанням тих, хто вкоротить йому віку.

58

Батько Андрія сьогодні був нестерпний. П'яний, чіплявся до кожної дрібнички. Від гріха подалі дружина пішла до сусідки, сподіваючись, що старий втихомириться і засне.

Петрик і Павлик бавились довго. Марина переживала, що закінчиться вода і не вдасться покупатись. Останнім часом у Дрогославі все частіше виникали проблеми з водопостачанням, а про дотримання графіку подачі води вже ніхто й не заїкався.

Нарешті вдалося заколисати малих, і Марина пішла у ванну. Напір води був слабеньким, але ще можна було прийняти душ. Марина розмірилась і думала про інтим з Андрієм. Нині минуло два тижні, як він на полігоні.

Вийшла і прислухалась, що робить свекор. Ніби затих у себе. Марина сіла перед дзеркалом і розчісувала волосся. Вона дивилася на себе й розуміла, що марно пропадає її краса. Минуло лише два тижні без Андрія, а вже помітила зморшки біля очей і в кутиках губ. Поки Андрій прийде з війни, вона зістаріється, а він не захоче мати з нею жодних справ. Усміхнулася сама до себе, бо знала, що Андрійко не такий. Він її кохає й прийме будь-якою, навіть некрасивою і старою.

Та й що це вона наговорює на себе! Вона ще молода, а їхнє щастя з Андрійком – попереду! Груди залишили свою пружність, фігурка – мрія поета, ноги ростуть від вух, а ще волосся спадає до пояса. Спробуй пошукати таку красуню!

Про щось замислилась, заплющивши очі... Їй здалося, що це Андрійко ззаду

обіймає її й виціловує. Минуло ще декілька миттєвостей, аж поки зрозуміла, що це п'яний свекор усерйоз взявся за неї. Де й сили взялись, аби відштовхнути його. Той упав і, сидячи, став, мов маятник, кивати головою вліво-вправо, ехидно усміхаючись, не зводячи погляду з невістки.

59

Надійка відчувала, що чоловік їй зраджує. Знати напевне цього не могла, не застукала ж чоловіка на гарячому. В неї були знайомі, які стежили за своїми чоловіками. Інколи їм вдавалося вирахувати ту чи іншу коханку – і вони ділилися з подругами всіма подробицями. Надійка вважала це принизливим. Вона б ніколи цього собі не дозволила. Навіть якби намалювалася якась коханка – вголос би про це не казала. Але, як і кожна жінка, звісно, відчувала, що коханки в чоловіка все-таки є. На це вказували особливий запах чужої жінки, який він інколи приносив з собою додому, незвична поведінка під час закоханості до іншої, менша сексуальна активність з його боку до неї або взагалі відсутність такої у цей період. Здавалося, чоловік уже ніколи не виступить ініціатором статевого акту. Тепер це так називалось. А раніше вони займалися коханням. Звичайно, Надійці було образливо, але вона ніколи не скаржилась на долю: бачили очі, що купували.

Вона одружилася з Андрієм Чернюком, щойно закінчивши школу. Йому було тоді сорок три, він мав позаду два шлюби і двох синів від різних дружин. Ще коли Надійка навчалась у школі, особливо Андрієм Чернюком захоплювався її батько. Казав, що такого сміливого журналіста, який нічого не боїться і критикує у своїх статтях сильних світу цього, він ще не бачив. Потім тато, який був лише на рік молодшим за Андрія, мало не зі сльозами на очах почав вмовляти її не виходити заміж за Чернюка.

Для неї це було кохання з першого погляду. Точніше, з першого подиху. Якось Андрій Васильович, як вона його тоді називала, був у них в гостях і нахилився над нею, коли вона сиділа за столом і писала уроки. Ось тоді вона й відчула його подих на своїх оголених плечах. Їй дуже хотілося притулитися до нього. Здавалося, що він зараз поцілує її в плечі – і це було би блаженством, якого світ не знав. Але тоді вони лише переглянулись і усміхнулись, зрозумівши бажання одне одного. Пізніше Андрій Васильович розповідав, що його звабили її груди, і він вчасно відійшов від столу, бо відчув, що піднімається пеніс. Вона сміялась. Вони часто таємно зустрічались. Надійці було дуже добре з ним. Андрій розповідав їй, що мав декілька десятків жінок. Вона ніяк не могла уявити цю цифру. Як це – декілька десятків? Ну, одна, дві, нехай десять. Але декілька десятків? Невже і в неї буде декілька десятків чоловіків, коли доживе до його віку? Саме тоді їй захотілося вийти за нього заміж. Надійка була наївною, бо вірила, що після цього в Андрія вже не буде жодної жінки, крім неї, а їй самій навіть не захочеться думати про інших чоловіків.

Ні, вона не вважала себе дурепою, але одного ніяк не могла зрозуміти. У свої сорок три він був привабливим чоловіком, як кажуть, у розквіті сил, тому й не дивно, що міг мати багато жінок. Але зараз йому п'ятдесят чотири, а жінки продовжують липнути до нього, і вона це бачить, причому їхній вік не має жодного значення.

Декілька років тому Надійка була у відчаї й запитала в нього, навіщо він їй зраджує. Чоловік серйозно подивився на неї, а потім ніжно усміхнувся своїми ямочками, як це виходило лише в нього, і відповів: "Мені би твої проблеми". Більше вони до цього ніколи не повертались.

Надійка запитувала себе, чи кохає чоловіка – як тоді, коли мала сімнадцять? І щиро могла собі відповісти, що кохає, але не так, як тоді, а набагато сильніше.

60

Коли на мобільному телефоні висвітлило незнайомий номер, Левко скривився. Не любив він таких дзвінків. Знав напевне, що незнайомцю щось від нього треба. Відклав телефон набік і продовжив щось писати.

Поруч сидів землевпорядник.

– Коханка телефонує? – показав усі свої тридцять два білі зуби.

Левко лише пересмикнув плечима. Мовляв, звідки в мене коханка? Треба спочатку дружину мати.

– Якщо не хочеш з нею розмовляти, дай мені її номер телефону, – не вгавав землевпорядник. – Не пропадати ж добру.

Левко ніяк не відреагував. Зачепися з цим чоловіком, то потім не радий будеш. Землевпорядникові вже під п'ятдесят. Тричі одружений. А ще бігає за жінками, особливо набагато молодшими. Потім розповідає в конторі, котра, скільки і як йому дала. Чоловіки скалять зуби, бо знають, що перебільшує і нахабно бреше. А Левко все сприймав за чисту монету. Не любив таких чоловіків, які хизуються своїми любовними перемогами.

Невідомий зателефонував ще раз. Знову такий же номер. Майже такі ж цифри, як у нього, тільки останні дві переставлені місцями. У нього закінчується на 73, а тут 37. Цікаво.

Аби не давати зайвої поживи землевпорядникові, натиснув на зелений гудзик.

– Алло! – сказав невдоволено. Мовляв, телефонують тут усілякі, відривають від важливої роботи.

Проте його настрої відразу змінився, коли почув голос Соломії. Дівчина казала, що попросила його номер у Софійки, хай не сердиться на сестру, що зробила без дозволу. Вона пам'ятає їхню зустріч в селі, думає про нього. Коли він буде в Дрогославі? Хай зателефонує. Вони зустрінуться. Вона не відмовиться, коли він запросить її на каву.

Соломійка була веселою. Її внутрішній вогонь перекинувся на нього, готовий спалити дотла. Вже й ніби не було образи на неї, коли йшла з якимось хлопцем й мало не цілувалася з ним.

Землевпорядник зацікавлено спостерігав за Левком. Очі в нього недобре світилися. Відчував, що так можна розмовляти лише з жінкою. Таланить же комусь. Не те що йому.

Левко сказав, що буде в Дрогославі у п'ятницю. Викликають на нараду на десятю годину. А потім він їй зателефонує. На тому й порішили. "Не забудь записати мій номер", – нагадала наостанок Соломія. А тут і записувати не треба. Все, як у нього.

Тільки останні дві цифри переставити. Доля!

- Я ж казав, що коханка, - випалив заздрісно землевпорядник.

Душа у Левка співала. Здавалося, він уже не звертав жодної уваги на цього чоловіка. Займатися справами не хотілося. Вийшов надвір. Вдихнув повітря на повні груди.

Ну, Софійко, дістанеш ти у мене! Знав, нічого не зробить сестрі, яка без дозволу дала Соломії його номер телефону.

Дев'ята копа

1

Коли Світлана займалась коханням з чоловіком, то уявляла, що робить це з Андрієм. Ледве стримувалася, щоби не прошепотіти його ім'я.

Чоловік швидко закінчував свою справу і так само швидко засинав, а Світлана ще довго крутилася з боку на бік, думаючи про Андрія.

Нічого не могла з собою вдіяти. Вона розуміла, що кохає його все більше й більше з кожним днем. А тепер, коли Андрій був на полігоні і мав від'їхати на війну, взагалі не знаходила собі місця.

Крайнім виявлявся її чоловік, на якому виміщала свою злість. Йому вдалося відкупитися від війська, хоча був ровесником Андрія. Світлана розуміла, що зробила найбільшу помилку в своєму житті, коли вийшла за нього заміж. Звісно, сталося це з розпачу, бо прийшло усвідомлення того, що Андрійка вже не повернеш. А Степан добре до неї ставився, говорив красиві слова, був з багатой родини.

Коли завагітніла, не хотіла робити аборт, хоча Степанова мама наполягала на цьому. Зрештою, стара змирилася з тим, що її син має одружитись з цією вертихвісткою, як вона називала майбутню невістку.

Під час розписки Світлана хотіла втекти, а в церкві мало не сказала священику: "Ні!". Проте стримувало те, що в лоні виношує дитину від Степана. Думала, що забуде Андрійка, але з кожним днем усе більше усвідомлювала, що кохання до нього нікуди не зникає, а, навпаки, лише потужніше розгоряється.

2

Малого все-таки назвали Маркіяном, а не Зоряном. Втім, Зенон відчував, що якби Христина захотіла, то назвала би сина іменем свого фейсбучного друга.

Зенон, коли за ним не спостерігали дружина і донька, вдивлявся в обличчя малого, намагаючись знайти риси чужого чоловіка, не притаманні йому. Інколи здавалося, що Маркіян подібний на нього, бо нічого від дружини не міг розгледіти. Якось захотів сказати дружині, щоби показала свого Зоряна, але стримався. Хай малий росте. Тоді стане ясно, чи справді подібний на нього.

Коли Зенон був удома, Христина навіть не потикалася до ноутбуку. Звісно, не був упевнений, що коли на роботі, то дружина не переписується із Зоряном чи не розмовляє з ним по скайпу. Страшні ревності переповнювали його, і коли приходив додому, ледве стримував себе, щоби не влаштувати черговий скандал ні з того, ні з цього.

На роботі все ніби було по-старому. Власник фабрики вже не виявляв до нього жодного інтересу, а ставився як до будь-якого зі своїх працівників. Зенон зрозумів, що про будь-яку кар'єру тут можна забути. Коли той перебував у так званих відрядженнях, хоча насправді всі розуміли, що подався до чергової коханки, до керівництва приступала Єлена. Зенон не відчував якихось змін до себе з її боку. До кабінету дружини власника фабрики упродовж дня заходило багато чоловіків, деякі з них залишалися там надовго, і було зрозуміло, що розмовляють вони не про виробничі відносини, але Зенона в тому списку не було. Одного дня він усвідомив, що не ревнує Єлену, а той її нічний візит до нього додому, мабуть, був прощальним – і насамперед для неї.

Поза тим, йому часто до голови приходила думка: а що ж він забув тут, у Німеччині? Звичайно, він розумів, що вдома, в Україні, він таких грошей не заробить, не зможе утримувати сім'ю. Мабуть, він і не хотів повертатися до свого рідного Дрогослава, просто міг би побути декілька днів вдома і повернутися сюди. Це б дозволило допомогти відновити душевний спокій. Але раніше католицького Різдва звідси не вирвешся.

І тут у житті Зенона з'явилася Барбара.

3

Отой чорний ворон, що жив неподалік їхньої казарми, мав символізувати собою двохсотлітню мудрість. Андрій часто спостерігав за його поведінкою, хоча, здавалося, не було на що дивитися. Чорний ворон сидів на гілці дерева і вдивлявся у безмежжя віків. Скільки всього він перебачив за своє життя! Якби людина жила так довго, мабуть, не повторювала би з покоління в покоління одні й ті ж помилки.

Чорний ворон скептично ставився до людей, бо бачив, як вони бездарно розпоряджаються власним життям. Особливо його дратували оці п'яні солдати, чий життєвий ресурс у буквальному розумінні цього слова танув на його очах. Йому хотілося каркнути їм на все своє вороняче горло, аби не марнували здоров'я, але чорний ворон розумів усю дурість людської природи, не здатної прислухатись до реалій космічного буття.

Коли падав дощ, Андрій втрачав з виду чорного ворона. Дивно, але йому ставало сумно, якщо він не бачив розумної птахи. Коли погода налагоджувалася, чорний ворон прилітав на своє улюблене місце і, здавалося, теж спостерігав за Андрієм, виокремивши його з усіх, кого бачив тут останнім часом. Звісно, це не була дружба між розумним птахом і недалекою людиною, але вже можна було говорити про взаємну симпатію.

Дивно, але часом Андрієві здавалося, що мудрі думки чорного ворона передавалися і йому. Він би не міг сформулювати словами, що саме хотів йому сказати чорний ворон, але був переконаний, що цей процес відбувається.

4

Леся тримала свій біль у собі. Назовні нічого не виплескувала. Можливо, трохи посерйознішала. Але це якщо пильно вдивитись в її обличчя. Ніхто ж не вдивлявся.

Вона розуміла, що це сусідки наскрекотали, буцімто хоче прибрати до рук цю квартиру. Мовляв, спочатку чоловіка охмурила (при цьому робили великі очі, щоби всі могли здогадатися, що саме вони мали на увазі), а потім нещасних діток пригодувала. Звісно, Лесі було боляче. З сусідками розмова коротка: не вітається, в їхній бік не дивиться. Навіть у чоловікові сусідки, з яким займалася шаленим сексом, не розчарувалася: у нього великий прутень, проте мізків нема. Але діти... Перестали ходити, ніби відрізало, на її сніданки, обіди, вечері. Не вітались. Коли бачили, відвертались. Ну, й нехай. Не буде вона ні перед ким виправдовуватись. Плакала у своїй квартирі від образи й безсилля, але цього ніхто не бачив і не чув.

Тепер щодня думала про Мирона. Прислухалася до повідомлень дикторів по телевізору: "Загинуло двоє українських військовослужбовців, троє поранено". Ось навіщо вони так? Назвали би прізвище та ім'я, де проживав. Горе би прийшло в цю хату. А так сотні тисяч матерів, дружин, сестер, доньок, подруг здригаються: невже мого сина, чоловіка, брата, батька, друга вбило? Не мала від Мирона жодної звістки. Інколи їй хотілося, щоб сказали, ніби він поранений. Легенько. Куля пройшла навиліт. Тоді би вона точно знала, що живий, поїхала би до нього. Гнала від себе ці лихі думки, переконувала сама себе, що з Мироном усе буде добре.

На роботі почула шепіт однієї нещасної й заздрісної жінки. Мовляв, кинув її чоловік, знайшов іншу на війні, там повно медсестер і волонтерок. Це про неї з Мироном. Зібрала в кулак усю свою волю. Жодний мускул на обличчі не здригнувся. Вирішила, що більше нікому не розповідатиме про Мирона, від якого вже тривалий час не було жодної звістки.

Місячні затримувались. Раніше в неї часто таке бувало. Лікар казав, що це гормональний збій. Щоб не доводити справу до операції, треба лікуватись. А найкраще, звісно, займатися коханням з чоловіком. Він тоді багатозначно гмикнув. Мовляв, можна і з іншими чоловіками. Мова ж про профілактику здоров'я.

Леся таки зважилась. Купила тест на вагітність. О Боже! Ні. Знала, звичайно, від кого завагітніла. Варіантів не було.

5

Міському голові здавалося, що керівник Дрогославського відділу Служби безпеки України не лише знає про компромат на його батька, а й про зустріч з невідомим, який передав йому десять тисяч доларів і обіцяв знайти гвалтівника Соломії. Полковник при зустрічах з ним витягував шию, мружив очі й ніби запитував: "Ну що, сам розкажеш чи мені розпочати?". Втім, скільки знав його, той завжди так поводив себе, буцімто намагався витягнути з людей те, що вони глибоко приховували в собі. Мабуть, ніщо не загрожувало йому в цій ситуації, хоча доводилося грати звичну свою роль, аби його не запідозрили в чомусь незаконному.

Подібне ставлення до себе, але тепер з боку підлеглих, він відчував після того, коли Соломія потрапила до психіатричної лікарні. Ніби всі вдавали з себе байдужих, бо їх не цікавило, що там справді сталося з його донькою, але водночас замість співчуття до нього він читав зацікавленість у їхніх поглядах, бажання знати всі подробиці, аби потім

смакувати їх у вузькому колі за гальбою пива, чи пляшкою горілки, чи філіжанкою кави – залежно від того, хто це робитиме.

Ставало гидко й бентежно на душі. Міський голова розумів, що з цими людьми його ніщо не пов'язує, окрім суто службових відносин. Інша глибока порожнеча з'являлася у стосунках з тими, хто мав би бути йому рідним і близьким. Після смерті матері ніби обірвалася пуповина, яка ще міцно тримала його з ними. Батько з космічною швидкістю віддалився на недосяжну висоту, замкнувшись у собі. Дружина й далі жила у своєму вчительському світі, віддаючи школі не лише робочий, а й вільний час. Що стосується Соломії, то він ніколи не міг достукатися до неї. Мабуть, це почалося ще з її народження. Можливо, накручував себе, а може, інтуїтивно відчував, що донька насправді має іншого батька. З роками розумів, що Соломія подібна на маму, – і це рятувало ситуацію, не доводило до відкритих скандалів з цього приводу чи навіть до остаточного розриву з дружиною. Але кожна дитина бере щось не лише від матері, але й від батька. "Свого" в Соломії він не бачив, не відчував. Сім'я і дух чужого чоловіка сиділи в ній і гнітили його. Лише дружина могла сказати правду. Але за двадцять три роки спільного життя вони жодного разу не зачепили цієї теми.

6

Марина збирала свої речі. Над нею насаждала свекруха, яка мовчки за цим спостерігала. Треба було витримати цю ексекуючу. Дивувалася сама собі, чому раніше цього не зробила. Треба було піти до мами, як тільки Андрій поїхав на полігон.

Свекор дивно мовчав. Він уважно спостерігав за Мариною, думаючи, що вона зараз розповість його дружині, що тоді насправді сталося між ними. Але невістка лише декілька разів з-під лоба зиркнула на нього.

Вдома вона теж нічого не сказала мамі про причину свого переселення. Іванна Степанівна уважно дивилася на неї, але нічого не могла зчитати з її обличчя. Здавалося, її мрія здійснилась, і Петрик з Павликом тепер будуть поруч, але радість ця була неповною.

Коли зателефонував Андрій, Марина намагалася зберігати олімпійський спокій, і, здається, це в неї вийшло. Вона нічого не сказала про те, що переселилася до мами. Але того ж вечора чоловік зателефонував удруге, бо вже отримав достатньо інформації від своєї мами. Замість того, аби розпитати, в чому причина її такого поспішного переселення, накинувся на неї мало не з лайкою. Марині було боляче, що Андрій так поводить з нею. Затялася, зціпила зуби, але вирішила не розповідати йому правду.

Проплакала всю ніч, а над ранок розболілася голова. Мама змусила її поміряти температуру. Понад 38 градусів. Дала якісь пігулки, що були вдома. Звісно, на роботу не пішла, а Іванна Степанівна з великим задоволенням повела внуків до дитячого садочку.

7

Крига скресла. Маші стало легше від того, що олігарх знає про її вагітність. Відкрилась йому, що не знає від кого народжуватиме дитинку – від дяді Вови чи полковника ФСБ. "Добре, що народжуватимеш", – подумав олігарх. І хоча кожен ніч

вони тепер проводили разом, інтимні стосунки для них, здається, не мали визначального і вирішального значення. У нього занепадала чоловіча сила, Маша втрачала будь-який інтерес до сексу. Здається, навіть найгарячіший чоловік тепер не зміг би розбудити її після стресу, перенесеного від дяді Вови і полковника ФСБ. Вони одне одному про це не говорили, але виходило на те, що майбутню дитинку Маші виховуватимуть разом.

Прийшло повідомлення про смерть матері Маші. Прийшло пізно – вже три дні як поховали. Вона би все одно не поїхала. Боялась. Думала, що на кожному кроці на неї чатуватимуть ефесбешники, які нахабно її схоплять і повезуть чи до дяді Вови, чи до полковника ФСБ, в залежності від того, чию групу інтересів вони представляють.

Маша абсолютно нічого не відчула, коли дізналася, що мами нема. В душі поселилася порожнеча. Нічого не хотілося робити. Якби хтось запропонував покінчити життя самогубством – зробила б, не задумуючись. Але ніхто не пропонував, а сама не додумалась.

Вона лише знала, що вагітна, але дитинка в животі ще не виявляла себе жодним чином. Узагалі все, що з нею відбувається, Маша вважала нереальним, Ніби дивилася фільм про когось, але це не зачіпало жодної струни в її душі.

Олігарх мав доньку на рік молодшу, ніж Маша. З дружиною у нього були вільні стосунки. Здається, до офіційного розлучення в них справа не дійшла, хоча вже декілька років разом не жили. Маша не розуміла, яким у неї буде життя з олігархом. Вона взагалі вже нічого не розуміла в цьому житті.

8

Дрогослав облетіла звістка: повернувся Василь Стецюк, якого вважали зниклим безвісти. З'ясувалося, що він перебував декілька місяців у полоні сепаратистів, але йому дивним чином вдалося втекти.

Дружина Василя була однокласницею Марини. Вона бачила Галю декілька разів на вулиці після зникнення чоловіка. Та про щось розмовляла з нею, але завжди думала про щось своє, ніби була несповна розуму. З поверненням чоловіка ситуація мало в чому змінилася. Здавалося, що це не її чоловік, просто Бог почув її молитви і вирішив когось послати замість Василя.

Та й Василя годі було впізнати. Став уже помітно сивим, запустив бороду й вуса, начепив окуляри. Куди й ділася його веселість! Тепер сумно дивився на все, що відбувалося навколо, мовчав або говорив декілька слів, якщо в нього про щось запитували.

Сусідський хлопчик привселюдно назвав його зрадником і авторитетно пояснив навколишнім, що справжні солдати в полон не здаються. Василь нічого не сказав і мовчки пішов додому. Відтоді його рідко можна було побачити на подвір'ї, хіба що сміття виносив до баків.

9

Родіон Віленович Канигін на "Об'єкті № 17" був під номером 12 із 898 зареєстрованих. З цього можна було зробити висновок, що він прибув з першою

партією. Канигін належав до першої категорії. Значить, з ним особисто працював полковник ФСБ. Погано працював, бо не запам'ятав в обличчя Родіона Віленовича Канигіна. Слабкою втіхою було те, що таких, як Канигін, у нього було ще 77 осіб. Отже, нічого видатного в нього не було. Сексот як сексот. Зірок з неба не хапав. Його донесеннями, офіційно оформленими, можна було скористатися за призначенням – на параші. Але з кимось працювати треба і хоч щось документувати – теж.

До сьомого жовтня, дня народження Путіна, Канигін був на "Об'єкті № 17". Полковник ФСБ особисто його бачив. Тепер, дивлячись на фотографію в його справі, розумів, що це був саме Канигін, а не хтось інший. Після сьомого жовтня зник – ніби розчинився у повітрі. Ув'язнені з його бараку не знали, де шукати Канигіна. Вони в один голос стверджували, що подумали, ніби його відправили до карцеру. Так було вже не один раз. Ось викличуть чоловіка до когось із начальників, він з'явиться чи через добу, чи через три, чи через п'ять, чи через тиждень, чи через десять діб – в залежності від того, яку міру покарання йому призначать. При цьому ніхто не вважав за необхідне пояснювати ув'язненим, чому і куди зник їхній товариш по нещастю.

Майже анекдотичним виглядало те, що пайку на Канигіна приносили двічі на день, хоча самого Родіона Віленовича не було. В'язні порівну ділили його харчі між собою, тим більше, що обіду їм не давали, щиро вважаючи це зайвим навантаженням на шлунок.

Для полковника ФСБ убивчим було те, що генерал швидше за нього дізнався про зникнення Канигіна. Він викликав начальника особливого відділу до себе і дав волю емоціям, нарешті висловивши все, що про нього думає. Полковник ФСБ, мов школяр, тримав руки по швах, стояв з низько схиленою головою і не смів глянути генералові в очі. Один лише дзвінок шефа до Москви – і кінець його кар'єри, а то й сам стане в'язнем якогось подібного "об'єкту", тільки не під сімнадцятим, а якимось іншим номером, де тримають людей його категорії. Хоча сфера нагляду за в'язнями була цілком у компетенції полковника ФСБ, але генерал добре розумів, що якщо звістка про зникнення Канигіна долетить до Москви, це рикошетом вдарить і по ньому. Пригадають йому колишні гріхи і резонно зауважать, що далі Сибіру посилати нікуди. Ось тобі пістолет, а в ньому одна куля. Далі сам знаєш, що маєш робити. Тому він дав полковникові ФСБ двадцять чотири години, щоби знайти Канигіна, – живим або мертвим. Той блискуче впорався із завданням. Через неповних дві години Канигіна знайшли із розкритим черепом. Тепер полковник ФСБ розумів, що став вічним боржником генерала.

10

Батько помер уві сні вночі. Потім дружина казала, що крізь сон чула глухий стогін, але не надала цьому жодного значення.

Міський голова відчував себе ображеним. Батько залишив його віч-на віч з проблемами. Що тепер робити з цим компроматом і десятьма тисячами доларів?

Закрутився звичний похоронний механізм. Міський голова відчував себе змученим, але не тому, що майже не спав. Навколо нього по хаті сновигали люди, яких він не знав

й про чиє існування навіть не здогадувався. Від одних із них йшло тепло, але якесь важке, готове спопелити все навкруги. Від інших віяло холодом, потойбічним, космічним, і здавалося, що може зупинитися серце.

Міський голова всерйоз очікував, що саме зараз хтось скористається компроматом на батька, збезчестить назавжди його і родину. Адже не в одному екземплярі існує документ про співпрацю тата з репресивними органами. Гнав від себе цю вайлувату думку, розуміючи її надуманість і безперспективність, але вона вперто торувала собі путь до його бідної голівоньки.

Увесь цей час біля Соломії крутився якийсь чоловічок. Десь він його бачив, але де саме – не міг пригадати. Видавався йому надійним і позитивним. Здається, це саме те, що зараз найбільше потрібне Соломії.

На самому похороні його погляд вихопив Дзвінку. Міському голові здавалося, що вона прийшла сюди спеціально, аби тільки побачити його. Бо що, справді, їй до його покійного батька? Коли б на неї не подивився, вона уважно вивчала його. Ніби хотіла переконатися, чи змінився він і чи можливе повернення до колишніх стосунків між ними.

11

Андрій не знаходив собі місця. Він розумів, що неспроста Марина з синами пішла від його батьків. Але, не знаючи справжньої причини, приписував це тому, що дружина знайшла собі коханця. А тут ще одного разу зателефонував посеред дня і почув від її мами, що донька спить. Ніколи раніше ніхто не брав її телефону до рук. Мабуть, забула його вдома, пішла на гульки, а мама покриває розпусницю. Чи, може, загуляла вночі, а тепер відсипається. Зрозуміло, що якби жила з його батьками, такого б собі не дозволила. Картини, одна страшніша за іншу, малювалися в його уяві. Розумів, що, мабуть, усе перебільшує, але загнзудати ревність ніяк не вдавалося.

Зеленоока рудавка з медпункту була наполегливою, та й він доволі часто крутився поблизу неї. Одного разу це мало статись, і Андрій не отримав жодного задоволення, бо весь час думав про свою Марину. Мабуть, і зеленоока рудавка це зрозуміла, бо лише пхикнула, коли боєць довів свою справу до кінця. Після цього, здається, вже не звертала жодної уваги на нього, полюючи на більш поступливих і без сентиментальності в голові.

Вирватися з полігону додому не було жодної можливості. Командири потрохи підкручували дисципліну, пиятика припинилася сама по собі. Жили в очікуванні відправки на фронт.

Чорний ворон гучно попереджав про небезпеку.

12

Давненько Христина не заходила у Фейсбук. Коли відкрила свою сторінку, побачила, що прийшло тридцять два повідомлення. Ого! Цікаво, хто це міг їй писати?

Всі листи були від Зоряна. Він запитував, де це вона так надовго зникла? Коли народила хлопчика і як його назвала? (Вона казала, що в неї буде хлопчик? Щось не пам'ятала). Писав, що перейшов на іншу роботу. Працює довше, але й зарплата майже

удвічі більша. Усміхнулась, коли прочитала, що не може жити без неї. Нахмурила лобика, коли Зорян написав, що незабаром приїде у їхнє містечко і вони зустрінуться.

Здається, весь час мріяла побачити наживо свого фейсбучного друга, в якого закохалась, але тепер, коли це справді могло стати реальністю, вперше подумала, чи це їй справді потрібно.

Зорян, на відміну від Зенона, був рішучий. Їй могло не подобатися, що він замість неї прийняв рішення. Але чи не про такого чоловіка вона мріяла, щоби бути за ним, як за кам'яною стіною? Ось і зараз він вирішив за неї, що вони зустрінуться, коли він приїде в їхнє містечко. Зенон би сто разів запитував, чи хоче вона з ним зустрітись. Так було, коли вони ще були неодружені. Якби не брала ініціативу в свої руки, так би й не вийшла заміж за Зенона.

Жінки на підсвідомому рівні розглядають будь-якого чоловіка з точки зору свого майбутнього. Відповідно будують з ним відносини. Здається, аж тепер Христина усвідомила, що у неї із Зоряном нема жодного майбутнього. Так, приємне спілкування, флірт, закоханість, можливо, кохання, яке рано чи пізно закінчиться, – але вона приречена на життя із Зеноном, якого вже не кохає, але він є батьком її двох дітей.

Коротко відповіла на запитання Зоряна і написала, що не треба, аби він приїжджав у їхнє містечко.

Заворушився Маркіянчик, і Христина поспішила до нього. Зорян, здається, вже назавжди залишився у минулому житті як щось хороше, але нездійсненне. Виискрило в голові, що її майбутнє не із Зеноном, і навіть не із Русланкою, а з Маркіянчиком. Блаженство розливалось по всьому її тілу, коли годувала його грудьми. Синочок із заплющеними очима смішно чмокав, і Христина розуміла, що це її щастя, її майбутнє.

13

Марина не знала причини своєї хвороби. Ніколи такого з нею раніше не траплялося. Температура стояла декілька днів, і жодні пігулки не допомагали. Лікар зі швидкої теж не міг нічим зарадити. Але днів через п'ять почала одужувати, лише слабкість залишалась у всьому тілі.

На її телефонні дзвінки Андрій або не відповідав, або знаходився поза зоною досяжності. Коли ж відгукувався, то говорив сухо і лаконічно, ніби з чужою. Пояснювала собі це навчаннями на полігоні, тим, що замучується, або не хоче бути ніжним і люб'язним, адже поруч знаходяться товариші. А їй так бракувало його теплих слів!

Петрик і Павлик, відчувши волю у бабусі, яка їх балувала, почали бешкетувати. Коли вперше після хвороби Марина повела їх до садочку, вихователька наговорила їй стільки про синів, що стало соромно за них. Мама приховувала це від неї, а малі, відчувши безкарність, дозволяли собі те, на що б раніше ніколи не зважились.

Увечері Марина провела з синами виховну годину, але бачила, що ті майже нічого не зрозуміли. Тиждень хвороби ніби назавжди віддалив її від дітей. Вона не розуміла, як таке могло статись. Перед нею були не Петрик і не Павлик, а ніби чужі діти.

Мама її заспокоювала, казала, що малі переростуть це і виростуть хорошими

людьми. Але Марина бачила, що діти вже не горнутья до неї, як ще тиждень тому, стали занадто самостійними. Вона сварилася з мамою, яка занадто балувала їх, а сини, користуючись двовладдям, ще більше бешкетували. А коли одного разу боляче їх вдарила, взагалі закрились у собі, хоча знала, що продовжують робити те ж саме, але з більшою хитрістю й винахідливістю, щоби ніхто не здогадався. Чи не вперше, мабуть, пожалкувала, що пішла від батьків чоловіка, але тепер назад дороги не було. А ті жодного разу не зателефонували, не запитали, як поживають внуки, ніби ті були чужі їм.

14

Ілля Белов нетривалий час працював у Московському університеті. Він був кандидатом наук, готувався до захисту докторської дисертації. Молодий учений несподівано зник. Казали, що це пов'язано із сімейними обставинами. Мовчали, хоча мало хто в це вірив. Які сімейні обставини, якщо власне сім'ї він не мав, а батьки декілька років тому загинули в автомобільній катастрофі?

Насправді Ілля Белов потрапив у розробку спецслужб. На своїй сторінці у Фейсбуці він, м'яко кажучи, негативно ставився до Путіна. Його часто блокували за ці висловлювання. Одного разу Іллю Белова заарештували, коли він разом із небагатьма однодумцями влаштував акцію, в якій засудив приєднання Криму до Росії. З ним провели профілактичну розмову, відповідний документ скерували до університету. Там теж з ним поговорили в одному високому кабінеті, але організаційних висновків робити не стали. Здавалось, Ілля Белов усе зрозумів: якщо хоче здобувати висоти в науці – мусить бути лояльним до Путіна і тієї політики, яку той проводить. Але молодого вченого вистачило ненадовго. Як потім він казав друзям, совість – це не апендицит, який можна вирізати. Його заарештували вдруге, коли він з небагатьма однодумцями організував акцію на знак протесту проти введення російських військ на Донбас. Звичайно, про викладацьку і наукову діяльність мова йти вже не могла. Багато колег вважали Іллю Белова божевільним, бо де він на Донбасі побачив російські війська, якщо по телевізору кажуть, що там справді є окремі росіяни, але добровольці, які поїхали захищати таких же росіян від київської хунти. А ще вони не могли собі уявити, як можна проміняти світле майбутнє, під яким розуміли власне викладацьку і наукову діяльність, на примарні акції протесту проти політики Путіна, коли при цьому ця політика правильна і відповідає інтересам Росії.

Проте спецслужби зацікавилися не лише антипутінською і антиросійською діяльністю Іллі Белова, що було для них тотожним. Вони виявили цікавий феномен молодого вченого: він умів читати думки інших людей. Високі чини спецслужб випробували це на собі. Розмовляючи з Іллею Беловим, просили відповісти їм, що вони думають. Якби молодий учений був далекогляднішим, то не мав би проблем у подальшому житті. А тут він хотів показати, на що здатний, і безпомилково вгадував думки. Тоді ж у недрах спецслужб, мало не у найвищих кабінетах, визрів задум створити апарат, який би розшифровував думки людей. Про цю ідею сказали Іллі Белову. З властивою йому прямолінійністю молодий учений відповів, що, в принципі,

такий апарат створити можна, але він цим не займатиметься, бо в умовах диктатури, яка склалась у Росії, це означатиме збільшення кількості людей, яких запроторять до в'язниці лише тому, що вони думають не так, як Путін.

На той час Іллю Белова вже попросили із Московського університету. Родичів у нього не було. Одна студентка-третьокурсниця завагітніла від нього, але нікому про це не сказала, і він теж цього не знав. Коли молодий учений зник, ніхто, крім вагітної студентки-третьокурсниці, цим не дуже переймався, а вона тримала глибоко в собі, від кого завагітніла. Про таємниче зникнення Іллі Белова трохи поговорили студенти, в яких він викладав і які встигли його полюбити, а також деякі студентки, закохані в нього. Іллю Белова вихопили посеред вулиці дужі руки молодих ефесбешників і затягнули до непримітної машини. Напередодні доля молодого вченого була вирішена в одному із високих кабінетів спецслужб. Щоби не був такий борзий і приніс користь Росії, його відправляли на "Об'єкт № 17" для створення апарату зі зчитування думок людей.

15

Батько Андрія прийшов додому ледь п'яний. По ньому майже нічого не видно. Але ж дружину не обдуриш. Та й запах не подібний на французькі парфуми.

В такі хвилини він не войовничий, а нудний. Вчепиться, мов кліщами, що годі й витримати. А тут і привід знайшовся. Побачив у спальні книжку, яку дружину не встигла заховати від його лихого ока. Наосліп розкрив посередині і почав читати. Хмикнув. Усміхнувся.

Від гріха подалі вона пішла на кухню.

А чоловік усе читає й читає. Вираз обличчя його змінюється. Зараз він подібний на хижака, готового роздерти свою жертву. Кидає книжку на ліжку і йде на кухню.

- Ти хочеш чокнутися від тієї мури? - єхидно запитує.

Краще мовчати, бо на твоє слово відповідь десятьма.

- То Бог створив Адама у тридцятитрирічному віці?

Єхидство зараз заповнить усю кухню й брудними потоками потече по стінах будинку.

Здається, відповіді й ому не треба, бо єресь каламутить мозок лише дурнуватим.

- Адам і Єва - це була генеральна репетиція Бога перед створенням Ісуса Христа і Матері Божої?

Дружина мужньо мовчить, відвернувшись від чоловіка і дивлячись у вікно. Її мовчання винагороджується сторицею.

- Отямся, бо збожеволієш, - наслідок кидає чоловік і йде дивитися телевізор.

Дружина кидається до спальні, щоби врятувати книжку. Знаходить надійне місце - під подушкою. Де вже її божевільному чоловікові зрозуміти видіння Марії із Агреди?

16

Богдан Степанович не кинув намірів заволодіти Мариною. Всі бачили, як він по-особливому ставився до неї. Бухгалтерки зненавиділи Марину, бо він на них гримав через найменшу дрібницю, а їй усе сходило з рук. Поголос про те, що вона його

коханка, рознісся далеко за межі міського відділу освіти.

Здається, лише Марина не бачила цього всього. Вона жила своїм внутрішнім життям, постійно думала про Андрія, навіть на дітей не звертала належної уваги. Заглиблена в себе, не бачила іронічних поглядів, не чула глузливих слів на свою адресу.

Тепер намагалася не залишатися на обід у міському відділі освіти. Додому теж не хотілося йти, аби не вислуховувати мамині "охи" та "ахи" з будь-якого приводу. Оту годину витрачала на те, аби потинятися містом, зайти в магазини, просто посидіти в скверику біля пам'ятника Степанові Бандері.

Одного разу, повертаючись з обідньої перерви, почула розмову про себе. Бухгалтерки в їхньому тісному кабінетику перемивали їй всі кісточки. І така вона, і сяка, і Богданові Степановичу "дає", а чоловік ось-ось піде на війну. Це все була брехня. Можливо, й сприйняла би все, як належне. Але її найбільше вразила несправедливість. Чому про неї таке кажуть? Невже вона дала хоч привід для цього?

Сльози самі навернулись на очі. Трохи постояла в коридорі, аби заспокоїтись. Коли вже тепер колишні подруги почали говорити про щось інше, увійшла до кабінету й мовчки сіла на своє місце. Їй здавалося, що всі дивляться лише на неї, хоча насправді це було зовсім не так. Перед очима все йшло обертом. Вхопилася руками за крайчики стола, щоб не впасти, аж поки не втратила свідомість.

17

Барбара була милим створінням. Стрункі ноги і груди третього чи четвертого розміру дозволяли їй бути завжди в центрі уваги чоловіків. Зенон бачив цю молоду жіночку на фабриці, але не знав, де і ким вона працює. На вид давав їй років двадцять п'ять, не більше.

Останнім часом Барбара стала частіше з'являтися йому на очі. То добігає до ліфта, який заради неї зупиняють, і вона чомусь дякує Зенонові, хоча на кнопку натиснув інший чоловік. То у фабричній їдальні вона в черзі позаду нього і сідає за один столик поруч з ним, бо вільних місць справді немає. Вони ще не проронили жодного слова, але відчуваються давніми знайомими, киваючи головами одне одному й усміхаючись при зустрічах.

Якось Зенон ішов з роботи і почув, що позаду дріботить Барбара. Саме відчув, бо не озирався і не бачив її. Вона порівнялася з ним і сказала: "Привіт. Я Барбара". Він кивнув головою й усміхнувся: "Зенон".

Фабричний потік викинув їх за ворота. З'ясувалося, що їм іти в один бік.

- Ти українець? - запитала Барбара. Вона говорила німецькою, але з якимось цікавим акцентом.

Зенон ствердно кивнув головою, зауваживши, що ця дівчина без комплексів, раз так легко перейшла на "ти".

Всю дорогу Барбара розповідала йому про себе. Її батько із Польщі, приїхав сюди на заробітки, одружився з німкеню. Мама померла п'ять років тому. Батько лежить паралізований. Барбара була заміжньою, але довго не витримала, місяців три, бо

чоловік пив і бив її. Дітей у неї нема, але вона хоче народити від якогось пристойного чоловіка. Заміж не вийде, буде виховувати дитинку сама. Зенон подумав, що отримав своєрідну пропозицію від Барбари. Вона зчитала це з його обличчя і серйозно зауважила, що він неправильно її зрозумів.

– А ось тут я живу, – сказала весело Барбара і грайливо подивилась на Зенона. – Колись я запрошу тебе до себе в гості.

Він знову усміхнувся, і Барбара сказала, що в нього гарна усмішка. Вона задріботіла додому, і Зенон задивився на її стрункі ноги.

Він намагався не думати про Барбару. Вдома ні з того, ні з сього серйозно посварився з Христіною – аж перестали розмовляти. Мабуть, надовго. Зрідка у них таке траплялось. Але раніше були причини. А тепер навряд чи хтось із них міг би сказати, через що вони посварились.

Зенон постелив собі у вітальні. Коли лягав спати, згадав Барбару й усміхнувся.

18

Їй здавалося, що вона летить у часі й просторі. Це було приємно. А коли розплющила очі, побачила над собою усміхнене обличчя невідомого. Це був лікар.

– Налякали ви нас, дамочко! – усміхнувся він до неї. – Мусите тримати себе в руках, адже дитинці це не подобається.

– Якій дитинці? – не зрозуміла вона.

– Ви вагітні, дамочко, з чим я вас і вітаю! – Лікар був сама чемність і сяяв, як нова копійка, ніби це він був причетний до цього подвигу.

Марина розуміла, що мова йде про неї, але ніяк не могла зрозуміти, чому цей добрий дядечко каже про те, що в неї буде дитина. А як же Петрик і Павлик?

Поруч з лікарем стояла мама. Іванна Степанівна теж усміхалась.

– Де Петрик і Павлик? – запитала Марина.

– До сусідки завела, – відповіла мама. – Мені зателефонував Богдан Степанович, сказав, що тебе забрала швидка. Гарний у тебе начальник, турбується про тебе.

Мабуть, Марина скривилась, бо Іванна Степанівна витлумачила це по-своєму:

– Щось болить, Маринко?

– Ні, все добре, не переживай.

Аж тепер вона, здається, зрозуміла, що вагітна. І та дивна хвороба, коли не можна було збити температуру, і втрата свідомості – наслідки саме вагітності. Але ж коли в неї у животику були Петрик і Павлик, подібного з нею не відбувалося.

Наступна думка була жахливою. Що ж тепер скажуть на роботі? Подумають, що завагітніла від Богдана Степановича! Мовляв, чоловік не встиг піти на війну, а вона вже злигалася з начальником. Марина знала, що не винна, бо ніколи не зраджувала чоловікові, але ж не будеш на кожному кроці кричати, що дитинка буде від Андрія.

А що він подумає, коли дізнається? Ніби ж не планували дітей, вона уберігалась, як тільки могла. Та хіба все передбачиш? Ой, не радісно їй від майбутньої дитинки.

Коли Петрик і Павлик підрости, то було помітно, що вони подібні на неї. Всі чи то жартома, чи то всерйоз казали, що це від великого кохання Андрія до Марини. Їй,

звісно, було приємно, але виходило, що Андрій її кохає, а вона його – ні? Десь у глибині душі хотіла, щоб народилася дівчинка, яка була би схожа на Андрія. Тоді всі би казали, що це від великого кохання Марини до Андрія. Видно, Бог прочитав її думки.

19

Американець ставав усе більш настирливим. Він ганяв Дональда по третьому й четвертому колах, змушуючи його в деталях описувати роботу міністерства, в якому той працював, постійно задаючи додаткові питання, ніби хотів підловити на брехні. У Дональда була хороша пам'ять, і навіть якби брехав, то запам'ятав би, щоб не піддатись на провокації американця. Але він не брехав. Не бачив у цьому жодного сенсу. Зрештою, його інформацію можна було легко перевірити. Тож навіщо ризикувати власною головою?

Якщо раніше їхні бесіди тривали хвилин сорок-п'ятдесят, то тепер американець наче збісився, намагаючись витиснути із Дональда все, що можна і не можна. Тепер вони розмовляли по вісім і більше годин на добу. Дональд подумав, що американцеві назвали конкретну дату, коли він має його ліквідувати, а тому надолужує втрачений час, аби мати максимум інформації. Дональд сприйняв це байдуже. До того ж, краще провести вісім чи десять годин з американцем, ніж самому віч-на-віч з думками.

Одного разу американець прийшов на допит з китайцями. Дональд подумав, що зараз почнуться його муки. Накинуть рушник на обличчя й литимуть воду, створюючи ілюзію втоплення, коли катастрофічно не вистачає повітря, а ти не можеш допомогти собі руками й ногами, бо на них сидять китайці.

Американець у присутності китайців, які навряд чи розуміли англійську, окрім того, що взяв тоді Дональда в готелі, почав здалеку, але суть сказаного зводилася до того, що Дональд розповів їм усе або майже все, і тепер було би логічно позбутися його. Американець зробив паузу, вдивляючись в очі Дональда й намагаючись, очевидно, прочитати в них страх. Але страху не було.

– Ми цінуємо хороших людей, – сказав американець, – і пропонуємо вам працювати на нашу фірму. Добре за це заплатимо, і ви будете вільні. Якщо, звичайно, не захочете продовжити співпрацювати з нами далі.

Мабуть, "хороші люди" в устах американця мало звучати як знуцання, але Дональд цього не вловив. Зайвим також було запитувати, про яку фірму йдеться.

Американець, продовжуючи вивчати обличчя Дональда, ніби не мав такої можливості упродовж довгих годин їхніх розмов, сказав, що завтра Дональдові організують зустріч з донькою, а післязавтра щасливий татусь разом з нею полетить до Китаю. Всі деталі потім.

Дональда залишили віч-на-віч зі своїми думками. В нього навіть не запитали, чи згоден він. А навіщо? Хіба міг він відмовити американцю й китайцям? Тішило, що донька буде з ним. Отже її та його смерть відтерміновані в просторі й часі.

20

"Дрогославська зоря" передала куті меду. Некрологи зі співчуттями міському голові з приводу смерті його батька починалися на першій сторінці, чого раніше ніколи

не було, зайняли всю третю сторінку і закінчувалися на четвертій. Звісно, йому було зрозуміло, що висловлювали повагу не йому особисто, а його посаді. Тільки-но покине головне крісло в ратуші – забудуть. Мав за приклад своїх попередників. Коли ті були при владі, "Дрогославська зоря" не забувала вітати їх з днями народження. Пішли у відставку – вітання припинились.

А скільки гарних слів про покійного батька він прочитав у цих некрологах. Складалося враження, що до їх написання долучили поетів. Справжні віршовані шедеври. Хоч збірку видавай. Звісно, він знав свого батька, але помітив дивну річ. Чим більше вихваляли покійного, тим швидше він готовий був повірити, що той таким і був насправді. Цей процес усередині нього так і не завершився. Але що вже тоді говорити про тих, хто не знав правди про його батька?

Міський голова почав втрачати інтерес до навколишнього життя. Почалося це задовго до смерті батька. Дзвінка лише відтермінувала у просторі й часі ті дивні відчуття байдужості, що глибоко засіли йому в душу. Здавалося, що навіть якщо він сьогодні вмере, то палець об палець не вдарить, аби цього не допустити. Пригадував, як колись давно думав: це ж світ не існуватиме, коли мене не стане. А тепер розумів, що Земля й далі крутитиметься навколо своєї орбіти, – з ним чи без нього.

Якщо навіть Дзвінка не могла вичавити з нього оцю нехіть до життя, то нічого доброго у власному жалюгідному існуванні на білому світі вже не слід очікувати. До закарпатської художниці в нього зараз було трохи інше ставлення, ніж тоді, коли вирішив остаточно з нею порвати. Ні, він не шкодував, що зробив це, але відчував, що йому перестало чогось вистачати. Спілкування з Дзвінкою. Звичайного спілкування. Цієї незбагненної людської розкоші.

21

Мудрість ніколи не буває щасливою. Мудрість і щастя в контексті життя – слова-антоніми. Вони не просто протилежні одне одному, а й є войовничими супротивниками. Як мудрий ніколи не може бути щасливим, так і щасливий ніколи не стане мудрим. Ну, скажіть, ви справді колись бачили мудре щастя чи щасливу мудрість?

Для мудрості головне – жити довго, якщо не вічно. Але водночас мудрість повинна розуміти, що її плоди зазвичай використовують спритники. Взагалі-то спритникам ці плоди мудрості не дуже й потрібні. За великим рахунком, вони можуть обійтись і без них. Справа в тім, що спритники не вважають мудрість мудрістю, а носіїв мудрості – носіями мудрості. Спритники готові споживати все що завгодно, крім, можливо, падалі. Якби спритники розуміли, що є такі поняття як мудрість, чесність, справедливість, то взагалі вимерли би як клас.

Чорний ворон – який вже не був мудрий і прожив двісті чи скільки там років, – а помер від дурнуватого кота, якому ще й трьох років не виповнилося. Кота ніяк не звали. Він не знати звідки з'явився на полігоні декілька днів тому й постійно крутився біля кухні. Звісно, йому часто кидали щось смачненьке. Він брав це смачненьке і ніс до дерева, на якому любив сидіти чорний ворон. Кіт – весь чорний, з білою цяточкою на лобі, – смакував, ніби дражнив чорного ворона. А той згори дивився з презирством на

дурного кота.

Андрій на свої очі бачив як кіт, поласувавши й облизавшись, за якусь секунду влетів на дерево, так що чорний ворон навіть не встиг тріпнути крильми, коли жорсткі пазурі вчепилися йому в горло. Разом з котом чорний ворон упав на землю. Кіт відскочив убік, але чорний ворон уже не міг літати, лише безпорадно повзав по колу на землі. Життя закінчувалося безглуздо, і жодної мудрості в цьому не було. Кіт не хотів їсти, лише здивовано дивився на чорного ворона, ніби сам ще не вірив, що йому вдалося зробити такий карколомний стрибок.

Поки Андрій добіг до чорного ворона, той здох, не встигнувши востаннє подивитись у небо. Філософська думка про вічність була нахабно перервана. Кіт від гріха подалі повільно побіг у напрямку до їдальні. Деся на півдорозі зупинився, запитально глянув на Андрія і чорного ворона, постояв хвилю і знову побіг.

22

Тепер Зенон називав її Барбарискою. Він відчував, що це їй подобається. Взагалі жінки люблять, коли їх називають по-особливому, не так, як інших.

Вона таки затягнула його до себе додому. Він не думав, що зробила це спеціально, але коли вони одного разу знову разом йшли після роботи, Барбара запитала, чи не хоче він побачити, як вона живе, а Зенон лише усміхнувся, як тільки він умів, бо вже знав, що буде далі.

Перше, що він побачив, – це очі її паралізованого батька. Зенон подумав, що старий дивиться на нього, але коли відійшов трохи вбік, той дивився туди, де щойно він стояв. Зенон привітався, але батько Барбари нічого не відповів. "Тато не говорить", – сказала Барбариска.

Вони пішли в спальню. Барбара щільно зачинила за собою двері. Кімнатка була маленькою. В ній ледве вмістилося двоспальне ліжко. Барбариска була занадто близько до нього. Зенон обійняв її й поцілував. Вона слухняно подалася до нього, ніби хотіла розчинитися в цьому чоловікові.

– А тато? – запитав Зенон.

– Він паралізований і не ходить, – терпляче, мов відстаючому в навчанні учневі, пояснила Барбара.

Зенон не це мав на увазі.

Барбариска кохалася з ним, ніби робила це востаннє в своєму житті чи хотіла надолужити втрачене за багато років. Відчувалося, що вона довго не мала чоловіка. Спочатку Зенонові було не по собі, коли він думав, що батько Барбари знає, чим вони тут займаються. Але доволі швидко шал Барбариски підім'яв його під себе. Зенон повністю віддався почуттю, ще незрозумілому йому, не економлячи, нічого не залишаючи на потім. Ніби теж востаннє в своєму житті. Ніколи раніше в нього так не було. Ні з Христіною, ні з Єленою. Барбариска голосно кричала, і він, щасливий, змушений був затискати її рота долонею. Він знав, що ніколи не доводив Христіну чи Єлену до такого стану блаженства, як Барбару.

Барбариска, вдячна, обцілювала все його тіло, а потім різко сіла на ліжку.

- Іди додому. Тебе дружина чекає.

Він слухняно став одягатися. Йому здалося, що робив це навіть зашвидко. Хотів на прощання поцілувати Барбариску, але вона різко відсторонилася від нього. В її очах блиснули злі вогники.

Коли Зенон виходив, батько Барбари так само дивився в одну точку.

23

Для Марини все виходило на добре. Мама знайшла їй роботу в свого однокласника. Той мав невеличку фірму і потребував бухгалтера, бо попередня вийшла на пенсію. Роботи виявилося багато, але Марина швидко увійшла у суть справи. Головне, що не треба було сидіти з дев'ятої до шостої. Виконала все, що передбачалося на сьогоднішній день, - можеш іти додому. Ніхто її не контролював, куди вона відлучилася, коли прийшла і навіщо пішла. Головне, щоб робота була вчасно зроблена. Зарплата на декілька сотень гривень була навіть більшою, ніж на попередній роботі.

Бачила вона здивовані очі Богдана Степановича, коли принесла йому заяву на звільнення. Він сподівався, що під час кризи і війни люди триматимуться за роботу, як воша кожуха. Але коли йому донесли, що Марина завагітніла, втратив будь-який інтерес до неї. Вже потім докумекав, що цю вагітність можуть приписати йому, але це вже не мало важливого значення.

Бухгалтерки у відділі посміялись, дізнавшись, що Марина йде геть. Вони знову вдавали з себе її подругами, натякали на те, що треба виставитись за відхід, але Марина вдала, що нічого не розуміє. Та й не хотілося більше спілкуватись з тими, хто фактично її зрадив.

Тепер вона жила майбутньою дитинкою. Була переконана, що це дівчинка, яка народиться схожою на Андрія. Чомусь не наважувалася сказати чоловікові про свою вагітність. Андрій і далі поводив себе з нею холодно, немов з чужою. Чекала слушної нагоди, коли Андрій знову стане таким, яким був ще недавно у стосунках з нею, аби повідомити про спільну їхню радість. Відганяла від себе нахабну думку, що чоловік може не зрадіти цій новині.

Все було добре, і навіть нудотний, мало не цілодобовий, дощ не міг вплинути на настрої Марини. А ще знову повернулись колишні взаємини з Петриком і Павликом. Марина вдавала, що отого коротенького непорозуміння між ними взагалі не було. А діти просто дорослішали, й минуле вже не відіграло в їхньому житті вирішального значення.

24

Того дня Зенон не помітив свою Барбариску на фабриці. Декілька разів їй телефонував. Гудки йшли, але Барбариска не відповідала.

Йдучи з роботи, постійно озирався, чи не побачить її. Ні, не було.

Біля її будиночка побачив машину власника фабрики. Ну, звичайно! Який він егоїст. Мабуть, щось трапилось з батьком Барбариски.

Несміливо, озираючись, мов злодій, увійшов у будиночок. Старий лежав і спокійно дивився в одну точку.

За дверима спальні Барбара скрикувала. Хтось затискав її рота долонею. Зенон обережно заглянув туди і побачив власника фабрики, який лежав на Барбарисці. Вона дивилася на Зенона, хоча він не був упевнений, чи бачить його, бо без окулярів Барбариска була безпорадною.

Коли вона скрикнула вже не від задоволення, а тому, що чиясь голова з'явилась у дверях, Зенон швидко вибіг із будиночка, навіть не подивившись на старого. Вже за декілька хвилин він був наприкінці вулички. Мабуть, ще ніколи в своєму житті Зенон не бігав так швидко.

Підходячи до свого будинку, він віддихався і подумав, що навіть якби власник фабрики негайно зліз із Барбариски, вийшов із будинку, щоби побачити нахабу, який насмілювався перебити йому секс, то навряд чи встиг би помітити Зенона.

Барбариско, Барбариско...

25

Невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині нарешті дочекався свого. Він хотів завдання, свіжого, неординарного, але водночас боявся, що не виправдає довір'я свого київського зверхника. І коли генерал із міністерства внутрішніх справ зателефонував йому, щось важке відірвалося всередині невисокого череваня з масивними окулярами на носі-картоплині й гепнуло вниз живота.

Київський зверхник сказав, що до нього звернеться один чоловічок. Треба виконати все, що той накаже. Саме так: накаже. А не скаже, попросить чи ще щось подібне. Цю гру слів невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині зауважив відразу.

Генерал казав, що завдання дуже важливе, але до нього не слід долучати інших людей з відділу. "Ти повинен зробити все сам – і так, як накаже цей чоловік", – напучував київський зверхник.

Розмова була недовгою. Якраз закінчувався робочий день. Невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині збирався додому. Десять там у холодильнику стигне пляшечка пива. Дружина і донька вже знають, що сьогодні навіть на гарматний постріл не сміють підійти до телевізора. Чоловік і тато дивитиметься футбольний матч. Нехай займаються чим хочуть. Головне, щоб не шуміли, не заважали йому, не відволікали від чарівного дійства.

Ідилія була зіпсована телефонним дзвінком генерала. Який уже там футбол. Тут думаєш, чи впораєшся. І що за таке таємниче завдання, що до нього не можна залучати працівників відділу, який він очолює? З одного боку, довіра генерала окрилювала. Але, з іншого, невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині ніколи не провадив самостійних слідчих дій. Те, що він робив, було лише імітацією бурхливої діяльності, партацтвом, а насправді все робили хлопці. Звісно, він і сам собі ніколи б не зізнався, що вони професіонали, але розумів, що без їхньої допомоги аж ніяк не обійтись. А тут треба це зробити. Не можна заперечувати генералові.

Приречено невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині їхав

додому. Чи не вперше він подумав про те, що краще було не висовуватись. Сидів би собі тихо у відділі, виконував би нікому не потрібну роботу, але знав би, що доживе до глибокої старості. А тут всього можна очікувати від життя. Навіть кулю в лоб. Відчув холодок у тому місці, де його могла просвердлити дев'ятиграмова вершителька долі.

26

Андрієві здавалося, що зі смертю чорного ворона у нього закінчилося попереднє життя і починається щось нове, незвідане. Бабуся змалку вчила його розпізнавати Божі знаки. Чорний ворон, без сумніву, був одним із них. Але як це все витлумачити?

Йому вже хотілося чимшвидше на війну. Давав собі звіт, що там можуть поранити і навіть убити. Але принаймні не буде вести таке пустопорожнє життя, як тут, на полігоні.

Більшого їх уже не могли навчити. Відчувалося, що чимало навчителів пороху не нюхали, а їхню теорію під час справжніх бойових дій можна прикласти до одного місця. Андрій був тямущим і доволі швидко, на відміну від інших, відновив свої армійські навички. Його зробили командиром. До хлопців ставився нормально, хоча реалії вимагали і суворого тону, і дисципліни, а ті думали, що Андрій випендрюється і відповідно внутрішньо реагували на це.

Він же, здається, нічого цього не бачив, а постійно думав про своє. Коли мама зателефонувала і сказала, що Марина завагітніла, весь закипів. Хотів тут же зателефонувати дружині і запитати, чому вона йому про це не сказала. А потім передумав. Навіщо запитувати? І так все ясно. Гульнула кохана дружина, тільки-но він пішов до війська. Його вже навіть не цікавило, хто її ошчасливив. Вмить став байдужим до всього, хоча інколи розумів, що кохання так швидко його не відпустить. Лише сумував за малими.

До нього клеїлася волонтерка Галя. Він вдавав, що нічого не розуміє. Дівчина аж розплакалась і наодинці назвала його телепнем. Він розсміявся і обійняв її. Вона відштовхнула його і побігла геть, а зранку знову продовжила свої любовні ігри.

Час відправки на війну наближався з космічною швидкістю. Здавалося, з новоприбулих лише Андрій зберігав олімпійський спокій. По інших було видно, що весела партизанка на полігоні закінчується, а далі – невідомість, що гірша самої смерті.

27

– Я тебе кохаю, – сказала Надійка чоловікові.

Андрій Чернюк нічого не відповів і поцілував її у лобик, як маленьку дівчинку. Так воно і є. Різниця у віці складає двадцять шість років. Чим не маленька дівчинка порівняно з ним?

Звичайно, у фізичному плані чоловік уже був не той, що одинадцять років тому, коли вони одружились. Твердість зм'якла, чи що? Їй тоді було сімнадцять, йому – сорок три. Але Надійка вже знала, що кохання – це не лише фізична близькість. Вона ж покохала головного редактора "Дрогославщини" у свої шістнадцять, і кохала його, поки в них ще не було фізичної близькості. То чому, коли в них не буде фізичної близькості, вона не кохатиме його?

Раніше з усмішкою сприймала слова мами напередодні одруження. Мовляв, минуть роки, чоловік уже не зможе, а вона буде жінкою в розквіті сил. Тепер Надійка ставилася до цього серйозніше. Чоловікові, скажімо, буде шістдесят, а їй лише тридцять чотири. Жінка у розквіті сил. Але не захотіла забігати думками наперед, поки кохає.

Андрій Чернюк знову брав приступом фортецю. Втретє за цю ніч. Надійці здавалося, що вона вже не хоче, але з кожним його рухом розпалювалася все більше й більше. Фортеця була взята одночасно з тим, коли здалася. Це була найвища насолода для двох. Надійка подумала, що її чоловік ще не старий. А коли стане стареньким, їй буде достатньо від нього й одного разу. Усміхалася сама до себе.

Весілля вони не робили. Яке весілля, коли він втретє одружується? Надійка знала, що і з другою дружиною в нього весілля не було. У церкві шлюбу теж не брали. Він казав, що брав шлюб лише з першою дружиною, покійницею, більше не хоче. Була лише розписка. Після цього пішли до кав'ярні. З ними була її однокласниця та його однокласник. Потім вони теж одружились, але шлюб був нещасливим, розпався через три роки. Їхній тримається вже одинадцять.

- Про що ти думаєш? - запитала Надійка.

- Завтра виходить моя книжка, - відповів Андрій.

- "Сто інтерв'ю з жінками Дроголавщини?" - перепитала, ніби мова могла йти про якесь інше видання. Вона нахилилась і поцілувала його в губи. - Ти у мене молодець.

Він поплескав її долонею по голій дупці. Надійка зупинилась і не стала більше нічого в нього випитувати, бо засвоїла, що коли чоловік думає, не слід йому заважати.

Після інтимної близькості вона звично перебирала пальцями його грізну зброю, якою він завойовував її, аж поки тільце не ставало м'яким і маленьким. Для Надійки це було сигналом, що вона повністю задовольнила чоловіка. Тепер між її пальцями було щось настовбурчене, готове до ще не одного бою. Але вона сама вже не хотіла цього. Що це надумав її коханий чоловічок у свої п'ятдесят чотири, якщо навіть двадцятивосьмирічна дружина його не задовольняє? Молодших кортить?

Її так і підмивало запитати: "Хто твоя остання коханка?". Декілька років тому вона жартома задала це питання, хоча насправді їй було боляче від відчуття, що чоловік має фізичну близькість ще з якоюсь жінкою - і не одною, мабуть. Тоді він серйозно подивився на неї, поцілував у лобик, як маленьку дівчинку, сказав: "Мені би твої проблеми" - і поплескав долонею по її голій дупці. Їй дуже подобалося, коли він так робив.

За одинадцять років спільного подружнього життя Надійка жодного разу не зрадила чоловікові, хоча до неї клеїлись різні типи. І справа, мабуть, була не в коханні до нього. Точніше, не лише в коханні. Ніяк не могла уявити, як після фізичної близькості з іншим зможе бодай доторкнутися до чоловіка.

Не помітила як заснула. І несподівано прокинулася посеред ночі. Грізна чоловікова зброя була м'якою і маленькою. Надійка обережно забрала руку. Подумала, що в чоловіка так не тому, що повністю задовольнила його, а просто він заснув.

А якщо зрадити чоловікові заради сексуального експерименту? Нещодавно подружки в учительській, сміючись, говорили на цю тему, лукаво дивлячись в її бік. Вона вдала, що їй треба терміново перевірити учнівські зошити і не взяла участі в їхній бесіді. Зараз здригнулася від самої думки, що може зрадити чоловікові. Ні, не робитиме цього навіть заради сексуального експерименту. Вона ж кохає свого Андрія Чернюка, і прізвище його носить. Можливо, кохання колись і мине. Тоді можна й спробувати.

І треба було прокидатися посеред ночі?

28

Здавалося, дощі вже не припиняться ніколи. Мама Андрія трошки прихворіла і не ходила на роботу. Чоловік уже зранку брав на груди традиційні сто грамів і кудись ішов. Постійної роботи в нього не було. Так щось комусь десь допоможе. Грошей з цього майже не мав, хіба що нагодують і неодмінно дадуть випити.

Раніше в неї була одна радість – розмовляти по скайпу з рідною сестрою. Та двадцять років тому познайомилася на курорті в Трускавці з росіянином і виїхала жити до нього. Тепер і цієї радості не було. Молодшу сестричку ніби підмінили. Говорила, що в Україні фашисти, а Яценюка і Порошенка треба розстріляти. Вона й сама знала, що президент і прем'єр-міністр ще не ті, які потрібні Україні, але кращих поки що не було видно.

Спочатку намагалася щось пояснювати сестрі, але завжди наштовхувалась на грізну стіну нерозуміння. І звідки в неї взялась оця неприборкана агресія, коли тут, в Україні, була такою лагідною, милою і спокійною?

Потім говорила з нею на інші теми, не пов'язані з війною, але з цього теж мало що виходило. Так чи інакше поверталися до політики, Путіна, бандерівців, а Україна для змоскаленої сестрички була вже не просто чужою, а ворожою.

Зрештою, вона зрозуміла, що такі розмови ні до чого доброго не призводять. Думала, що війна скоро закінчиться, а тоді вже можна буде порозумітись з сестрою. Все ж таки рідна кров.

29

Місцеві засоби масової інформації в'яло сприйняли з'яву книги Андрія Чернюка "Сто інтерв'ю з жінками Дрогославщини". Ні, коротенькі замітки про це з'явилися, але ж Андрій Чернюк розумів, що вихід його книги – справа неординарна навіть для такого провінційного містечка як Дроголав. Могли б написати розлогіше. Висновок один: не люблять його місцеві газетярі, заздять. Доведеться потішити їх іншими своїми книжками.

Велику статтю про книжку написав Льоня Германсдерфер у своєму Інтернет-виданні "Вечірній Дроголав". Власне це була не стаття, а суцільні уривки із інтерв'ю, хоча на самому початку він назвав книжку знаковою. Андрій Чернюк декілька разів телефонував Льоні Германсдерферу, але той уперто мовчав. Йому хотіли подякувати за статтю, а він, мабуть, ще не був готовий виставити за своє шістдесятиріччя.

Інтернет-видання "Дроголав-Інфо" теж вмістило замітку про його книгу. Вона була сухою і незмістовною, але цікавим видався один коментар. Анонім під псевдо Газетяр

написав, що Андрій Чернюк переспав з кожною жінкою, в якої взяв інтерв'ю. Він не стримався і відписав, прибравши псевдо Дрогославець: "Найбільш захоплюючими в інтимному плані були стосунки зі столітньою жінкою". Потім подумав, що не мав би так писати, взагалі додавати популярності цьому сайту, але його коментар уже був опублікований і за якусь годину набрав сімнадцять плюсів і лише два мінуси, ставши найпопулярнішим. Далі Андрій не спостерігав за долею свого коментаря.

Зателефонували із центральної міської бібліотеки й запропонували провести презентацію книги. Андрій м'яко відмовив, сказавши, що не любить публічності, проте сам був здивований своєю твердістю. По той бік барикад залишилися незадоволеними його відповіддю й сказали, що все одно обов'язково проведуть таку презентацію і запросять його, а вже йому вирішувати, приходити чи ні.

30

Олексій відразу зрозумів, що хоче від нього цей невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині, хоча той говорив улесливо й натяками. Мовляв, я тобі волю, але ти дай адреси хоча декількох своїх хлопців, щоби ми могли перевірити. Розуміємо, що ти український патріот, але ж мусимо хоч формально виправдати тебе.

Насторожувало, звідки цей чоловічок дізнався про його донецькі подвиги. Вони, фани "Шахтаря", виловлювали приїжджих московитів і лупили їх, назавжди відучаючи від того, щоб шастали по Україні. Відстежували на вокзалі чи в місті. Характерний акцент і словечка видавали приїжджих з головою. "Братіш-братіш, зьома-зьома!". Просили підказати, як проїхати туди-то. "Допомагали". До смерті не забивали, але чимало з них ставали інвалідами. Щоб захищати росіян в Україні від київської хунти – вже не було й мови.

В їхній групі були не лише любителі футболу, а й спортсмени, качки, просто сильні хлопці. Це було ще на початках, коли приїхали росіяни з наміром встановити Донецьку народну республіку. Потім, коли з'явилася зброя, стало небезпечно. Хлопці розсіялись. Хто виїхав. Хто затаївся. Олексій дремував до Дніпропетровська. Документів не мав. Менти заграбастали його. А тепер цей начальник розповідає йому, чим він займався у Донецьку. Звідки дізнався?

Розмова заходила в глухий кут. Лестоців і натяків з боку невисокого череваня з масивними окулярами на носі-картоплині вже не було. Воля вислизала. Олексій вирішив ризикнути. Цілком серйозно назвав дві адреси в Донецьку. Знав, що хлопців уже точно нема вдома, виїхали. Один з них, здається, аж за кордон. Інший десь у Києві перебивається.

Невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині, пильно дивився Олексієві в очі. Розкусив, мабуть. Нічого не сказав. Пауза затягнулась, аж поки Олексієві не запропонували вказати на тих, хто бив москалів у Донецьку, а зараз знаходиться в Україні. Знав багатьох, у тім числі й тих, які були в Дніпропетровську. Звісно, не здасть їх. Сказав правду, що їхні номери залишилися в мобільному телефоні, але під час його затримання менти розбили апарат. Виправився: ваші хлопці. Без цих номерів знав, де шукати декого зі своїх. Але вже не мав довіри до цього невисокого

череваня з масивними окулярами на носі-картоплині.

Знову довжелезна пауза розміром у вічність. Нарешті Олексія знову ведуть до камери. Безнадія світиться в очах двох чоловіків.

31

Зранку Роман Григорович приніс продукти і попросив Марину накрити стіл десь на першу годину.

Офіс фірми знаходився в приміщенні готелю. Марина стала тут фактичною господинею, бо Романа Григоровича майже ніколи не було, а відвідувачі приходили рідко.

До дванадцятої години вона встигла впоратися з роботою й заходилася накривати на стіл. Помила овочі, покраяла ковбасу і шинку, все гарно розставила. Думала, з'явиться Роман Григорович, і вона з чистою совістю піде додому.

Так уже було не раз, коли він попереджав Марину, що має якусь ділову зустріч і що вона може бути вільною. Звісно, вона не ображалась, та й не мала на це права: він – директор фірми, вона лише бухгалтер, хоч і головний. Втім, інших бухгалтерів і не було, як у відділі освіти.

Але Роман Григорович перекреслив її плани. Він з'явився за декілька хвилин до першої і сказав:

– Будеш з нами святкувати!

Вона не встигла ні заперечити, ні щось запитати, як уже прийшли працівники фірми, яких вона раніше бачила раз чи двічі.

З'ясувалося, що в Романа Григоровича сьогодні день народження, і чоловіки його вітали. Марина почервоніла і не знала, що з нею діється. Так і не наважилася привітати Романа Григоровича. Той декілька разів уважно дивився на неї, але вона відводила погляд.

Компанія була чоловіча, і Марина незручно в ній себе почувала. Коли дійшло до першого тосту і всі випили, вона відмовилась, сказавши, що вагітна. Хлопці подивились на Романа Григоровича, а він замахав руками: мовляв, ви що, я до цього не причетний. Чоловіки сміялись, а Марина усміхнулась.

Час минув непомітно. На бухгалтерку, здається, не звертали уваги, лише Роман Григорович час від часу дивився на неї, і вона відчувала ці погляди, хоча, мабуть, жодного разу так і не глянула на нього.

Коли чоловіки розійшлись, Роман Григорович сів за свій стіл і щось писав. Марина мовчки прибирала зі столу і незчулась, як він підійшов ззаду і обійняв її за плечі:

– А ти мене так і не привітала з днем народження.

Вона усміхнулась і повернулась до нього:

– Вітаю, Романе Григоровичу!

Марина не встигла нічого зрозуміти, як Роман Григорович зі словами: "Хіба так вітають?" – міцно обійняв її й гаряче поцілував у губи. Здається, всередині неї щось обірвалося. Вона, мов паралізована, не змогла поворушити руками.

Роман Григорович відірвався від неї і сів за стіл. Вона дивилася на нього широко

розплющеними очима. Нарешті він запитав:

- Ти образилась?

Вона нічого не відповіла і продовжила прибирати. У туалеті мила склянки. Глянула на себе в дзеркало. На неї дивилась усміхнена молода жінка. Тепер вона знала, що точно не образилась на Романа Григоровича. Добре, що всього цього не бачив Андрій, бо він у неї такий ревнивий.

Коли Марина вийшла із туалету, Романа Григоровича вже не було.

32

Друг Лілі, за якого вона зібралася заміж, виявився приємним молодим чоловіком з обрізаною по коліно правою ногою, втраченою в результаті м'ясорубки під Іловайськом. Генерал інфаркту дуже швидко і безпосередньо знаходив з ним різні теми для розмов, і це не було штучне вбивання часу, а близькість позицій чоловіків, які багато побачили в цьому світі. Володя закінчив філософський факультет університету, але не був занудним, заглибленим у себе і не мав бороди. Принаймні всі філософи видавалися генералові інфаркту саме такими, хоча з жодним представником цієї професії він не був знайомий особисто.

Тепер у Лілі очі не блистіли, як тоді, коли поруч з нею знаходився головний редактор газети. З них струменіли спокій і впевненість. Кохання, яке хоче бути показним, не витримує випробування часом. Звичайно, генерал інфаркту не був психологом, та ще й у такій інтимній сфері як кохання, але він розумів, що тут мова йде про щось міцніше і надійніше з боку Лілі, ніж у неї було з головним редактором газети, дитину якого зараз виношувала в своєму лоні. Причому Лілі, мабуть, вже не було так важливо, чи Володя глибоко й серйозно ставиться до неї, як вона до нього. Принциповим для неї є те, що з мільйонів чи мільярдів варіантів кохання вона знайшла один, єдино правильний, який був притаманний власне їй на всі сто відсотків. Тепер Володя, згідно філософії її життя, мав пристосуватися до особливостей Лілиного кохання, і в неї не було жодних сумнівів, що рано чи пізно він з цим впорається.

Натомість Володя, мабуть, і не підводив філософську базу під своє кохання. Йому просто було добре з Лілею. Можливо, мова і не йшла про кохання, а лише про прив'язаність до дівчини, яка доглядала його в госпіталі й яку він хотів бачити двадцять п'ять годин на добу. У нього вже був нормальний інтимний досвід – ні більше, ні менше, ніж в інших чоловіків. Але з'ясувалося, що в стосунках з Лілею для нього не це головне. Спілкування було основним, і одного разу він подумав, що за просто міг би обійтися без інтиму з Лілею. Але вона сама казала, що кров не повинна застоюватись, особливо в таких специфічних місцях, – і дозволяла робити з її тілом усе, що йому заманеться. Він радше був дослідником її тіла, хоча й отримував задоволення від сексу, і для нього в Лілі не було заборонених зон. Вона не соромилась, коли Володя витворяв з нею щось настільки непристойне, чого б вона ніколи не дозволила зробити з собою головному редакторові газети.

Ліля поводитися з Володею чесно, не даючи йому жодних знижок на відрізану по коліно ногу. Це інші жаліли його, і він ненавидів тих, хто так до нього ставився, був з

ними жорстоким і несправедливим. Йому все пробачали, пояснюючи тим, що хлопець на війні втратив ногу і тепер ображений на весь світ, тому це нормально, коли він відповідає невдячністю тим, хто добре до нього ставиться. З Лілею йому було набагато простіше. Головне, що стосунки між ними не потребували пояснень, чому все відбувається саме так, а не інакше.

33

Андрій ніколи не думав, що ненавидітиме kota, який убив чорного ворона, і бажатиме йому смерті. Кіт теж був не дурний і відчував, що від цього чоловіка треба бути подалі. Як тільки Андрій підходив до нього ближче, той не втікав, але повільно відходив на безпечну відстань.

Колеги Андрія доволі швидко зауважили, що кіт його боїться. Вони лише підсміхались, а коли побачили, що Андрій запустив тарілкою в kota, який відійшов від нього, вже не розуміли, чому їхній побратим так робить. Тарілка пролетіла мимо. Кіт, переконавшись, що йому нічого не загрожує, почав вилизувати її, а це ще більше зачепило Андрія. Він кинувся до kota, а той, витримавши паузу, таки побіг геть, зберігаючи холонокровність і повагу до себе.

Андрій часто згадував, як він поховав нещасного чорного ворона під деревом, на якому той любив сидіти. Навіть одного разу це йому наснилося. Правда, сон виявився викривленим, бо чорний ворон був живим, пручався в руках Андрія, намагався вирватись, а потім дзьобнув його в лоб. Андрій зі злості скрутив чорному воронові карк і закопав тільце.

Чорний кіт з білою плямкою на лобі показував свою вищість, і це найбільше дратувало Андрія. Здавалося, що не могло бути сумнівів: хтось із них має вмерти, і, звісно, це мав бути кіт. Але той був іншої думки. Своім котячим нутром він здогадувався, що Андрій мстить йому за смерть чорного ворона, але вважав це дивацтвом людини, бо як можна мстити за загибель дурного птаха?

І все-таки одного разу кіт втратив пильність, коли за звичкою заскочив до кухні, аби поласувати чимось смачненьким. Товстенька кухарочка зі здивуванням дивилась, як Андрій зачинив двері за собою, притис kota в куток. Здавалося, двобій буде завершено. Кіт причаївся і чекав наступного ходу від Андрія. Як тільки той нагнувся, аби взяти kota, той пазурами впився йому в обличчя і з диким нявканням побіг до дверей.

На щастя для kota, до кухні зайшла ще одна кухарка. Кіт прошмигнув їй між ногами і швидко зник з поля зору Андрія. На бійця було страшно дивитись: все обличчя подряпане, око підпливло кров'ю.

- Ви що, здуріли, пане? - закричала кухарка, яка щойно увійшла.

- Та за котом полював, - пояснила інша, все ще не розуміючи, як таке у них могло статись.

Андрій, похитуючись і тримаючись за око, вийшов із кухні. Іншим оком він побачив kota, який був далеко. Андрієві здалося, що той сміється з нього.

34

Все сталося миттєво, і Марія не запам'ятала обличчя цього чоловіка. Вона поверталася із магазину, коли той, хто йшов їй назустріч, тихо сказав: "Привіт від українського Донецька". Марія завжди дивилася під ноги, ніби соромилася жити на цьому світі, і коли піднесла голову, чоловік уже був позаду неї. Вона озирнулась. Високий, худий, коротко підстрижений, вайлувата хода, ніби це відпочивальник на якомусь курорті.

Спочатку Марія подумала, що ці слова призначені не їй, бо туди й сюди йшли різні люди. Але невідомий сказав про український Донецьк тихо, а, значить, лише їй, і в цьому не повинно бути жодного сумніву.

Уже коли підходила до хати, подумала, що це "оплотівці" так своєрідно попередили її, щоб не забувала про небезпеку, яка постійно нависала над її життям і життям мами, хоча вони й перебралися із Донецька в село. Фраза була сказана українською, але відчувалося, що той чоловік росіянин. Що вони хочуть від неї і чому відразу не застрелили? Чомусь Марія уявляла, що коли "оплотівці" її зустрінуть, то довго розмовляти не будуть, а відразу пристрелять.

Спочатку вона не хотіла нічого розповідати мамі, але та відразу побачила, що донька чимось стривожена. Коли дізналася про все, прийшла до того ж висновку, що й Марія. Мабуть, не було такого дня, щоби вони не думали про помсту "оплотівців". Майже до самого ранку мама і донька не могли заснути, очікуючи, що "оплотівці" стануть вдиратися до їхньої хати.

35

Невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині про себе називав цього чоловіка москвичем. Зрозуміло, що той неспроста навідався із Росії сюди. Генерал із міністерства внутрішніх справ наказав виконувати все, що той скаже. Навіть рідну матір вбити, якщо треба. Так і сказав. Невисокому череваневі з масивними окулярами на носі-картоплині цього не треба було робити, бо мама померла рік тому. Але він боявся. Боявся, що москвич сам його пристрелить – і не скривиться.

Завдання провалене. Він не зміг розкрутити Олексія. Дві донецькі адреси партизанів-ультрас – нуль. Москвич по голівці не погладить. Від самої першої зустрічі з ним невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині не чекав нічого доброго для себе. Все було подібне на дешевенький детектив з передбачуваним закінченням.

Їхав до москвича, ніби це був останній день у його житті. Ще й дощ зарядив. Наступав кінець світу.

Проте все виявилось з точністю до навпаки. Москвич зустрів його з радісною посмішкою.

– Вітаю, пане майоре, – сказав він, показуючи білосніжні вставні зуби.

– Я поки що капітан, – несміливо заперечив невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині.

– Завтра вже все управління знатиме, що ви майор. Так що вітаю.

На цьому любов'язності скінчились, але й чогось небезпечного не було.

Москвич спохмурнів, коли дізнався про Олексія, який не захотів видати своїх друзів-фанів донецького "Шахтаря".

- Випустите його завтра на волю, а ми зустрінемо цього хлопчика й поговоримо по-своєму.

Заперечення були безглуздими, бо невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині наштотхнувся на убивчий погляд москвича. Мовляв, це твої проблеми, як ти все провернеш, але партизан-ультрас має бути звільнений.

36

Повісилась дружина Василя Стецюка. Попросила чоловіка, щоби забрав малого зі школи, бо погано себе почуває. А коли вони повернулись, то побачили в коридорі повішене тіло.

Жодної передсмертної записки не знайшли, і капітан міліції, підозріло дивлячись на Василя, процідив крізь зуби:

- Довели дружину до самогубства.

Василь ще встиг копнути того між ноги, поки самого не скрутили.

Галю поклали на диван, вона була спокійною і сумною, байдуже дивлячись на те, що відбувається. Малого забрали її батьки, а Василь до ранку просидів у міліції. Начальство у всьому розібралось і відпустило його.

Того дня вони справді посварилися з Галею, і тепер Василь думав, що це через нього вона повісилась. Втім, сварились і раніше, і більш гучно, ніж тепер, але ж не доходило до такої трагічної розв'язки.

Коли він повернувся з полону, Галя, здавалося, спокійно все сприйняла. Це не була радість, а щось інше. Її спокій не був байдужістю, а чимось невідомим йому. Оце щось інше між радістю і байдужістю і було, мабуть, божевіллям. Самогубство молоді жінки так і сприймали. Переживала за чоловіка, який був у полоні, поїхала розумом. Навіть коли він повернувся, вже ніщо не могло врятувати ситуацію.

І лише Василь картав себе за те, що розповів дружині майже все про своє перебування у полоні. Мабуть, це її й надломило. Вона більше сприйняла до серця те, що відбулося з Василем, ніж він сам.

Галині батьки сказали Василеві, що малого йому не віддадуть. Здається, він байдуже сприйняв це. Втім, за скельцями окулярів нічого не було видно. Якби хтось уважно подивився, побачив би, як побіліли кісточки його стиснутих пальців.

37

Андрій Чернюк прийшов додому після сьомої вечора. Коли відімкнув двері, почув щирий дитячий сміх. Не відразу второпав, що це Надійка, дружина. Здається, він ще ніколи не відчував її такою щасливою.

У коридорі стояв стійкий запах дорогого чоловічого одеколону. На вішалці була коричнева шкіряна куртка. Що за гість?

Лише Мар'ян, син Андрія та Надійки, почув, що прийшов тато, бо дружина з невідомим продовжували говорити. Їхню розмову раз у раз переривав сміх, поки Андрій роздягався і визувався. Малий стояв у коридорі з великою коробкою в руках і сказав:

- Дивись, що мені вуйко Василь подарував.

Андрій взяв коробку до рук. Це був конструктор "Лего". Погладив сина по голові й увійшов до кімнати.

Перше, що побачив, - це як знітилась і почервоніла Надійка, ніби вчинила щось непристойне, а тепер правда вилізла назовні.

З-за столу піднявся Василь, син, який несподівано прилетів із Праги. Здається, він розрісся в плечах і став ще на голову вищий від батька. Черевце зникло. А минулого разу, коли приїжджав, було доволі помітним.

- Тату, - сказав Василь, і голос його забринів.

Вони поручкались і обійнялись.

Андрій Чернюк дивився на дружину, а вона уникала його погляду. Була серйозною. Залишків сміху на обличчі вже не видно.

- Ось приїхав, - ніби виправдовувався Василь, що наперед не повідомив про свій візит. - Хочу завтра побувати на маминій могилі.

Чи не вперше Андрій Чернюк забув, що завтра, 10 жовтня, річниця смерті Уляни, його першої дружини. Можливо, саме завтра і згадав би, але сьогодні точно про це не думав.

Її дні народження і смерті - 12 квітня і 10 жовтня - були святими для нього. Неодмінно в ці дні бував на могилі в Уляни. Не допускав до цього ритуалу ні Катю, другу дружину, ні Надійку, теперішню. Мабуть, для нього це справді був лише ритуал і тривав він декілька хвилин на цвинтарі. Сама дорога туди й назад забирала півтори години, бо кладовище було за містом. До самого цвинтаря маршрутки не їхали, хіба що першого листопада, і від дороги треба було йти ще десь два кілометри. Молитва, коли прийшов, порожнеча в думках, і молитва, коли йшов геть. Запалював лампадку і клав три яскраво-червоні троянди, які любила Уляна за життя. Казали, що мертвим треба дарувати парну кількість квітів. Але він робив так, ніби Уляна була живою. Для нього вона назавжди залишилася живою. Мабуть, шість років, коли вони прожили разом, були найщасливішими в їхньому житті. Але Андрій Чернюк нікому цього не казав і сам намагався менше про це думати.

Вони сиділи на кухні, вечеряли, пили правдивий закарпатський коньяк. Надійка лише трішки пригубила його. Почувалася чужою в їхній компанії. При ній і розмова переривалась, ніби мали щось своє - таємне, сокровенне, таке, чого їй знати не потрібно. Насправді нічого такого не було. Але вона не хотіла заважати. Хай наговоряться батько з сином. Відчувала себе винною за той щирий дитячий сміх, що тоді виривався із неї. Аж тепер зрозуміла, що чоловік це почув. Як йому, мабуть, стало боляче. Мар'ян спочатку розбирався з конструктором "Лего" на кухні, а потім Надійка відвела його до кімнати.

Василь розповідав про своє життя у Празі. Перейшов на іншу фірму, де став заробляти майже вдвічі більше. Познайомився з однією французенкою. Вона старша від нього на десять років, але виглядає досить молодо. Ніби виправдовувався перед батьком. Вони й схожі між собою. Їм кажуть, що вони брат і сестра. Показав

фотокартку. Справді, чимось невловимо подібні, ніби їхні родини мали давнього спільного предка. Між ними на фотографії стояв високий юнак. Це Даніель, її син від першого шлюбу. Йому сімнадцять. Був і другий шлюб. Дітей у другому шлюбі нема. Софі двічі розлучена. Андрій якраз хотів запитати, як звати французенку, але Василь випередив. Типова французенка. Тип жінок, який подобався Андрієві. Василь каже, що ще до кінця цього року хоче одружитись із Софі. Новий рік зустріне разом з нею і Даніелем в Австралії, де найшвидше приходить це свято. Потім полетять на відпочинок в Іспанію, але вже без Даніеля, якому треба вчитися. Можливо, переїде на постійне місце проживання до Франції. Зараз посилено вчить французьку мову. Син говорив спокійно, буденно, як про те, що вже сам давно вирішив, і жодної поради від батька не потребував. Мабуть, так і має бути. Що йому порадить? Тут би зі своїми проблемами впоратись.

Надійка зайшла до кухні, прибрала посуд зі столу. Про всяк випадок відкрутила кран. Ага, дочекаєшся в таку пору воду в Дрогославі!

Вбіг малий Мар'ян і випалив з порогу:

– Вуйко Василь! А ти подібний на мене!

Всі розсміялись.

Була вже пізня година. Пора лягати спати.

Андрій лежав у ліжку. Василь і Надійка тихо гомоніли у вітальні. Почув, що дружина веде Мар'яна спати, але той впирається.

Коли дружина прийшла в спальню, вдав, що спить. Він знав, що вона зараз робитиме. Завжди любив цей ритуал з перевдяганням у піжаму, милувався її оголеним тілом. Уляна і Катя спали в нічних сорочках. Піжама Надійки і те, що було під нею, виглядало еротичнішим. Він це визнавав і спостерігав за дружиною з насолодою. Зараз теж, примруживши очі, щоби вона не здогадалась.

Дружина швидко заснула. Від випитого правдивого закарпатського коньяку в нього швидше, ніж зазвичай, билось серце. Коли воно нарешті втихомирилося, ще довго не міг заснути.

Приревнував Надійку до Василя? Здається. Розумів, що це дурниці, але нічого не міг з собою вдіяти. Синові йшов тридцять перший, їй двадцять вісім. Він міг бути її чоловіком. Страшенно не хотів, щоби батько одружувався на малявці, як тоді на неї казав. А тепер – мало не найкращі друзі.

Зранку Андрій виходив з дому разом із Мар'яном. По дорозі на роботу вів його до школи. Василь ще спав. Надійка в піжамі ходила по квартирі.

– У мене сьогодні третій урок, – сказала на своє виправдання.

– Ти би вдягнулась, – промовив майже відчайдушно Андрій Чернюк.

Вона слухняно кивнула головою. Знову відчувала себе винною. Але чому? Не зробила ж нічого поганого.

Їй здалося, що чоловік гримнув дверима. А може, це був просто протяг.

Про смерть однокласниці Марина знала наступного дня після її похорону. Вона

висловила своє невдоволення мамі, яка знала про самогубство Галі, але нічого їй не сказала.

- Тобі не можна хвилюватися, - пояснила Іванна Степанівна. - Думай краще про здоров'я своєї майбутньої донечки.

Марина усміхнулась:

- А звідки знаєш, що буде донечка?

- Ось побачиш, - загадково відповіла мама.

Здається, у житті Марини нічого не змінилось. Принаймні ззовні ніхто цього не помічав. Але ж сама Марина знала, що це не так.

Після дня народження вона все більше й більше думала про Романа Григоровича. Ні, про Андрія теж думала, переживала, як він там, але тепер і цей другий чоловік, набагато старший за неї, увійшов у її життя. Марині не було соромно за те, що з приємністю думає про двох чоловіків, хоча, звісно, вона би не хотіла, щоби Андрійко, а особливо мама про це дізналися.

Якось мама розповіла, що Ромцю, як вона називала свого однокласника, залицявся до неї, а Марина аж розцвіла, розплившись в усмішці.

- Що, донечко? - не зрозуміла Іванна Степанівна, теж усміхаючись.

- Андрійка згадала, - збрехала Марина.

Мама уважно подивилася на неї, але нічого не сказала.

Роман Григорович добре до неї ставився і всім своїм видом показував, буцімто нічого не трапилося. Марина уважно вивчала його, але він вдавав, що не помічає її поглядів. І все ж не витримав. Коли вона нахилилася над його столом, показуючи документи, обійняв її й почав цілувати, як тоді. Марина не пручалась. Обійнявши свого Ромця, відповіла на його поцілунки.

39

В цю обідню пору на цвинтарі не було ні душі.

Андрій і Василь Чернюки стояли перед могилою Уляни і молились. Василь закінчив швидше і трошки відійшов убік. Він дивився, як батько запалював лампадку, проте вітер не давав йому цього зробити. Довелося втрутитися йому, курцеві. Розклав окремо три яскраво-червоні троянди, а не так, як поклав батько, - разом. Андрій мовчки спостерігав. Він не любив, коли втручаються у його звичний ритуал, але синові стерпів.

Вони сиділи на лавочці перед могилою. Василь закурив. Андрій вкотре переконувався, що не знає рідного сина. Ось, наприклад, не знав, що той курить. Принаймні коли десять років тому після закінчення Дрогославського державного педагогічного університету Василь від'їжджав на заробітки до Чехії, не помічав за малим цього. Уже й не пам'ятав, коли став називати його малим, але це було однозначно тоді, коли син став уже вищим за нього. Значить, Василь тоді закінчував школу, не раніше.

- Я був у мами, - сказав Василь, старанно видмухуючи дим від цигарки вбік, щоби нічого не потрапило на батькове обличчя. - Вона хвора.

Мамою Василь називав Катю, другу дружину батька. Він уже був величеньким,

коли тато одружився. "Ось твоя друга мама", – сказав батько тоді. Доволі швидко Василь став її кликати мамою, причому ні Андрій, ні Катя спеціально його до цього не спонукали. За роками вона була йому радше як старша сестра, і спочатку це виглядало трохи кумедно, але потім всі звикли до цього. Коли Василь став кликати Катю мамою, Андрій подумав, що доволі швидко син зрадив свою справжню маму – Уляну. Але подумав про це лише раз, і більше не повертався до цієї думки, і взагалі забув про неї.

– Що з нею? – відсторонено запитав Андрій Чернюк.

– Не знаю, – відповів Василь. – Але мені здається, що це серйозно.

– Я їй зателефоную, – після нетривалої паузи сказав Андрій і тут же запитав: – Ти коли від'їжджаєш?

Василь, мабуть, дивно глянув на нього, розуміючи справжній сенс цього запитання, однозначно пов'язаний із Надійкою. Він зробив дві затяжки, кинув під ноги цигарку, втоптав її у землю, ще трохи помовчав, ніби обдумуючи відповідь, хоча вона була очевидною і лежала на поверхні:

– Сьогодні вечором поїздом до Києва. Квитки вже маю. Два дні буду займатися справами філії нашої фірми у Києві, а потім літаком – до Праги.

Помовчали.

Андрієві дуже кортіло запитати у сина, чи було в нього щось зранку з Надійкою. Це його мучило на роботі. Поривався телефонувати додому. Ледве стримав себе.

Василь ніби зчитав його думки:

– У тебе класна дружина, тату. Бережи її.

Андрій Чернюк не знав, що має думати. Завжди був упевнений, що дружини йому не зраджують, хоча й не дуже переймався тим, чи кохають. А тепер зрозумів, що ревнує Надійку до сина. Здурів на старості років. Десь почув: там, де починаються ревності, закінчується кохання.

40

Олексій не відразу повірив, що вільний. Сказали: "На вихід" – розписався, дещо, не все, повернули з речей.

Накрапав дощ. Але це дурниці порівняно з тим, що було недавно.

Чомусь подумав про невисокого череваня з масивними окулярами на носі-картоплині. Не такий, видно, він і поганий чоловік, як думав про нього. Інший би комизився, вигадував причини. А цей усе зрозумів – і відпустив.

Всі люди навколо здавалися добрими. Їх хотілося любити.

До нього наблизився високий чоловік.

– Олексій? – запитав.

– Так.

Розслабився від волі. Не дав би себе так швидко захопити. Йому пирскнули щось в обличчя. Відчув, що втрачає свідомість. Дивився ніби збоку на себе. Два дужі чоловіки вхопили його попід руки і несуть до машини. Чує, як якась жінка каже:

– Вже напився з самого ранку.

Це про нього. Розуміє, що відбувається. Мав би втратити свідомість, але вона з

останніх сил чіпляється за життя-буття. Вони їдуть. Довго. Чи це час розчинився у просторі?

Мабуть, закінчилася міська дорога, асфальт змінився ґрунтіркою. На ямах машина підскакує. Зупинились. Ті ж дужі чоловіки знову беруть його під руки. Крізь напівзаплющені очі бачить двоповерховий будинок. Чомусь думає, що нарешті тут відпочине.

Його несуть у підвал і кидають на долівку. Цемент. Боляче вдаряється головою. Чує, що замикають масивні двері. Аж тоді сили покидають Олексія. Він падає в глибоку чорну прірву.

41

Абсолютна більшість мешканців Дрогослава жила так, ніби в Україні не було війни. Донбас для них видавався екзотикою, був далеко. Здавалося, з екранів телевізорів говорили про якийсь неправдоподібний паралельний світ. Чужі смерті й поранення теж не зачіпали сердець і душ. Кожний був заклопотаний власним життям.

Лише незначна частина дрогославців жила фронтом і перемогою. Батьки переживали за дітей, які невідомо за що могли загинути від російських фашистів. А ще інші бавилися в активістів, піарилися на війні, зображаючи з себе патріотів у вишиванках. Серед цих політиканів-волонтерів можна було знайти одну-дві щирі душі, які це робили за покликом серця, шукали гроші для хлопців на фронті й віддавали власну останню копійку, собі залишаючи лише необхідне на їжу.

Війна з Росією, мабуть, уже би давно закінчилася, якби всі українці щиро повірили в перемогу і перейнялися потребами фронту. А тут ще місцеве начальство живе так, як до війни, безбожно крадучи з бюджету, кладучи до кишені великі гроші з кожної оборудки, ніби заробило їх чесною працею. А дурна держава ще їм платить заробітну платню.

Найгірше в ті часи почувала себе в Україні чесна людина. Вона розуміла, що ось там, на Донбасі, – вороги, яких треба знищити. А тут ніби свої, але потім з'ясовується, що вони гірші за ворогів, бо рука не піднімається фізично їх знищити, але якщо цього не зробиш, то оті вороги, що на Донбасі, знищать тебе.

Чесні люди зазвичай неактивні й недієві. Вони бачать усю фальш життя, але не можуть згуртуватися з такими ж чесними людьми, як самі, аби подолати стан речей, який склався. Вони й не бачать навколо себе таких самих чесних людей, бо чесність не горланить про свої чесноти на все горло. Це фальш може дозволити собі таку розкіш, видаючи себе за чесність, а наївні люди вірять у це.

Дрогославці нічим не відрізнялися від мешканців інших міст чи сіл, лише концентрація чесності, як і концентрація фальші, у них була більшою.

42

Після розлучення з Андрієм Катя Чернюк більше заміж не виходила. Їй було досить, що вона знала трьох його коханок, а їх, мабуть, було набагато більше. Андрій до останнього не вірив, що Катя може розлучитися з ним, але коли це стало доконаним фактом, не пручався. Проблема полягала в їхньому спільному синові. Данило тягнувся

до батька. Під час судового засідання це могло завадити Каті зробити так, щоби син залишився біля неї. Андрій по-чоловічому переговорив з малим. Не знати які аргументи він йому навів, але в суді вже проблем не було, і Данило жив з мамою.

Андрій Чернюк зателефонував колишній дружині наступного дня після того, як Василь поїхав до Києва. З Надійкою тимчасово виникла "німецька мова". Вони не сварились, але розмовляти між собою не хотіли. Причому це було взаємне бажання. Мар'ян, коли були подібні непорозуміння між татом і мамою, займав нейтральну позицію і намагався зайвий раз не турбувати батьків, терпляче очікуючи, коли вони помиряться. Йому було боляче, образливо, що на нього майже не звертають увагу, але це вартувало того, бо в наступні дні після "німецької мови" любов тата й мами виплескувалась на нього з подвійною, а то й з потрійною силою. Він тоді міг вередувати, розуміючи, що знову опинився в центрі уваги, а люблячі батьки, змагаючись між собою, виконували будь-яку його забаганку.

- Треба зустрітись, - сказав Андрій Каті.

- Чому ти віриш Василеві, буцімто я хвора? - миттєво відреагувала Катя.

Андрій трохи помовчав, а потім сказав:

- Буду в тебе через годину.

Зв'язок обірвався.

Ось чому так завжди? Вони вже розлучені, а він і далі продовжує нею командувати, як маленькою дівчинкою. Вона ніяк не може цьому протистояти. Їй навіть інколи здається, що Андрій і далі залишається її чоловіком, просто знаходиться постійно у відрядженнях і не ночує вдома. І вона відчувала себе його дружиною, не думаючи про Надійку. Як з'ясувалося, щоби бути дружиною, не обов'язково жити разом.

У Каті справді були проблеми зі здоров'ям, але вона не знала, що має казати Андрієві з цього приводу. Після розлучення в неї лише двічі були інтимні стосунки з іншими чоловіками. Та й то тоді, коли вона напивалася з відчаю і ставала легкою здобиччю самців. Жодного задоволення від такого сексу вона не отримувала. Лікар радив їй для профілактики робити це все-таки частіше, а декілька днів тому заявив, що вже необхідне хірургічне втручання. Дивно, Василеві, який був сином покійної Уляни, першої дружини Андрія, й досі називав її мамою, вона розповіла про це, не соромлячись, а колишній чоловік і досі залишався для неї суворим учителем, в якого вона закохана, але не сміє зізнатися тому в своїх почуттях.

Андрій прийшов рівно через годину, як і обіцяв. Це була одна з визначальних рис його характеру: вчасно виконувати обіцянки й не запізнюватись. Міг би стати ідеальним політиком, але ця сфера життя його зовсім не цікавила. Він помітно постарів з того часу, як вони востаннє бачились. Обличчя здавалося таким же молодим, без зморшок, але додалося сивини на голові й особливо у вусах. Тепер вони були суцільно білими. Катя хотіла побачити кола в нього під очима: чи збільшились вони й почорніли? Але окуляри-"хамелеони" заважали розгледіти бодай хоч щось. Та й погляд за ними видавався нейтрально-скритним. Андрій жартував, що вдячний знайомому окулістові, завдяки якому тепер ніхто не знає, скільки він випив.

Колишній чоловік приніс пляшку "Кагору". Коли вони були одружені, частенько вживали це червоне вино. Катя усміхнулася, згадавши ті божественні часи, й аж тепер усвідомила, що не може жити без Андрія, але і з ним бути разом їй теж неможливо.

Вони говорили про все і ні про що, попивали вино, закушували цукерками "Ромашка", на які Андрій свого часу підсадив Катю і вони тепер не переводились у неї, ніби чекаючи, коли прийде її колишній чоловік. Це все нагадувало їй найкращі миттєвості їхнього спільного подружнього життя. Час непомітно втівав, а Чернюк не запитував у Каті про хворобу. Складалося враження, що він хоче почути про це від неї самої. І був момент, коли вона дійсно хотіла йому розповісти про свої проблеми, але сам Андрій, ніби чогось боячись, повів розмову вбік, а Катя вдруге не наважилась.

- Чому ти нічого не питаєш про Данила? - нарешті роздратовано запитала вона, коли їй стала набридати ця порожня балаканина. Й справді, про сина Андрій Чернюк не згадав жодним словом.

- Ми щодня розмовляємо по телефону, - спокійно відповів він, - а минулого тижня бачились.

Ця відповідь остаточно добила її. Ну, звичайно, він спілкується з ним, бачиться. А вона нічого не знає, їй не кажуть, про що вони розмовляють. Син і далі горнеться до батька, а вона як була йому чужою, так і залишилась.

У неї народжувалася неприязнь до Андрія. Вона боялася цього почуття в собі, яке інколи виникало й тоді, коли вони були одружені. Здається, ні з того, ні з сього - і Катя не хоче бачити Андрія або наговорить йому купу арештантів, про що потім жалкує. І все повертається на круги своя, коли неприязнь, здається, вмерла, але, з'ясовується, вона лише заснула, щоби, прокинувшись, вибухнути з новою, більш руйнівною, силою. Катя розуміла, що неправа, бо батько так само має право любити сина, як і мама. І взагалі, що за дурне порівняння, коли йдеться про любов до рідної дитини? І аж тепер їй здалося, що саме від цих ревнощів до сина, який любить батька більше, ніж її, і зруйнувалось їхнє кохання, а все інше, що призвело до розлучення, є похідним, неважливим.

Вони допили вино, й Андрій зібрався йти. Він підвівся й уважно глянув на Катю. Відтак дістав із кишені пухкенький конверт і поклав його перед колишньою дружиною.

- Що це? - ліниво запитала вона, хоча перші проблиски розуміння вже почали висвітлюватися в її голові.

- Це гроші тобі на операцію, - буденно відповів Андрій, ніби робив подібні справи мало не щодня. - Там є візитівка лікаря, який зробить тобі операцію в обласному центрі. Зателефонуй йому. Але не відтягуй.

Звичайно, він знав, чим це все закінчиться. Катя кричала йому в спину, що жодної допомоги їй від нього не треба, хай витрачає гроші на своїх коханок. Головне, треба було витримати цей перший натиск. Він витримав. Вона заспокоїлась, тримаючи конверт у руках, і сказала, що завтра же зателефонує лікарю.

Сьогодні зранку Андрій Чернюк все-таки вициганив у Василя по телефону, що за хвороба у Каті. Потім зв'язався з головним лікарем Дрогослава. Той порадив робити

операцію Каті все-таки в обласному центрі, а не тут. Дав візитівку лікаря, яка залежалася в нього. Зателефонував йому – і той назвав суму. Хоча по блату, тобто передбачалася знижка, але гроші теж були чималенькі. Андрій їх не мав. Довелося терміново оформити кредит у місцевому відділенні "Приватбанку", де керуючим був його давній знайомий.

Але все це залишилося за кадром, і нікому не було призначене, тим паче нинішній і колишній дружинам.

43

Андрій знайшов собі прихисток у медичному пункті. Зеленоока рудавка посварилася з широкоплечим капітаном і з радістю прийняла бійця. Вона більше ставилася до нього, як мати до сина, ніж кохала. Але вночі не відмовляла собі ні в чому. Ходила вдень, мов п'яна, але це її радувало.

Котячі пазурі поволі сходили з обличчя Андрія, але мало не щодня хлопці підсміювалися з нього. Кіт на декілька днів десь зник, і казали, нібито Андрій таки підстеріг його і вбив. Але Андрієві вже було не до кота. Коли той з'явився, він навіть зрадів, що вже не казатимуть на нього, ніби він помстився за чорного ворона.

Андрій думав про Марину-дружину, але відчував, що вже нема в його душі того трепету, як раніше. Марина-лікарка була вигадливою у сексі, нічого подібного зі своєю дружиною Андрій би не міг зробити, але все одно не лежала в нього душа до неї. Все більше й більше хотілося на війну, а там як Бог дасть.

Кого йому по-справжньому не вистачало, так це Петрика і Павлика. Сумував за ними, згадував їхні витівки, уявляв, якими стали сини. Зеленоока рудавка замріяно слухала його розповіді про хлопчиків. Дітей у неї не було. А яка ж жінка не хоче випробувати материнське щастя? Готова була завагітніти від будь-кого, але нічого не виходило: занадто багато абортів наробила у студентські роки. Тому й кинув її чоловік, що не могла вже мати дітей.

Щодня телефонувала мама. Більше нарікала на невістку, ніж розповідала про себе й чоловіка. Ніяк не могла вибачити, що Марина з хлопчиками пішла від них. "І прийняла ж її як рідну доньку, – нарікала, – а вона виявилася невдячною".

Зрідка телефонувала й Марина. Розмовляли, мов чужі. Андрієві вже було нецікаво, чому вона пішла з синами від його батьків. Здавалося, що дружина – в минулому житті, і повернення вже не буде. Душа була порожньою.

Військове навчання майже нічого не дало Андрієві. Як кажуть, що знав, про те й довідався. Те, що хлопці долали великою працею, йому давалося легко, ніби все життя прослужив в армії. Офіцери дивувались з умінь Андрія й завжди ставили його в приклад. Тому й дивилися крізь пальці на його нічні чергування в медпункті. Та й мусили рахуватися із зеленоокою рудавкою, яка не раз їх виручала. Тепер запала на Андрія, але того тут скоро не буде, так що вони знову зможуть по черзі до неї ходити.

І коли сказали, що завтра вони їдуть на фронт, Андрій навіть зрадів. Він навіть не бачив, як сумом покрились обличчя хлопців, з яким запалом, ніби востаннє в житті, накинулася на нього зеленоока рудавка.

Андрій розумів, що закінчується його одне життя і тепер починається друге. Не знати, наскільки довгим воно буде.

Раділи хлопці, в яких не виявилося повного комплекту одягу, їх затримували ще на невизначений час. Приїхав той самий пузатий полковник. Він розпікав офіцерів полігону, як вони допустили таке. Ті лише руками розводили й грали свою роль, бо разом з пузатим полковником долучилися до розкрадання армійського майна.

Бігала полігоном перелякана волонтерка Галя, яка зійшлася з широкоплечим капітаном. Ніби привезли хлопцям всього достатньо, ще й залишитися мало, а тут таке. Дивувалась, як це могло статись.

Востаннє Андрій пішов до дерева, під яким поховав чорного ворона. Здалеку побачив кота, який приглядався до нього. Грізно помахав йому рукою, а той ніяк не відреагував, лише побіг собі у своїх котячих справах. Радів за себе, що на душі спокійно, нема ненависті ні до кота, ні до будь-кого на світі.

Хотілося жити. І щоби жили всі. І щоби закінчилася ця війна. Але розумів, що повинен іти на фронт. Якщо не він – то хто? І ще чомусь думав, що без нього не впораються. Лише він може зупинити те, що творилося на Донбасі.

44

Після побиття сином Тіберій Германсдерфер не вилізав із постелі. Це були протест, демонстрація, гра. Три в одному. Хоча він почував себе гірше, ніж зазвичай, але не настільки, щоби не міг перейти по квартирі до туалету. Зрештою, він так і робив, коли Льоня зранку вигулював пса. А коли той ішов на роботу, ходив по квартирі, заклавши за спину руки і згадуючи минуле.

У Дрогославі він з'явився після Другої світової війни у званні старшого сержанта. Дуже цим пишався, підкреслюючи, що всього добивався сам і ніколи не мав волохатої лапи нагорі.

А ще Тіберій Маркович Германсдерфер був сталіністом, ретельно приховуючи це від інших. Єдиною людиною на планеті Земля, яка розкусила його, був Кирило Васильович Іващишин, молодий викладач Дрогославського державного педагогічного тоді ще інституту. Це було в часи, коли щойно розпочалася горбачовська перестройка. На одному із засідань філологічного факультету Іващишин сказав, що Германсдерфер насаджує сталінізм у їхньому навчальному закладі. Йому не дали договорити, пояснити, в чому це полягає, вигукували, змушували вибачитись і не чіпляти наліпок відомому вченому. Щодо відомого вченого, то це було великим перебільшенням, бо знакових відкриттів у науці загалом і літературознавстві зокрема Тіберій Маркович не зробив. У радянські часи наука була заідеологізованою, і її лінія коливалась разом з лінією партії. Після засідання, яке урвалось на цьому скандалі, до Тіберія Марковича підходили викладачі, казали, що вони засуджують безпідставні наклепи на його адресу, ніби наклепи можуть бути підставними. Поведінку Іващишина пояснювали тим, що той гнув націоналістичну лінію, і якби не горбачовська перестройка, молодий викладач ще без звань і регалій вже давно би заgrimів не лише з кафедри, а й опинився в одному із таборів у глибині безкінечного Сибіру. Поза очі Кирилові Іващишину приписували

антисемітизм, хоча відверто все-таки не наважувалися цього сказати. Боялися, що їхні слова не мають під собою жодних підстав, бо молодий викладач був у дружніх стосунках з багатьма поважними місцевими євреями, і жодних антисемітських настроїв у ньому вони не помітили.

В основі сталінізму Тіберія Германсдерфера, як і мільйонів прихильників цього людиноненависницького відхилення від марксистсько-ленінської ідеології, лежав страх. Звичайно, ніхто в цьому не зізнався сам собі, а щоб висловитися привселюдно з цього приводу, не могло бути й мови. Це все одно, що звинуватити у боягузтві самого Йосифа Віссаріоновича, скажімо, в перші дні війни, коли той, висловлюючись сучасною молодіжною говіркою, банально випав в осад. Важко було лише за зовнішністю людини визначити її належність до сталінізму. Але сковані страхом безпомилково впізнавали одне одного, ніби належали до якоїсь таємної масонської ложі, найрозгалуженішої в світі.

Як не парадоксально це звучало, але найважче Тіберієві Германсдерферу було не в часи Хрущова, коли показово знищували все, що пов'язане зі Сталіним. Він, звичайно, був у відчаї, але розумів, що це просто мода, а повіють нові вітри – і все повернеться до старого. Переміни у житті країни намагалися зробити ті, хто ще недавно вірою й правдою служив Сталіну. Тіберій Германсдерфер був упевнений у тому, що у Сталіна просто не дійшли руки до того, щоби знищити цю наволоч. Найважче йому стало, як не дивно, у часи Брежнєва. Спочатку була ейфорія, що закінчилося правління кукурудзника, але коли Хрущова не розстріляли чи хоча б не заслали до Сибіру, він зрозумів, що не відбудеться нічого суттєвого для повернення Сталіна на п'єдестал, хоча саме Брежнєв мав для цього чи не найбільше можливостей. Натомість повилізло на світ Божий багато сталіністів, які тепер хотіли бути святішими за Папу Римського і знову керувати світом. Але ж Тіберій Германсдерфер знав, що ці самі сталіністи мовчали, коли до влади прийшов Хрущов і почав втоптувати в землю Сталіна. Так, вони не брали в цьому участі, але якби не їхнє боягузтво, страх за власне життя, в суспільство не був би введений антивірус сталінізму. Кожне наступне покоління вже мало імунітет до сталінізму, і це найбільше жахало Тіберія Германсдерфера.

Якби в нього запитали, чому він став сталіністом, то насамперед здивувався б самій постановці такого питання. А чому люди народжуються? Чому світить сонце? Ні, для себе відповідь він знав, – бо часи були страшні, й інакшою людина просто не могла бути. Але для загалу треба було шукати інше пояснення. Яке саме, він не знав, але у нього про це не запитували. Іващишин хотів чогось добитись, але викладачі йому не повірили, бо важко було уявити Германсдерфера сталіністом, особливо на тлі того, що вже на той час було відомо про злочини сталінського режиму. В основному мова йшла про репресії енкаведистів. Ось це справжні сталіністи, яких засуджував увесь світ. При чому тут Тіберій Германсдерфер, який в органах не служив, а спочатку закінчив інститут у Дрогославі (тоді ще учительський), а потім працював тут? Проблема полягала в тому, що скільки би люди не знали про злочини сталінського режиму, одні з них ніколи б у своїх серцях і душах не зрадили би Йосифові Віссаріоновичу, а для інших

сталіністи вже були глибокою історією, яка не мала жодного стосунку до сьогодення.

45

Коли Соломію зґвалтував невідомий у міському парку культури та відпочинку, вона вже була жінкою.

Влітку, між десятим і одинадцятим класами, Соломія пішла на дискотеку. Там познайомилася з високим голубооким красенем, який недавно прийшов із армії. У перший же вечір, коли проводжав її додому, були палкі поцілунки. Соломія вже морально була готова до того, про що щебетали подружки, які це спробували. Хлопець був наполегливим, а щасливі мрії про щасливе взаємне кохання переповнювали бідну голівоньку Соломії.

Сам процес, який мав привести дівчину до щастя, не сподобався їй. Було боляче. Кров жахала. Здавалося, липку рідину, яку хлопець вилив їй на тіло, вже ніколи не можна буде змити. Розтерла її серветками, але відчуття бруду, насамперед внутрішнього, ще довго було з нею. Звісно, увечері води в крані не виявилось, а зранку Соломія проспала і не змогла прийняти душ, бо води вже не було. Мусила дочекатися вечора, аби нарешті все змити. Нікуди не пішла, хоча хлопець настирливо телефонував.

Батькам було не до Соломії. Вони вічно сварилися між собою через якісь дрібнички. Їй нікому було розповісти про своє горе. А те, що для хлопця було черговою сексуальною пригодою, Соломія сприйняла саме як горе. Вона заріклась, що більше в її житті не буде жодного чоловіка. Візьме собі дівчинку на виховання з дитячого будинку. Або піде в жіночий монастир.

Але потім, навчаючись в університеті, познайомилася з колишнім нареченим. Він вчився на фізико-математичному факультеті. "Лірики і фізики". Сміялись. Їм було легко і весело. Сексуальне зближення стало природним і радісним. Соломія думала, що це і є справжнє кохання.

Гвалтівник перекреслив усі її життєві плани. Колишній наречений кинув її. Тепер вони просто друзі.

Соломія вже давно відчувала, що Левко хоче отримати від неї більше, ніж просто прогулянки Дрогославом чи катання на його машині. Здавалося, стрес від гвалтівника вже минув, та й таблетки, які вона споживала, робили свою справу, але всередині Соломії жило відчуття липкості від того першого невмілого сексуального акту з голубооким красенем. Вона мала своє ставлення до того, що відбулося в неї з гвалтівником, і яка суміш відчуттів, що були протилежними одне до одного, заволоділи тоді не лише її тілом, але й душею, проте намагалася засунути все глибоко в себе, щоби навіть не думати про це.

Звісно, Соломія розуміла, що жаль, а не кохання були визначальними, коли вона уступила Левкові в його вже відвертих намаганнях, навіть претензіях на її тіло, яке мало належати йому і тільки йому. Це був інстинкт власника, який претендував на першу шлюбну ніч. В машині було незручно це робити – і знову відчуття липкості всього тіла заволоділо нею.

Спочатку Соломія прочитала розчарування на його обличчі, викликане тим, що та,

яку він кохав, чи йому здавалося, що кохає її, виявилася не дівчиною. А потім, коли все закінчилося, і липка рідина зсередини заповнила Соломію, на Левка взагалі стало страшно дивитися. На якусь мить Соломії здалося, що сам Лихий заволодів нею і тепер доведеться виношувати в лоні його дитя.

А Левко не помічав змін, які ясно прочитувалися на обличчі Соломії. Страх і приреченість заволоділи нею. Соломія відчула, що Левко відразу став холодним до неї. Зробив свою справу – і заспокоївся. Коли підвіз її додому, не відчинив, як зазвичай, дверцята машини, не наполягав, щоби Соломія поцілувала його на прощання. Але для неї це вже виглядало дріб'язковим на тлі того, що сам Лихий сьогодні зазирнув їй в очі.

46

Час, проведений з Романом Григоровичем, Марина згадувала з усмішкою на вустах. Ромцьо був уважним до неї, вгадував кожний її порух. Вона відчувала себе вільною з ним, не треба було застерігатися від небажаної вагітності. Не думала, що отримає сексуальне задоволення від чоловіка, який був однолітком її мами. З Андрієм теж було добре, але мусила визнати, що з Ромцем – краще.

Коли була з Андрієм, отримувала оргазм не так часто. Бувало, що й імітувала його, аби не образити чоловіка. А з Ромцем усе було по-іншому. Могла за короткий відрізок часу й двічі закінчити, чого з Андрієм ніколи не було. Зазвичай він вдовольнявся одним разом, відвертався від дружини і швидко засинав.

Марині здавалося, що Андрій далеко від неї. І не в значенні відстані, бо поїхав на фронт, а десь в іншому житті, ніби його ніколи не було поруч з нею. Мала би картати себе за те, що Андрій поїхав воювати, а вона займається коханням з удвічі старшим чоловіком. Але, схоже, совість дрімала десь глибоко-глибоко всередині Марини, бо ніяк не виявляла себе.

Марина не хотіла думати про майбутнє. Вона віддалася кохання до Ромця зі всією щирістю своєї душі, ніби робила це вперше. Тепер розуміла, що кохання до Андрія давно минуло, вона охолонула до чоловіка, але ще за інерцією імітувала гарячі почуття. І вартувало на обрії з'явитись іншому, як її серце відгукнулось і запалало пристрастю з новою силою.

У Романові Григоровичу Марина побачила не лише коханця, друга, чоловіка, брата, а й батька. Це було щось неймовірне! Знаходила задоволення від звичайного спілкування з Ромцем. Ніколи не отримувала такої насолоди, коли розмовляла з батьком, коли той ще був живий. А Ромцьо розумів її у всьому, давав поради, ніколи не принижував своєю зверхністю, як Андрій. Хотіла вона цього чи ні, але мимоволі порівнювала Романа Григоровича з Андрієм – і виходило, що за людськими якостями, а не лише у сексі, чоловік програвав за всіма параметрами. Марина розуміла, що не має так робити, навіть думати про це не повинна, бо чоловік поїхав на війну, його можуть убити, – але вже нічого не могла з собою вдіяти.

47

13-14 жовтня 2014 року в Дрогославському державному педагогічному університеті проходила наукова конференція "Філософська концепція Степана Бандери".

Присвятили її пам'яті Кирила Іващишина. На неї з усіх куточків України з'їхалися націоналісти – ті, хто себе такими вважав, й ті, кого такими вважали. Для багатьох тема конференції була надуманою: мовляв, яка може бути філософська концепція у Степана Бандери? Те, що Провідник ОУН писав статті, які потім зібрали у книжку "Перспективи Української Революції", ще не означало, що під це слід підводити філософську базу. Організатори конференції, а серед них був і син покійного Степан Кирилович Іващишин, тридцятип'ятирічний доктор філологічних наук, який завідував кафедрою української літератури в Дрогославському державному педагогічному університеті, – розуміли, що повинні раз і назавжди вибити упередження про буцімто ненауковість праць Степана Бандери. Коли ця думка звучала на побутовому рівні чи висвітлювалась у соціальних мережах, на це ще можна було не зважати. В абсолютній більшості своїй ці люди праць Степана Бандери не читали, вони були просто агресивно налаштовані проти його особи й уповні використовували пропагандистський матеріал часів Радянського Союзу й сучасної Росії. В основному все зводилося до того, що Степан Бандера – нацистський злочинець, а бандерівці вбивали невинних людей. Але коли українські вчені, які автоматично зараховували себе до українських лібералів, хоча не мали ані найменшого уявлення про цю ідеологію чи течію в сучасній Європі, почали по-своєму інтерпретувати бандерівщину загалом і статті Степана Бандери зокрема, треба було дати цьому відсіч. Якраз перед самою конференцією у соціальних мережах збільшилися випадки проти Степана Бандери. Це було прогнозовано, бо 14 жовтня – знаковий день для українського націоналіста, і вороги просто не можуть оминати цієї дати. Але не виключено, що російські спецслужби аж занадто перебільшили значення цієї наукової конференції, вбачаючи в ній початок відродження бандерівщини. Мовляв, усе починається з теорії. Навіть у самих організаторів конференції не було таких далекосяжних планів. Просто послідовники Степана Бандери доводили відданість українській справі. Участь того ж "Правого сектору" в подіях на Майдані, Революції гідності, а тепер у Першій російсько-українській війні яскраво свідчило про це. Саме на тлі цього замовкли, ніби по команді, так звані ліберальні українські вчені, які намагалися втоптати в болото Степана Бандеру.

Ця наукова конференція все одно би відбулася за будь-якої політичної погоди. З'ясувалося, що в Україні є чимало націоналістів, зацікавлених у її проведенні. А ще більше було друзів Кирила Іващишина, які цінували його, можливо, не стільки за націоналістичні погляди, скільки за щире людську вдачу. Навіть найвідвертіші вороги відступали перед його любов'ю до людини. Ця якість покійного особливо бісила так званих українських ліберальних учених, і у своїх випадках проти Кирила Іващишина, який невтомно проповідував українську національну ідею, вони були більш дошкульними й цинічними, ніж його відверті вороги з числа реакційного великоросійського імперського шовінізму.

На наукову конференцію "Філософська концепція Степана Бандери" зібралася різнопланова публіка. Кидалась у вічі насамперед невеличка групка бійців "Правого сектору". Хлопці приїхали прямо з війни. До філософії вони не мали жодного стосунку,

але своєю з'явою тут засвідчували шану бойовому побратимові. Кирило Іващишин попри викладацьку роботу й публіцистичну діяльність, пов'язану насамперед з популяризацією української національної ідеї, провадив ще й так званий практичний націоналізм, ставши Провідником Всеукраїнської організації націоналістів імені Степана Бандери. Чимало бійців "Правого сектору" якраз і були вихідцями з цього формування, пам'ятали полковника Кирила Іващишина по військових вишколах і теоретичних заняттях у Карпатах.

Другу, таку ж небагаточисельну за кількістю, групу складали власне професійні філософи. Якби їх не запросили взяти участь у цій конференції, вони б, мабуть, ніколи не прочитали творів Степана Бандери. Це були звичайні люди, ідеологічно незаангажовані. Вони справді знайшли філософські підтексти у роботах Степана Бандери, особливо коли мова йшла про віру як джерело життя чи ядерне роззброєння і ймовірність Третьої світової війни. Звичайно, Степан Бандера не був професійним філософом і не писав своїх статей з філософської точки зору. Але його публіцистика в значній мірі базувалася на наукових даних. Саме це приваблювало фахівців.

Значну частину учасників конференції складали студенти, здебільшого філологічного факультету, оскільки філософського в університеті не було. Кирило Іващишин займався порівняльним літературознавством. Компаративістика стала основою його наукової діяльності. Студенти засвоювали набуте ним у цій галузі. Але на конференції їм було нудно. Вони відверто вбивали час, по вуха загрузнувши у мобільних телефонах. Навряд чи вони читали твори Степана Бандери, а тим більше цікавилися його філософською концепцією.

48

Поїзд їхав на Схід. Цілий день пили. Хлопці вже давно спали. Андрій весь час думав про Марину. Не про зеленооку рудавку, а про дружину. Лікарка, здається, назавжди зникла з його пам'яті, лиш тільки вони виїхали із полігона. Він ще вдивлявся, хотів побачити її, але зеленоока рудавка вже назавжди зникла з його життя, в тім числі і зі спогадів.

Сон не брав його, як і алкоголь. Відчував себе тверезим, хоча важкість накинута на нього зі всією силою. Здається, ляж – і відразу заснеш. Але Андрій не хотів гнати від себе відчуття гарної думки про Марину. Відчував себе винним перед нею. Декілька разів рвався зателефонувати їй, але стримувало те, що надворі глупа ніч, вагітна дружина спить і не треба її турбувати.

Розумів, що був дурнем, коли так холодно розмовляв з нею, піддавшись власним чоловічим фантазіям. Не раз заводили вони його на манівці, аж поки не переконувався, що Марина зберігає йому вірність, а сварки з нею яйця виїденого не вартують.

Андрій подумав, що все-таки слід поспати, бо завтра виглядатиме ні риба, ні м'ясо. Тільки-но ліг, здається, й дотулився до подушки, як пролунала команда вставати. Бійці купчились перед туалетами, не всі встигли сходити і помитись, як поїзд уже зупинився в якомусь глухому закутку планети Земля. Хлопці викотились із вагонів у надії розім'яти м'язи, але їх вишикували, поштучно порахували у буквальному розумінні

цього слова і повели в невідомість.

Утім, все швидко закінчилось, бо неподалік від залізничної станції з'явилися автобуси. Посадка завершилася швидко, і всі їхали, з тривогою вдивляючись навкруги. Не було знайомих краєвидів, усе виглядало похмурим, ніби після війни.

Веселощі зникли, коли проїжджали через якесь село й побачили зруйновані хати. Людей майже не було, лише де-не-де виходила якась мало не столітня бабуса, яка вдивлялася в куряву на дорозі й міркувала, куди ж це їде стільки автобусів. В ту мить багатьом жагуче захотілося додому, але водночас всі стали фаталістами, віддалися на милість вибрикам долі, коли здається, що від тебе уже нічого не залежить на цьому світі.

Андрія рятувало те, що він постійно думав про Марину і своїх хлопчиків. Усе інше на цьому тлі спогадів виглядало нереальним і несуттєвим, було ніби з потойбічного життя.

Нарешті автобуси зупинились. Андрій поволі повертався до реальності.

49

Андрієві Чернюку здавалося, що він не запізнювався, але коли прочинив двері, наукова конференція "Філософська концепція Степана Бандери" йшла повним ходом. Виступав ректор Дрогославського державного педагогічного університету. Степан Іващишин з-за столу президії кивнув Андрієві Чернюку й рукою запросив того сідати. Вибір був невеликий. Центральна аудиторія в головному корпусі майже повністю забита, але все ж виднілись окремі вільні місця. Він хотів шмигнути до одного з них, аби не бути в центрі уваги присутніх, але тут з першого ряду йому махнула Віталіна, запрошуючи сісти поруч. Миттєво оцінивши ситуацію, вирішив усе-таки йти до неї, хоча не хотів цього, мріючи забитись десь усередині аудиторії. Але якби зробив це, проігнорувавши запрошення Віталіни, потім міг нарватися на плітки. Відразу не подумав, що плітки й так будуть, бо казатимуть, що приваблива журналістка спеціально залишила місце поруч себе головному редакторові газети "Дроголавщина". А якби пліткарі знали про їхні інтимні стосунки ще в минулому тисячолітті, то могли б стверджувати, не розуміючи, що тицьнули пальцем у небо, ніби колишні коханці знову взяли за старе.

Вмостившись біля Віталіни, Чернюк кивнув їй головою. Це були і вітання, і дяка за місце. Хотів чи ні, але погляд вперся в її красиві ноги. Не міг відмовити собі в задоволенні, коли споглядав красиві груди та ноги, навіть якщо на обличчі в жінки застигла ядерна війна. В середині жовтня було холоднувато, але це не спинило Віталіну, і міні-спідничка на ній належала до необхідного атрибуту із серії тих сексуальних експериментів, які мали би притягувати до неї все більше й більше чоловіків. Якби їй сказали, що робить це спеціально, – звичайно, обурилась би. Але, видно, десь підсвідомо у ній був закладений механізм зваблення чоловіків. Цей механізм спрацьовує у всіх жінок, але в багатьох він гальмує, тоді як Віталіна, мов вправний водій, постійно натискала на педаль і газувала.

– Рада вас бачити, Андрію Васильовичу, – шепнула Віталіна і притулилась до нього

щокою. Відчувалося, що робить це щиро, від душі, а не лише через люб'язність і ввічливість. Щастя хоч на мить завітало до неї, коли поруч з'явився Андрій Чернюк.

Він вичавив із себе щось на зразок усмішки і механічно поклав руку на коліно Віталіні, що мало символізувати його прихильність до неї і вдячність за її слова. Тут же прибрав руку, а колишня коханка замислилась, не зрозумівши цього жесту.

Ректор університету закінчував промову і вкотре підносив до небес покійного Кирила Іващишина, пам'яті якого була присвячена ця наукова конференція. Наскільки Андрій Чернюк розумів і знав, за життя стосунки між ними не були ідеальними. Ректор вважав себе небожителем, Іващишин – звичайною людиною. Але як розумні люди, вони завжди знаходили між собою спільну мову. Ректор цінував висококласних спеціалістів. Іващишин, безумовно, до них належав. Причому це був учений, як кажуть, не місцевого розливу, а всеукраїнського. З провінції важко пробитися на міжнародний рівень, але принаймні Іващишина цитували в деяких наукових виданнях світу, чим не міг похвалитися, здається, жодний викладач Дрогославського державного педагогічного університету, в тім числі й сам ректор. Мабуть, Кирило Васильович був чи не єдиним із українських компаративістів високого рівня, який працював у провінційному закладі. Його статті й монографії про порівняльне літературознавство користувалися великим попитом, хоча київські вчені мужі вбачали в ньому серйозного конкурента й штучно і методично применшували значення його наукових заслуг. Для всіх було зрозуміло, що Кирила Іващишина не могли прийняти до лав повноцінних учених, на думку консерваторів, а насправді заскоружлих ортодоксів, лише через те, що той сповідував націоналістичну ідеологію. І хоча сучасна українська наука фактично наскрізь ще була просякнута ідеологією радянською, і процес очищення тривав болісно й немилосердно розтягнувся в часі, все ж офіційно вважалося, що наука взагалі не повинна віддавати шану тій чи іншій ідеології. Кирило Іващишин плекав науку і не дозволяв собі змішувати її з ідеологією, але ж не станеш кожному щось доводити, якщо вони хочуть знайти чорну кішку у темній кімнаті, тим більше, коли нещасної тваринки там нема.

На цьому тлі здавалося, що ректорові університету все одно, що під його орудою працює український націоналіст. Насправді це було не так. Ректор був не просто вихований радянською академічною школою, але й ментально українство було йому чужим. Він належав до древнього українського роду, змосковщеного свого часу Росією, і на генетичному рівні це передалося йому. Шароварне хохляцтво, прикрите суворим поглядом, так і перло з нього, слід тільки було уважно придивитись. Втім, ніхто, крім, здається, Кирила Іващишина, не придивлявся і не розумів справжньої сутності ректора. Кирилові Іващину це було нерідним, чужим, але жодного разу публічно чи віч-на-віч з ректором він не озвучив цю думку, як у випадку, скажімо, з Тіберієм Германсдерфером, якого назвав сталіністом. Зрештою, вони не так часто й спілкувались, але, з погляду Іващишина, ректор розумів, що той бачить його наскрізь, вважає ворогом українського народу, хоча він сам у своїх думках аж так далеко не заходив. Ректор намагався триматися подалі від Іващишина й якомога менше думати про те, що поруч з ним працює український націоналіст, бо це отруювало його

свідомість. Коли зближення було неминучим, поводив себе як начальник з підлеглим. Така поведінка, здається, влаштовувала обох. Іващишин, зі свого боку, ніколи ні від кого не вимагав особливого ставлення до себе, а коли його, навіть щиро, називали сучасним класиком українського націоналізму, починав з недовірою ставитися до цієї людини. Для нього головним було інше: щоб не заважали робити те, що він задумав. Ніхто в університеті й не намагався стати йому на дорозі, хоча, звісно, опонентів, а то й ворогів у нього було чимало. Як подяка ректорові – Іващишин не втручався у внутрішньо-університетське життя, пов'язане насамперед з хабарництвом, віддаючи це на поталу правоохоронним органам, не висував своєї кандидатури на посаду декана філологічного факультету, чого, як вогню, боявся ректор. Кирило Іващишин розумів, що в результаті таємного голосування його й так не оберуть, навіть якщо говоритимуть в очі, що кращого декана не буде. Крім того, він цурався адміністративної роботи, справедливо вважаючи, що вона забиратиме його час, який би він міг віддати націоналістичним справам і літературознавчій діяльності. За великим рахунком, він вирішив не змінювати свого статус-кво з ректором, аж зовсім не ідеальним, але з яким йому вдалося знайти спільні точки дотику, і на виборах завжди голосував за нього, ще й інших щиро закликав робити це. Ще не знати, як би склалися стосунки з іншим чоловіком на посаді ректора. Не треба кращого, хай буде так, як є.

50

Іван Трохимович поволі усвідомлював, що, мабуть, погано знав як людину невисокого череваня з масивними окулярами на носі-картоплині. Коли дізнався, що той відпустив Олексія, тривожні думки завирували в його голові. Як так? Той бив і, можливо, вбивав людей, – і на волю? Але потім подумав, що в кінцевому результаті поступив би так само. Так, хлопець був футбольним фаном "Шахтаря", партизаном-ультрас. Але ж і українським патріотом. Бив і, можливо, вбивав тих росіян, які приїхали насаджувати в Україну "русскій мір". І чи не такі самі москалі зараз вбивають українців? З формальної точки зору, Олексій, можливо, і злочинець. Але його український патріотизм теж не викликає сумнівів. І якщо Україні зараз загрожує смертельна небезпека з боку Росії, то все-таки треба керуватися не законом, а патріотизмом. Було боляче це усвідомлювати, бо в попередньому житті керувався якраз законом. Проте війна робить необхідні акценти. Ні, він би так само випустив Олексія на волю, як це зробив невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині.

Втім, з роздратуванням, якого не міг приховати, почув звістку про те, що його безпосередньому начальникові присвоїли звання майора. Нічого собі! Виходило, що дочасно, бо ще недавно, як і він, ходив у капітанах. Але це, мабуть, аванс за майбутні подвиги. Трохи зігріло душу, коли невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині запропонував Іванові Трохимовичу стати його заступником. З'ясувалося, що вже є відповідний наказ, а капітана просто ставили перед фактом. Вдав із себе байдужого. Це було найкращою відповіддю в даній ситуації, хоча Іван Трохимович відчував, що змінює своє ставлення до невисокого череваня з масивними окулярами на

носі-картоплині саме через волю для Олексія. Водночас починав усвідомлювати, що ніколи не помічав у собі прагнення до кар'єрного росту і підвищення у посаді. А коли невисокий черевань з масивними окулярами на носі-картоплині зауважив, що й Іванові Трохимовичу можуть присвоїти звання майора, внутрішньо зрадів, не показуючи цього на обличчі й не помічаючи оцього "можуть присвоїти".

Коли розповів своєму колишньому начальникові про майорство невисокого череваня з масивними окулярами на носі-картоплині і про те, що Олексій, партизан-ультрас із Донецька вже на волі, чомусь замовчуючи обіцянку йому теж мати велику зірочку на погонах замість чотирьох маленьких, той нічого не відповів, але дивився кудись у бік, напружено про щось думаючи. Іван Трохимович уже знав, що означає цей погляд.

51

Звичайно, Льоня помічав, що батько його дурить, ніби цілими днями не піднімається з постелі. Навіть за використаним туалетним папером можна було зрозуміти, що він ходить, а не лише лежить. Геть чисто втратив навички розвідника, яким був на фронті. Але коли одного разу Тіберій Германсдерфер не з'їв сніданок, що на кріслі біля його крісла поставив син, а потім упродовж дня не доторкнувся до їжі, це всерйоз стурбувало Льоню. Якщо раніше він не дуже придивлявся до батька, то тепер помітив, наскільки старим той став. Навіть неозброєним оком було видно, що життя ледь жевріє в ньому. Було взагалі дивно, як він вижив після побиття Льонею.

Звісно, Льоня хотів приховати сам факт побиття, тим більше, що синці на обличчі у батька поволі сходили. З іншого боку, він розумів, що потрібна бодай мінімальна медична допомога старому, аби ще хоч трохи продовжити йому життя. Якщо старий помре, брат із Польщі перестане фінансувати Льоню. Але до кінця дня Льоня так і не придумав, кому з місцевих лікарів міг би довіритися, щоб і рибку з'їсти, і черв'ячків із землі не викопувати. Найменше йому хотілося, щоби хтось здогадався про те, що він побив батька.

Вночі тато хрипів, а Сігма вила. Льоня декілька разів поставав перед його ліжком, і Тіберій Германсдерфер замовкав, ніби боявся, що син зараз висмикне подушку з-під голови і задушить його. Постоявши так декілька хвилин, Льоня лягав, а потім знову підходив до батькового ліжка, коли той починав хрипіти. Врешті-решт сон зморив Германсдерфера-молодшого.

Приснилася мама – та, яка народила його, але якої він не пам'ятав. Льоня все приставав до неї, намагаючись згадати, як її звали. Та сміялась, обличчя у неї виглядало безформним, ніби не було ні очей, ні носа, ні рота. Мама сміялась і казала, щоби він запитав її ім'я в тієї мами, яку називав мамою. Було видно, що мовила вона це з образою. Мама втікала від нього, але не настільки, щоби він не міг її наздогнати. Непомітно для себе Льоня опинився на цвинтарі. Йому стало не по собі, коли він це зрозумів. Але то був якийсь незнайомий цвинтар. Ще у сні він почав розуміти, що це все-таки той цвинтар, на якому похована мама. Але, здається, він жодного разу не був на її могилі, хіба що хлопчиком, можливо, ходив сюди разом з батьком. Мама

зупинилася біля однієї могили і сказала, що ось тут вона похована. Потім знову втікає від Льоні й ховається за надгробними пам'ятниками і великими хрестами, а коли він підходить до неї близько і простягає руку, щоб доторкнутися, стає невидимою. Врешті вона перестала з'являтися перед його очима. Він ще декілька разів покликав її, але у відповідь – тиша.

Сігма гавкнула під його вухом – і Льоня прокинувся. Сучка вдячно заметеляла хвостом, бо хотіла надвір. Але не вона зараз турбувала його. Він був вразливим до снів і серйозно вважав, що вони щось віщують. Тривалий час у нього в голові був подібний знаковий сон, він жив з ним, намагався розшифрувати. Але не завжди це виходило, бо внутрішньо розумів, що його пояснення не є бездоганним, завжди залишається щось незрозуміле, дуже важливе для нього. Минав час, і Льоня змушений був забути той чи інший сон. Йому здавалося, що всередині залишається внутрішня порожнеча від нерозшифрованого сну, яку вже ніколи нічим іншим не заповниш, і з цим слід змиритися.

Льоня згадав про батька і пішов до його кімнати. Сігма робила кола навколо господаря, метеляла хвостом, але він не звертав на неї жодної уваги. Йому здалося, що батько помер. Старий лежав із розплющеними очима й не ворухився. Втім, Льоня помітив, що груди у батька все-таки легко піднімалися й опускались.

Він пішов вигулювати Сігму, але зробив це за скороченою програмою, від чого сучка залишилась явно незадоволеною. Але якщо ще вчора жив Сігмою, дослухався до кожної її думки, вичитуючи її з розумного погляду сучки, то тепер в одну мить збайдужів до неї. Навіщо йому Сігма, якщо батько помре, а брат перестане надсилати гроші?

Коли Льоня повернувся, батько лежав у такій же позі, ледь дихаючи. Вирішив не йти на роботу, тим паче, що мав комп'ютер вдома і міг виходити у світ широкий.

До обіду поза батька не змінилась. Льоня намагався щось заговорити, але той мовчав. Сігма затаїлась у кутку й не давала про себе знати, ніби й справді ще сердилася на господаря, який не дозволив їй довше погуляти. Всесвіт у мережі Інтернету був порожнім. Принаймні Льоня не помічав нічого такого, що могло би зацікавити його.

52

Віталіна нахилилася до Андрія Чернюка. Він був напівобернений до неї і відчув на плечі її тугі, мов налиті свинцем, груди. Здавалося, вона зараз обійме його й гаряче поцілує в губи – як тоді, колись, ще в минулому тисячолітті. Віталіна прошепотіла, що конференцію розпочали на п'ятнадцять хвилин швидше, бо хлопці з добровольчого батальйону "Правий сектор" зараз відправляються на фронт. Приїхали вшанувати пам'ять Кирила Іващишина. Схилившись, він дивився на її красиві ноги і кивнув головою, зрозумівши, що все-таки прийшов вчасно, а не запізнився. Тепер йому став зрозумілим і сенс промови ректора: перед очима бойових побратимів Кирила Іващишина той хотів виглядати мало не українським націоналістом. Ну, і прапор йому в руки!

Зрозумівши, що Андрій зараз знаходиться від неї занадто далеко і думками, і душею, Віталіна вирішила піти на штурм інших чоловіків. Робила вона це не спеціально, але якщо маленьке дияволятко сидить всередині тебе, нема на те ради. Віталіна підвелась і почала виймати фотоапарат із футляра. Звісно, могла зробити це раніше, але ефект був би іншим. Тепер увага присутніх була прикута до неї, а не до ректора. Принаймні чоловіки на законних підставах могли розглядати груди і ноги Віталіни. Найперше цим скористалися молоді хлопці з добровольчого батальйону "Правий сектор".

Віталіна пройшла у прохід між рядами і зблизька хотіла зафіксувати членів президії наукової конференції. Власне, вона вже двічі чи тричі блимнула фотоапаратом перед цим, але тепер обрала інший ракурс. І тут ректор університету, мабуть, не витерпів нахабства журналістки і конкуренції в її особі. Він запропонував вшанувати хвилиною мовчання пам'ять Кирила Іващишина. Всі підвелись зі своїх місць. Віталіна застигла на місці. Тепер ті, хто стояв позаду неї, могли спостерігати за нею з іншого боку, сантиметр за сантиметром вивчаючи її ніжки та ще й дупцю як бонус за саму присутність тут. Якби хвилини мовчання справді тривали у нас по шістдесят секунд, то вивчення достоїнств Віталіни здійснювались би довше і пішли по другому і третьому колах. Але через якихось секунд двадцять п'ять ректор усім подякував. Присутні почали сідати, а Віталіна продовжила фотографування. Тепер її жертвами стали бійці батальйону "Правий сектор", що їм надзвичайно сподобалось.

Ведучий наукової конференції Степан Іващишин запросив до слова односельчанина свого покійного батька. Андрій Чернюк розчув лише його ім'я, а прізвище розлилось у повітрі. Поставив у блокноті три знаки запитання, щоби потім уточнити, хто це був. У руках він мав допотопний фотоапарат, не такий розкішний, як у Віталіни, але головному редакторові газети "Дрогославщина" вистачало і його, бо світлини у газеті виходили якісними.

Якщо придивитись уважно, односельчанин Кирила Іващишина був подібний на Степана Бандеру передвоєнних часів. Андрій Чернюк бачив одну з таких фотографій Провідника ОУН в якійсь книжці. Жвавий невисокий чоловічок говорив простою селянською мовою, але культурно, без гикань та ахань або значних пауз між словами. Він згадав, що ще років десять тому, перед Помаранчевою революцією, коли в повітрі витала зміна влади (той сказав якось інакше, але Андрій записав саме так), Кирило Іващишин розповів йому анекдот. Змісту самого анекдоту односельчанин не запам'ятав, але там була геніальна фраза: "Песимісти вчать російську, оптимісти – китайську, а реалісти – автомат Калашникова". Всі посміялись, але оратор покивав пальцем і став серйозно розтлумачувати значення цих слів. Він казав, що Кирило Іващишин уже тоді передбачив, що знайдуться люди, які заграватимуть перед Росією, не розуміючи, що тим самим можуть загубити нашу державність.

Андрієві Чернюку подобалися такі прості люди, які несли в собі народну мудрість. Він намагався майже слово в слово записати сказане ним, інтуїтивно відчуючи й назву статті, яка міститиме цю фразу, а осердям буде розповідь цього чоловіка про

Кирила Іващишина. Звичайно, він дасть і назви найбільш актуальних доповідей, які окреслюватимуть сутність філософської концепції Степана Бандери, але читачеві важливо глянути на це з житейської точки зору, тому виступ односельчанина Кирила Іващишина в цьому плані був неоціненним.

Старенький міг би ще довго розважати публіку своїми оповідками, але Степан Іващишин показав йому декілька разів пальцем на годинник, аж поки той під оплески присутніх не погодився сам добровільно припинити свій виступ. Йому плескали набагато більше, ніж ректору, а він сховався від публіки на якомусь кріслі в куточку, намагаючись стати непомітним. Мабуть, так і було би, якби не Віталіна. Вона підійшла до старенького, присіла перед ним, про щось запитувала і записувала все на диктофон. Тепер чоловіки, які були поруч, могли насолоджуватись її колінами.

53

Полковник ФСБ ніяк не міг зрозуміти, чому Путін не використовує за повною програмою Іллю Белова. Призначив би якесь засідання, посадив би в кутку цього чоловічка, який уміє читати думки інших людей. Якби він був президентом, то насамперед заліз би до черепної коробки Медведєва та Шойгу, хоча, здається, й так зрозуміло, що вони сплять і бачать себе в президентському кріслі. Й Іванова можна сміливо додати до цієї компанії, хоча останнім часом помітно здав. А там, дивись, знайшовся б ще добрий десяток людей, яким Путін змушений довіряти, а насправді вони відплачують йому смертельною невдячністю.

Звичайно, він розумів, що не можна силою змусити Іллю Белова працювати на Путіна. Але ж завжди можна знайти тисячу й один спосіб, щоби цей чоловічок погодився добровільно виконувати те, що від нього вимагають. Зрештою, він повинен усвідомити, що його мозок і здатність вгадувати думки інших людей уже стали надбанням Росії, й нікуди від цього не втечеш.

Створювати на "Об'єкті № 17" лабораторію, яка би виготовила прилад для прочитання думок людей, – справа, звичайно, необхідна. Слід, наприклад, врахувати випадковість, коли, скажімо, з Іллею Беловим може трапитися нещасний випадок. А якщо буде прилад, думки людей вловлюватимуть і без самого Іллі Белова.

І тут полковника ФСБ осінило. Ну, звичайно! Як він відразу не здогадався? Його безпосередній начальник у Москві сказав, що жодна людина на світі не повинна знати про лабораторію, в якій створюватимуть прилад для вловлювання думок інших людей. Жодна! Коли відбувалася ця розмова, то для полковника ФСБ було важливо, що й генерал, керівник "Об'єкту № 17", не повинен знати про цю лабораторію й прилад. А тепер він зрозумів, що до категорії "жодна людина" потрапив і Путін. Президент просто не знає про існування цієї людини з феноменальними здібностями. Тому Іллю Белова сплавляють сюди, щоби використати... Щоби використати у грі проти президента? Його начальник хоче знати, що робиться у голові Путіна? Мабуть, найголовніше запитання: чи здатний той використати за призначенням ядерний потенціал Росії?

Тепер полковник ФСБ усвідомлював, що опинився між молотом і ковадлом. Якщо він вірою й правдою служитиме своєму начальникові, вдаючи, що не знає, чи Путін

здогадується про існування Іллі Белова, – то його рано чи пізно приберуть, аби не ризикувати кінцевим результатом проекту. Якщо ж вирахують чи просто здогадаються, що він усе розуміє, то теж приберуть. У нього залишається єдиний шлях: знайти прямий вихід на Путіна і про все йому розповісти. Хоча й тут можливі несподіванки, які призведуть до плачевного результату.

Принаймні зараз не слід впадати у відчай, а дочекатися прибуття Іллі Белова на "Об'єкт № 17". Полковникові ФСБ прийшла навіть до голови крамольна думка: самому використати феномен цього чоловічка і стати властелином планети Земля. Але він волів у цій думці не зізнаватися навіть самому собі.

54

Генералові інфаркту тепер цікавіше слухати новини з Володею. Той безпосередній у своїх коментарях, але водночас нікому не заважає, бо з його вуст зриваються окремі фрази чи слова без розлогого обсмиктування сказаного дикторами.

Диктор читає: "Президент Білорусі Олександр Лукашенко каже, що не підтримує визнання "Новоросії". Володя в захваті плескає в долоні, ніби мала дитина.

Дикторка напружує зір. Видно, що читає з суфлера, який перед нею: "Президент США Барак Обама затвердив рішення про надання додаткової допомоги Україні в галузі оборони та безпеки на суму понад сорок шість мільйонів доларів". Володя свистить. Мовляв, мало, могли б і більше.

Зі спальні виходить Ліля і каже, щоб він не свистів, бо грошей не буде. Вона стає перед ним, затуляючи телевізор. Володя цілує її в живіт, який росте, здається, не по днях, а по годинах.

Генерал інфаркту чує:

– Я заберу тебе у Дрогослав. Там ми одружимося і кохатимемо одне одного аж до самої смерті. А хто закоханий, тому гроші не потрібні.

Ліля сміється. Дає йому легенького щигля по лобі й повертається до спальні. Вона не любить слухати новини.

Генерал інфаркту ніколи раніше не чув про Дрогослав. Ще декілька днів він боляче сприймав, коли Володя казав, що забере Лілю до свого міста, там вони одружаться і будуть жити. А він? Залишиться тут сам? Ліля заспокоювала, говорила, що заміж не збирається і нікуди не поїде. Він розумів, що вона каже так, аби він не сердився. А коли Володя став повторювати цю мантру декілька разів на день, то генерал інфаркту майже перестав на це реагувати.

Диктор читає: "Декілька колон з російською технікою рушили із України в Росію через пункт пропуску Ізварине. Майже одночасно декілька колон з російською технікою рушили у зворотному напрямку через той же пункт пропуску Ізварине. Одні спостерігачі кажуть, що мова йде про звичайну ротацію, інші – що так Росія намагається замилити Європі очі". Володя коментує коротко: "Що за маневри?".

Дикторка говорить, що Київська міська рада зобов'язала продавців маркувати товари, вироблені в Російській Федерації. "Краще б взагалі не продавали їх", – каже Володя.

Диктор читає, що американський журнал "Форбс" пише про падіння цін на нафту. Для Путіна це погана новина. Володя, зображаючи пальцями пістолет, стріляє, цілячись у телевизор. Генерал інфаркту усміхається. Дитина, та й годі! Де йому одружуватися на Лілі? Це серйозна жінка.

Дикторка говорить, що російський президент візьме участь у саміті Великої двадцятки, що відбуватиметься 15-16 листопада в австралійському місті Брисбені. І це попри те, що Росію виключили з Великої вісімки. "Суки", – з придигом шепоче Володя. Ліля б'є його по губах, коли він матюкається. Цей метод виявився дієвим. Раніше в нього через слово був мат, а тепер зрідка зривається. Політика батога і пряника. Після удару Ліля цілувала Володю в губи.

– Мені нудно! – кричить Ліля зі спальні. Коли Володя переселився до них, вона дозволяє собі вередувати і поводитись, як мала дитина.

Він передає генералові інфаркту пульт від телевизора, каже: "Тепер ви без мене" – і на інвалідному візочку в'їжджає до спальні, щільно зачиняючи за собою двері. Генерал інфаркту всміхається сам до себе. От молодь: ні сорому, ні честі. Любить він таку молодь.

Слухає новини, але думає про Лілю. Чи справді поїде з Володею у Дрогослав?

Новини ідуть суцільним потоком.

Голова Донецької обласної державної адміністрації Олександр Кіхтенко заявив, що Україна повинна виплачувати пенсії на окупованих територіях. Генерал інфаркту навчився коментувати вже майже так, як Володя, і думає, чому ж це Радянський Союз не виплачував пенсії своїм громадянам, які залишилися під окупацією гітлерівців?

Президент України Петро Порошенко заявив, що бойовики тримають у заручниках п'ятсот громадян України. Генерал інфаркту думає, що нічого з цього приводу не роблять, якщо цифра кругла. Було би інакше, відстоювали б кожного бранця.

Сербія вирішила карати своїх громадян, які найманцями воюють на Донбасі.

13 жовтня 2014 року кілька сотень нацгвардійців зібралися під Адміністрацією Президента України, вимагаючи демобілізації. Натомість влада говорить про провокацію.

Прем'єр-міністр Австралії Тоні Ебботт заявив, що Володимирові Путіну під час саміту в Брисбені доведеться відповісти на складні питання з приводу катастрофи малайзійського "Боїнга".

Міністерство оборони Росії розробляє проект створення декількох резервних армій, які сформують у найближчому майбутньому.

Канцлер Німеччини Ангела Меркель відмовилася від зустрічі з російським президентом Володимиром Путіним.

Генерал інфаркту вже нічого не коментує – навіть про себе. У спальні тихо, ніби нікого там нема. Йому здається, що Ліля і Володя, не попередивши його, поїхали у Дрогослав.

кісточки на руках і ногах, вибили зуби, повідбивали мало не всі внутрішні органи, а серце ще кволо калатає і смерть не йде.

Здається, кат, який навис над ним, читає його думки. Він запитує, чи хоче Олексій померти. Це зроблять швидко. Куля в голову – і прощай, життя. Але треба назвати адреси партизанів-ультрас, які били росіян в Донецьку. Всього-на-всього. І ти вільний, Олексію. Назавжди вільний у цьому житті.

Олексій готовий ще трохи помучитись. Він знає, що смерть неминуча. Головне зараз для нього – гідно померти. Він нікого не видасть. Його друзі мають право на життя.

Ніби крізь сон чує, як хтось говорить його кату, що Олексію недовго залишилося жити, так що пора використати препарат. Він чує це слово – "препарат". Що за експерименти? Що вони хочуть ще застосувати проти нього?

Все навколо Олексія видається червоним. Ніби суцільне полум'я палає тут. Розуміє, що це кров заливає очі. Йому хочеться, щоби це було все-таки полум'я. Тоді він згорить у ньому і закінчатся його муки. Але також згорять і його кати.

Проте раптом щось вкололо його в руку. Стає приємно. Тепло розливається по всьому тілу. Він чує, як теплий потік пульсує по руках і ногах, а потім підбирається до голови. Світ стає широким, але невидимим. Олексій ніби бачить, що чиясь рука залізла йому до мозку і щось там шукає. Йому задають питання, а він слухняно на них відповідає. Намагається чинити опір, хоче мовчати, але нічого не вдається зробити. Те, що він так ретельно приховував від катів, тепер саме падає їм до ніг. Олексій розуміє, що це не він, а хтось інший, хто сидить у ньому, називає імена партизанів-ультрас, їхні адреси і все, що може знадобитись, аби їх знайти. Його тіло, здається, вже давно померло, а мозок ще працює, видаючи до останнього всю інформацію.

Останнє, що бачить Олексій, – потік світла, який рухається до нього. Хлопцеві боляче, що він не зміг гідно померти. Він виправлятиме свої помилки в наступному житті.

56

Христина гуляла з Маркіянчиком у парку. Малий мирно сопів у візочку.

Запищав телефон. Есемеска від Зоряна: "А я тебе бачу". Христина спантеличено озирнулась, але Зоряна ніде не було. Уже декілька днів їй здавалося, що він десь поруч, навіть, можливо, бачить її, але чомусь не хоче признаватись, підійти до неї. А тут така есемеска.

Вона відписала: "Де ти? Я тебе не бачу".

Минуло хвилин десять, але Зорян мовчав. Христина весь цей час безпомічно озиралася навкруги, шукаючи його.

Маркіянчик зарухався у візочку. Приходив час годувати його. Христина відтягувала до останнього. Зорян не відгукувався. Все-таки пішла додому. Коли підходила до будинку, від нього надійшла есемеска: "Я пожартував. Хочу бачити мою кохану дівчинку".

Христині стало важко на душі. Ще недавно вона раділа, коли Зорян називав її

коханою дівчинкою. А тепер тривога поселилась у душі. Здавалося, що Зорян усе-таки поруч, але затіяв якусь незрозумілу гру. І тепер цей дурнуватий розіграш.

Коли годувала грудьми Маркіянчика, думала, що зустріч із Зоряном затягнулася. Ні, вона не перестала його кохати і ще хотіла з ним зустрітись. Але все повинно бути вчасно. І тоді живеш легко. А тепер у їхні стосунки незримо втручалось щось штучне.

Маркіянчик спав, а Христина вже думала про чоловіка. То приходив додому збуджений, веселий, а то останнім часом – похнюплений, слова від нього не діждешся. Вона була не те що рада, коли подумала, ніби Зенон закохався. Хай собі! Все одно її не кине з двома дітьми. Розуміла, що йому не легко, коли знає, що вона кохає Зоряна. І коли його настрій кардинально змінився, не могла зрозуміти, чому кохання до іншої в нього так швидко випарувалося. Чи все-таки це було не кохання, а лише виробничі справи? Спочатку все добре йшло у нього на фабриці – і він був веселий. А тепер виникли якісь проблеми. Мабуть, так і є. Вигадала собі, ніби Зенон міг когось ще покохати. Вона ж у нього єдина і неповторна. Аж усміхнулась сама до себе. І все ж не наважувалася запитати у чоловіка, що з ним. Нехай пройде декілька днів. Тоді можна буде приймати якесь рішення. Тим більше, що останнім часом він став нервовим і навіть агресивним. Щось не так – спалахує, мов сірник, відразу кричить, звинувачує її у всіх мислимих і немислимих гріхах.

Від Зоряна прийшла есесеска: "Хочу побачити, як ти грудьми годуєш сина. Надішли фотку". Мабуть, ще декілька днів тому з радістю б відгукнулась на це його дивне прохання і їй не було би соромно. А зараз задумалася, не знала, що має йому відповісти. Десь через годину від нього знову прийшла есесеска: "Надішлеш фотку чи ні?". Чомусь була зла на нього. "А більше ти нічого не хочеш?" – відписала. Вже жалкувала, що саме такі слова прийшли їй до голови. Треба було якось м'якше. Зорян не вартував того, щоби до нього так ставились. Але вже відправила есесеску, назад її не повернеш. У житті взагалі нічого не можеш повернути назад.

57

На конференції зробили перерву.

Степан Іващишин підійшов до Андрія Чернюка і подякував за те, що той прийшов вшанувати пам'ять його батька. Андрій м'яко усміхнувся. А як могло бути інакше? Він знав Кирила Іващишина багато років. Навряд чи це можна було назвати дружбою, бо той і на шістнадцять років був старшим, і взагалі Чернюк сприймав його як глибу, що стоїть на недосяжній висоті, навряд чи з ним можна було порівняти когось із сучасних теоретиків українського націоналізму. Кирило Іващишин прихильно ставився до Андрія Чернюка, а якось сказав йому, що на відміну від інших видань, його "Дрогославщину" береш і читаєш від початку й до кінця.

– Запрошував наших місцевих акул і тюльок пера, – казав Степан Іващишин, – але лише ви з Віталіною відгукнулись. Бояться наші журналісти українського націоналізму, як вогню.

– Якби ж то лише націоналісти. – Андрій Чернюк глянув на Віталіну, яка користувалася попитом у хлопців із "Правого сектору".

- А наша дама нині в ударі, - широко усміхнувся Степан Іващишин, перехопивши погляд Андрія Чернюка. Навіть через окуляри у молодого вченого блиснули вогники в очах.

Добровольці оточили Віталіну, весело про щось розмовляючи з нею. Відтак журналістка віддала фотоапарат знайомому викладачеві університету, який частенько терся біля неї, а зараз чекав зручної нагоди, аби поспілкуватися з винуватицею своїх еротичних мрій. Але сьогодні був не його день. Прислужився лише для того, щоби сфотографувати Віталіну в оточенні бійців.

- Ось так дівчата виводять з ладу бойові підрозділи, - сказав сумно Андрій Чернюк, але це розвеселило Степана Іващишина.

Чернюк витягнув із портфеля книжку "Сто інтерв'ю з жінками Дрогославщини", яку заздалегідь підписав Степанові Іващину, і подарував її йому. Той подякував і сказав, що взамін подарує свою нову монографію, яка незабаром вийде з друку. Ще вчора Андрій Чернюк подумав, що добре було би видати книгу інтерв'ю Василя Іващишина, які упродовж багатьох років публікував у газеті "Дрогославщина", і тепер сказав про це його синові. Обидва погодились, що це було би гідним вшануванням пам'яті Кирила Іващишина.

Хтось із київських філософів-бороданів покликав Степана Іващишина. Той пішов, сказавши Андрієві: "Я не прощаюсь. Ми ще побачимось".

Гарний хлопець. Доброго сина виховав Кирило Васильович. Вже будучи при смерті, допоміг таки захистити йому докторську дисертацію. Степан тоді став чи не наймолодшим доктором філологічних наук в Україні. Андрій Чернюк знав цю історію лише в загальних рисах, і тепер вона знову прийшла йому до голови.

Докторська дисертація Степана Іващишина з новітніх літературознавчих позицій розкривала деякі аспекти у творчості Тараса Григоровича Шевченка. Опонентів і ворогів Кирила Іващишина вразив юнацький, як вони казали, вік його сина. Науково—обґрунтованого заперечення щодо викладеної в дисертації теми у них, звісно, не було, тому вирішили діяти перевіреними методами, звинувативши Степана Іващишина в ідеологічному, а не у власне літературознавчому підході до проблеми. До кампанії підключилися мастодонти із найближчого оточення Григорія Грабовича. Їхній шеф не міг допустити захисту саме такої дисертації, бо це перекреслювало всі його особисті здобутки у шевченкознавстві. Зрештою, Кирило Іващишин називав їх не здобутками, а брехнями, які паплюжили Тараса Шевченка, створювали новітній міф про нього, який за своєю карикатурністю міг конкурувати хіба що з радянським міфом про Кобзаря. Так звана теорія Григорія Грабовича перегукувалась із писаниною Олеся Бузини, який сотворив із Тараса Шевченка вурдалака, й активно вписувалась у ліберальну концепцію.

Степан Іващишин, діючи, звісно, під керівництвом батька, але створюючи самостійно цілком оригінальну і, можна сказати, дещо специфічну, бо незвичну для загалу, дисертацію, не мав на меті розбивати в пух і прах міфологізаторську теорію Григорія Грабовича про Тараса Шевченка. Це він блискуче робив упродовж останніх

років у своїх статтях. Не вистачало ще й у своїй монографії популяризувати псевдовченого. Його мета полягала в іншому: сказати справді нове слово в літературознавстві про Тараса Шевченка. Розвінчанню ж міфологізаторської теорії Григорія Грабовича був присвячений власне лише один невеличкий розділ, який увібрав у себе квінтесенцію статей на цю тему, опублікованих раніше.

І поки син, як лев, воював на науковій ниві, батько готував ґрунт для захисту його дисертації. Інтуїція стратега підказувала йому, що дисертацію Степана просто хочуть зарубати. Не на того напали. Ідея захисту в Київському університеті відпала відразу, хоча можна було й поборотись, але на це пішло би дуже багато сил, та й сам захист там не був принципово важливим. Вирішили, що Степан буде захищатися в іншому університеті, не менш потужному за кадровим потенціалом. Опонентів дисертанту вибрали нейтральних, далеких від будь-якої ідеології. Це були порядні люди, які користувались авторитетом у науковому світі. Кирило Іващишин цілеспрямовано й методично відсікав усі перепони, які могли завадити синові захистити дисертацію. Проти нього воював цілий полк антиукраїнства, бо саме до цього зводилася вся боротьба. Але і один у полі був воїном, якщо цей воїн – Кирило Іващишин.

Захист дисертації відбувся на вищому рівні, й опоненти та вороги Кирила Іващишина не могли цьому завадити. Ось тільки йому це далось високою ціною. Через місяць після захисту дисертації сина він помер.

58

Льоня Германсдерфер дочекав ще до вечора і децьо о другій ночі, хоча дуже хотів спати, все-таки викликав швидку допомогу. Подумав, що батько помер. Приїхали хвилин через сорок. Лікар видався Льоні взагалі хлопчиною, який і укола нормально зробити не зможе. Не дивлячись на свій мало не юнацький вік, той уже був досвідченим ескулапом, бо робота на швидкій, куди ніхто не хотів іти, принесла йому безцінний досвід, коли треба було діяти миттєво. Медсестра була вдвічі старшою за нього, але у всьому підкорялась лікареві й, здається, розуміла його з півслова. Вони скептично поставилися до белькотіння Льоні, що вчора батько впав з ліжка, довелося його вклати назад, але відтоді він так непорушно лежить.

Тіберій Маркович ще дихав. Медсестра після вказівки лікаря щось вколола в руку старому Германсдерферові, і той розплющив очі. Сігма один раз гучно гавкнула, ніби побачила покійника, який воскрес. Молодий лікар без боязні погладив сучку по голові, та заметеляла хвостом і притихла біля його ніг.

Медсестра попросила Льоню приготувати їм каву. Дивилася віддано й шанобливо йому в очі. Ще й водія запросили, бо, схоже, викликів не було. Льоня не знати чому підкорився, хоча за іншої ситуації вигнав би таких гостей із хати.

Сиділи на кухні. Лікар, вивчаючи спину Льоні, який заварював каву, обережно казав, що коли той не хоче загубити батька, то повинен ретельно дотримуватися простих правил. Льоня батька загубити не хотів, бо тоді брат із Польщі перестав би його фінансувати. Він кивнув головою: мовляв, буду робити все, що скажеш. Правила прості. Батькові потрібен спокій і цілодобовий нагляд за ним. Старому не можна робити

різких рухів і, звичайно, не вставати з ліжка, поки його не огляне невропатолог. Інсульту чи мікро-інсульту, здається, нема, але далі треба робити все, що скаже невропатолог.

Увесь цей час Сігма сиділа перед лікарем, поклавши йому голову на коліна, й уважно слухала. Здавалося, що вона вже знайшла собі нового господаря. Льоню Германсдерфера неприємно вразило, що сучка тулиться до молодого лікаря.

Але коли трійця пішла, Сігма залишилася вдома, хоча двері були відчинені. На прощання вона лише раз гучно гавкнула і ще дужче заметеляла хвостом.

59

- Він готовий спопелити вас, - сказала Віталіна, знову вмошуючись поруч з Андрієм Чернюком після своєї мандрівки аудиторією, коли погляди всіх чоловіків були прикуті до неї, але вона ніби показувала всім, що таки вернулася до свого господаря, який так милостиво дозволяє їй погуляти, бо впевнений у її вірності собі.

Андрій Чернюк не міг відірвати погляду від її шикарних ніг, і журналістка це бачила, млосно посміхаючись. Вони кохалися ще минулого тисячоліття, але тоді не звертав уваги власне на її ноги. А тепер відчув, як вразливий черв'ячок хилитнувся внизу живота.

Він знав про кого говорить Віталіна. У президії наукової конференції, присвяченій пам'яті Кирила Іващишина, сидів секретар Дрогославської міської ради.

Два тижні тому Андрій Чернюк у своїй газеті "Дрогославщина" опублікував критичну статтю про книжку "Моє село". А історія була така. Вчителька української мови та літератури тієї школи, в якій навчався секретар міської ради, написала книжку про рідне село. Один із її найулюбленіших учнів, який тепер працював у ратуші на такій високій посаді, пообіцяв знайти кошти й видати книжку. Без задньої думки пенсіонерка передала йому рукопис і фотографії, що ілюстрували історію села. Яким же було її здивування, коли через декілька місяців книга вийшла з друку, але на обкладинці, крім її прізвища, значилось й інше - секретаря міської ради.

До того ж, у книжці з'явився новий розділ - про батька секретаря міської ради. Той брав участь у національно-визвольних змаганнях, був висланий до Сибіру, а потім повернувся в рідне село. Вчителька теж згадала про нього у своїй книжці серед десятків інших односельчан. Але в розділі, дописаному секретарем міської ради, роль його батька була надмірно перебільшена. І ніби був головним в оунівському підпіллі, і у сталінських концтаборах гідно вистояв, хоча дехто був й іншої думки, і взагалі складалося враження, що якби не він, то Україна взагалі не здобула б незалежності.

В селі спалахнув скандал. Вчителька написала статтю про те, як підло поступив з нею колишній учень, й занесла її до редакції "Дрогославської зорі". Там матеріал довго маринували, аж поки головний редактор Іван Романович Ленків, якого вона нарешті застала на роботі, відводячи погляд, сказав, що цей матеріал не опублікує. Мовляв, ви ж повинні розуміти, що йдеться про секретаря міської ради, а ми залежні від влади, бо нам з бюджету дають гроші. Вчителька-пенсіонерка цього не розуміла, бо мала власні уявлення про вільну пресу та свободу слова.

Тоді хтось і нарадив їй звернутися до Андрія Чернюка, сказавши, що той завжди знаходиться в опозиції до влади, якою б та не була, і цю статтю обов'язково надрукує. Вчителька так і зробила.

Коли в "Дрогославщині" вийшла стаття про нечесний вчинок секретаря міської ради, той у гніві зателефонував Андрієві Чернюку, вимагаючи спростування, а інакше доведеться відповідати в суді. Головний редактор сказав, що із задоволенням опублікує спростування, якщо його надішлють. Секретар міської ради нічого не відповів і зі злістю вимкнув зв'язок.

Звісно, жодного спростування не надіслали, до суду справа не дійшла, хоча Андрієві Чернюку довелося добряче похвилюватися. Він зателефонував учительці й розповів про телефонний дзвінок секретаря міської ради. Несподівано вона заявила, що не свідчитиме у суді проти свого колишнього учня. У нього, мовляв, влада. Він може відібрати город у нещасної пенсіонерки. Хто їй внушив таку дурнувату думку – годі було встановити.

Але секретар міської ради не ризикнув подавати до суду. Він уже був наслуханий про Андрія Чернюка. На нього і на його газету "Дрогославщина" не раз подавали позови, але жодної справи той не програвав, бо завжди у ході судових засідань викладав козирі, яких не висвітлював у тій чи іншій своїй статті. Виходило, що той, хто подавав позов, пошивався в дурні й уже був не радий, що зв'язався з Андрієм Чернюком, бо головний редактор "Дрогославщини" виставляв його на сміх у залі суду, а потім смачно писав про це у своїй газеті.

Андрій Чернюк відчував, як секретар міської ради з ненавистю пронизував його поглядом. Якби міг, зараз би перестрибнув через стіл президії й учепився б у горло клятому журналістові. А той не дивився йому в очі. Не тому, що боявся. Секретар міської ради зараз нагадував скаженого пса, який чекає приводу, аби роздерти свою жертву. Подивився йому в очі – і це станеться. Андрій Чернюк усміхнувся сам до себе, думаючи про останній варіант, який залишився. Десь він про таке чув. Якщо нема виходу і відчуваєш, що скажений пес ось-ось тебе зіжре, треба стати навкарачки й, просуваючись до нього, гавкати. Кажуть, що бідна тварина не витримує такої наруги й втікає. Андрій Чернюк уявив себе навкарачках, та ще й як гавкає на секретаря міської ради, – і ледве стримався, щоб не розреготатись. Віталіна усміхалась, не розуміючи, що діється з її колишнім коханцем ще з минулого тисячоліття, а з-за столу президії на них зиркав секретар міської ради, якого всередині аж перевертало від споглядання щасливих людей.

60

І раптом Дзвінка відчула порожнечу в душі. Ось так живеш собі, живеш, а потім несподівано розумієш, що все даремно. Навіть не те, що ти робиш, а все життя намарно. І не тому, що вмреш, а просто все навколо тебе видається порожнім, не вартим уваги.

Вона не могла зрозуміти, звідки це прийшло до неї. Звісно, це не її, а ніби вірусом заразили. Дивилася на свої картини – і не впізнавала їх. Ніби з технікою написання все

нормально, не підкопаєшся, а внутрішнє відсутнє. Порожнеча. Класна копія. Хіба таке можливо: написав картину, а хтось вийняв із неї душу?

Дзвінка послала подалі сторожа музею "Дрогославщина". Зробила це в дуже грубій формі. Не здивувалась би, якби цей чоловік зацідив їй кулаком в обличчя. Вартувала цього. Не зацідив. Стояв розгублений. Мало не плакав. Значить, не чоловік, не мужчина. А так щось – бабське. Такого не шкода.

Вона розуміла, що це її відповідь на таку ж жорстокість з боку міського голови. Знала, що вчинила несправедливо стосовно сторожа музею "Дрогославщина". Але яка може бути справедливість, якщо Дзвінка не кохала його? Думала, що грубий секс дозволить забути міського голову. Але вийшло все з точністю до навпаки. Відчувала, що з кожним днем закохується у нього все більше й більше.

Соломія віддалилася від неї. Здавалося, заглибилась у себе, не достукаєшся.

Борис літав по місту, ніби шукав втрачену молодість. Часто приходив додому п'яним і відразу лягав спати. Чула, як вночі вставав і швендяв по квартирі. Ніби не помічав її. Лише до Миколки, як завжди, був уважним. Розмовляв з ним, ніби з дорослим. І син тягнувся до нього. Маму теж визнавав, але як щось таке, що саме по собі зрозуміле. Є – добре, нема – не проблема. Коли ж Бориса довго не було вдома, Миколка хвилювався, постійно запитував у неї, де тато.

Врешті, Дзвінка заспокоїлась. Це такий період зараз у неї. Минеться. Головне, щоб картини писались. І щоби була у них душа.